

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1787

1788

1789

1790

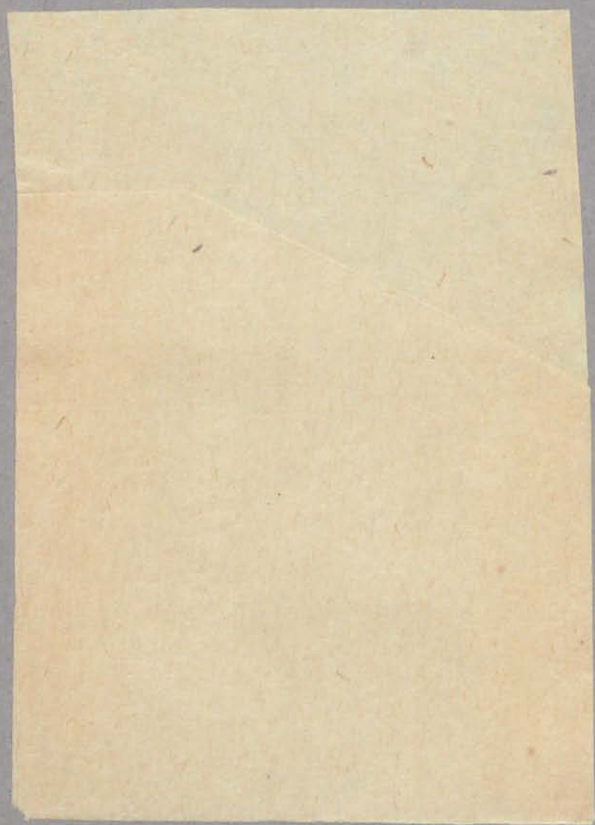
1791

1792

84

F-96

ՖԸԴՐԻ-ՖԷՐԻԴ

Ս Օ Ֆ Ի Ա

ԴՐԱՄԱ ՀԻՆԳ ՍՐԱՐՈՒՆԾՈՎ,

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան Տաւրոսիլիւմէի, Կապադ. Ա. Մահուտի-Յակոբեանց
Սերպէնակոյա փող. № 1.

1 9 0 4

ԱԿ

ՖԸԳՐԻ - ՖԷՐԻԳ

Ս Օ Փ Ի Ա

ԴՐԱՄԱ ՀԻՆԳ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան Ա. Տախարակիրաձէի, Կապալ. Ա. Մահտեռի-Յակոբեանց
Սերգէհակայա փող. № 1.

1904

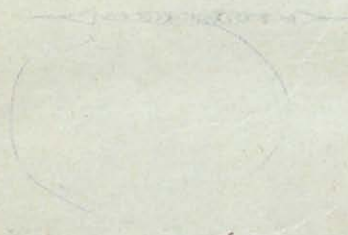
566

111110-111110

И Ч Ф О У

И Ч Ф О У

Дозволено цензурою Тифлисъ, 21 февраля 1904 г.

2888-57
8

И Ч Ф О У

И Ч Ф О У

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԵՂԵՍՅՐՄ՝ ՎԱԳԱՄԵՌԻԿ ԽԱՉԻԿ ԶՈՒԽԱ-
 ՀԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ:

Դագաղիդ հով, գերեզմանի փոսիկն իստչեալ,
 Թաղող, երգող եւ արսանող խմբի միջեւ,
 Խոռոված հոգով, յուզուած արտով հեծեւ էր բերեալ
 Գրեյ իսկոյն արսանիկի մաներգ մը քեզ:
 Թէ եւ իսպառ վճիս կայծերը դեռ չեն մարած,
 Մտէս թէ եւ դեռ չեն էլած ցանն ու հառաչ,
 Չունին սակայն սիրքը ցնցող այն թափն ու ոյժ,
 Որով պէտք էր քեզ երգ հիւսէր մի բանահիւս:
 Կոչում կ'ընէմ յիշատակիդ, հոգ չէ', հոգ չէ',
 Որ սուրբ է ինձ, որ բարձր է ինձ ամէն բանէ:
 Թարմ կեանքին մէջ, ուր սէր էր քեզ աշխարհ համայն,
 Ուր երազը՝ կոյսն ու ժպիտ, փառքն ու խրախնանքն էր միայն,
 Այդ կեանքին մէջ, այդ տիպի մէջ, աւա՛ղ. աւա՛ղ,
 Կտրեց հեծեակ արեւուդ թելն անգութ, անվախ,
 Դու խնդրեցիր. «օսար երկիր, օսարի տուն
 Ե՛ն չե՛մ կնիք անտիպական մահկանացուն,»
 Ի գուր, երկինք խցեց ականջն, ու լո՛ւտ մնաց.
 Եւ սպա ջղաձգաբար ոտքի կանգնած՝

Վերջին պահուն կանչեցիր. «ո՛ր են մայրս նւ հոյրս»:
 Եւ սապագին գեթին ինկար իսկոյն անյոյս:
 Ո՛հ, կը փղձկիմ, այդ յիշատակ ի՛նչ ազդու է,
 Ոսկից իմաստ կը բռնկին հետզհետէ.
 Ո՛չ, վերջ կուսամ, եւ չեմ պատմեր լեզ այն վիճակ,
 Թէ ի՛նչպէս գուժը գտաւ մեր մէջ իր արձագանք:
 Բայց ինչո՛ւ այս ողբն ու կսկիծ, ի՛նչ է աշխարհ.
 — Սին վայելքներու եւ ցաւերու բնավայր,
 Ռումէ գոն չէ՛ ոչ մի մարդ, դու ինձ հաւատա՛,
 Նոյն իսկ անոնք, որոնք բազմած են ոսկի գահ.
 Բողոքի յոյսը վերեւն է, այն անյայտ Երկինք,
 Ուր անվերջ դարեր կ'ուզեն ըլլալ երջանիկ.
 Եթէ այդպէս՝ անմեղութեան գաւակաց հետ
 Յնծա՛, ցնծա՛, գովէ՛ Աստուած դու առյաւէտ,
 Եւ երկնային հրեմանքին մէջ մոռցի՛ր, հո՛գեակ.
 Մոռցի՛ր իսպառ քո երկրային այս յիշատակ:
 Յ՛ստաւթին, կարօտակէզ դու իմ եղբայր.
 Յ՛ստաւթին, միկնչեւ Երկինք գգուենք իրար:

Յ Ա. Ռ Ա. Ջ Ա. Բ Ա. Ն

Թատրոն այս կեանքի եկեղեցին է, դերասաններ՝ նրա սպասաւորներ և պիէս՝ նրա ազօթք. կամ այլ ձևով՝ Թատրոն մի մարմին է, դերասաններ՝ նրա ներքին գործարաններ և պիէս՝ նրա հոգին. մի լաւ հիւժալի, խմաստալի, փայլուն և ուժեղ պիէս, յաջողելով հասարակ տափակ, գուհիկ և ծուլիս պիէսներին, իբրև մի պիանօ՝ տեղական թառերին և գուռնաներին, կարող է թատրոնի ըստար փոխել դէպի լաւն, կարող է յանկարծ տարապայման եռանդ, ոգի, հետաքրքրութիւն առաջ բերել հասարակութեան մէջ.—այսպէս մտածեցի ես, երբ որոշեցի գրել մի շարք գանազան գոյնի պիէսներ, սկսելով կեանքի թարմ ներկայացուցիչներէ կենսական և յարաբերական, ամուսնական—սիրային և բարոյական, հանդիսականներէ ամենամեծ տարբի ամենահետաքրքրական, խնդիրներէ, գառնալով հետզհետէ դէպի կեանքի հասուն ներկայացուցիչներէ երևոյթներ և հարցեր:

Հետեւելով իմ որոշման՝ ստեղծեցի և ներկայ «Սօֆիան», որ, իբրև գուզորդ «Փառանձեմի», Թիֆլիսի 1) ընթացիկ կեանքի 2) ծաւալի վրայ կառուցուած՝ հոգեբանական մը դրամա է, ժամանակակից բարոյադիտութեամբ, արդար եղբակացութեամբ. դեղարուեստագէտը, լսօսքս ազգային ընդհ. ընթերցողներին սւղղելով, այստեղ կը տեսնէ, ենթակայականութիւնից ազատ 3) որոշ խմբերէ բնորոշ 4) դէմքեր,

1) Օտար կեանքից գրելը՝ նոր բան չէ ընդհանուր դրականութեան մէջ. հիթէ մի ուրիշ տեղ գնամ, թիւրևս գրեմ և նոյն տեղի կեանքից:

2) Թիֆլիսի այժմեան կեանքը՝ բազմաթիւ կեանքերի մի խառնուրդ է. սա իհարկէ, առաջագէմ և կլկող դասի դեղարուեստական պատկերն է:

3) Իւրաքանչիւր գործ արձանագրելիս, իւրաքանչիւր տիպ կազմելիս՝ աչքս միշտ կեանքի վերայ է եղած. իմ անձնականից այնքան բան մտած կըլինի մէջ, որքան կամեցած եմ դարձերին մի փոքր աւելի փայլ, գոյն և ուժ տալ:

4) Բարոյականի մի ընդհանուր պատկեր տալու համար, անբարոյականութեան ներկայացուցիչներին դիտմամբ այստեղ եմ հրաւիրած, այլապէս կեանքը փիլսոփի մէջ բարոյականի այնքան տիպի ներկայացուցիչներին չի ներկայացնում միշտ մէկ տեղ:

պէսպէս և դունագեղ տեսիլներ, գեղարուեստական այլ և այլ հրապուրանքներ, բարոյականի վերլուծում և, ինչպէս մայրի ծառի բուն, սասերի միջից ուղիղ վեր բարձրացող անշեղ ընդհանուր իմաստ, հիմնական միաբը. ուրեմն քմածին և հարեանցի արաադրուծիւններ, ինչպիսիքն՝ կեանքի և հոգու խորաքանդակ արձանադրուծիւններ, մտացածին անհրապոյր և տաղտուկ ստեղծումների ինխարէն՝ իրականութեան յափշտակիչ և ճարտար ստեղծագործութիւններ, և այս ամենն՝ օրգինալ և բեմական ամենախիստ պահանջների չափերի վրայ ձևած:

Ինձ շատ ցանկալի էր սակայն որ այս գրուածքը կեանքի ծառայից աւելի՝ կեանքի բեռները վրայ լինէր գրուած, և գեղարուեստագէտը կեանքի պատկերից աւելի՝ գեղարուեստ 5) տեսէր՝ սրա մէջ, արտաքին լուսանկարչականից աւելի՝ հոգեբանականը. կեանքի նոյնիսկ աջող պատկերացում, ուսումնասիրել, օրինակ, մի հարտանիք, մի գեղծում... և նկարագրել մի վէպում կամ պիէսում, և կամ՝ մի բնատնիքի պատմութիւն, վերցնել, օրինակ մի դէպք և, շատ քիչ փոփոխմամբ ու ընդհանրացմամբ, գրի առնել, դա շատ սղարդ և հասարակ գործ է մի հեղինակի կողմից, մանաւանդ՝ եթէ տեղացի է այդ հեղինակը. լաւ գրողը գեղարուեստականի մէջ պէսպէս է ցոյց տայ իր շնորհը, եթէ սա բնականի սահմանից դուրս չիդայ և պատշաճօրէն կը ձուլուի կեանքի հետ, և եթէ, աւելի լաւ լինելու համար, կը համապատասխանէ ինչպէս տեղական՝ նոյնպէս համամարդկային կեանքին:

Հասկանալի է որ այսպիսով ես ուզում եմ իմ հիղինակութեան մի եզակի տեղ տալ, բայց գեղարուեստագէտ կամ բէցէնդէնա եթէ կամենում է այդ մասին իր կարծիքն յայտնել, պէտք է, առանց ազդուելու իմ խօսքերից, լուրջ քննադատութեան ենթարկէ այս գրուածքը, դիտէ նրան թէ թատրոնի մէջ և թէ թատրոնից դուրս,

5) Չատերը կեանքի պատկերն են կոչում գեղարուեստ, շատերն էլ նրա յաւելուածական մասը. ուրիշներն էլ ուրիշ կերպ են հասկանում գեղարուեստը այս մասին սրիչ առթիւ:

6) Իմ հայեացքը ներկայացման մասին դուքս^ք փոքր ինչ տարբեր է սրիչ. ներից: Փողոյրգի մէկ մասն, աւելի անու և թերուս դատակարգերն, սիրում են մերկ գործողութիւններ և ազմկալի խողեր, նրանք չեն գրաւում իմաստով և կեանքով, ես նրանց չէի կարող զիջում անիլ՝ այստեղ գործողութիւն և կեանք, ինչպէս համաշափ աստիճանով միմեանց կեանք և ուժ տուող միս և սկզբ, իրար են խառնուած, և որով ոչոք չէ կարող ոչինչ թխտել սրանում, թէ այս ինչ բան չէ եղած: Թատրոն գորդուն և իմաստալի կեանքի շարժում պատկերացում պէտք է լինի:

դիտէ նրան այն ամեն կողմերից, որոնց մասին ես խօսացի և այն կողմերից, որոնց մասին ես չխօսացի. դիտէ նրան իր սիւժէտի, սննդանց յարաբերութիւններէ, համաշարութեան և կեանքից, վերաբառ կտորների ընտրութեան ճաշակի կողմից. դիտէ նրան թէ իր աչքի բնկնող կողմերից և թէ իր մանր կողմերից. դիտէ մասն ամբողջութեան մէջ և ամբողջն՝ մասերի մէջ, կապակցութիւն մասերի և ընդհանուր իմաստի մէջ, գրուածն՝ իր մերկութեան մէջ և իր դարդերի մէջ, փնտրէ և վերհանէ վերջապէս ոճի բոլոր յատկութիւններ: Գերմանացի մի բանաստեղծ մի ֆրանսիացի գրողին վերբուժելիս՝ անս թէ ինչ մանրամասն կրպով է նայում, անս թէ ինչ յատկութիւններ է տեսնում նրա մէջ:

Profondeur, génie, imagination, goût, raison, sensibilité, philosophie, élévation, originalité, naturel, esprit, bel esprit, bon esprit, facilité, flexibilité, justesse, finesse, abondance, variété, fécondité, chaleur, magie, charme, grâce, force, coup d'oeil d'aigle (սրտտեսութիւն), vaste entendement (լայն միտք, հասկացողութիւն), riche instruction, excellent ton, urbanité, vivacité, délicatesse, correction, pureté, clarté, élégance, harmonie, éclat, rapidité, gaité, pathétique, sublimité, universalité, perfection enfin...

Իհարկէ, նայելով նիւթին և հերոսների կրթութեան աստիճանին, այսչափ բան չէ կարելի փնտրել այս մէկ գրքում, ես սրանով կամեցայ նկատողութեան սրտտեսութիւն մատնացոյց անել. և թէ այսպիսի սուր նայուածքով կը կատարեն քննադատներ իրենց պաշտօն, այն ժամանակ կտրժիքներ կարող են բաւական գոհացուցիչ լինել, «բաւական» եւս ասում, որովհետեւ գրողի և քննադատի մէջ կարող են և առաջ գալ անհամաձայնութիւններ շատ գծուար կէտերում. օրինակ, գրուածքից եզրակացրած մտքի խնդրում, զեղարուեստի հասկացողութեան դոմնականութեան խնդրում, գրուածքի իսկական արժէքի խնդրում: Առաջին երկուսը շատ առաձգական են, մին գրուածքի առարկայի մասին ազատ է մտածում, միւսը՝ նեղ, մին, նայելով ներկայումս տիրող ըմբռնումներին, զեղարուեստից շօշափելի օգուտներ է սպասում, որպէս զի մարդիկ չլինասին միմեանց, միւսն, համարելով առաջինին ստորին կարգի մարդկանց պէս մտածող, որ գրուածքի զեղեցկութիւնից համ չզղարով՝ նրանում խրատ-

ներ է փնարում միայն, 7) գեղարուեստի դերը, դարձեալ իբրև օգուտ, գեղեցկութեան և յափշտակութեան միջոցով, մտքի և հոգու բարձրացման մէջն է տեսնում, երրորդն, ըստ փիլիսոփայութեան, գեղարուեստից ճշմարիտ, բարին և գեղեցիկն է խնդրում, շորրորդն թերևս այն՝ որ նա աշխոյժ, եռանդ և հետաքրքրութիւն պարունակէ, կամ կարողանայ մերկացնել մարդկային հոգին և բացատրել այն ամեն՝ որի մասին նա լսուում է, մի ուրիշ ցանկանում է որ նա, նախորդից փոքր ինչ տարբեր, լուս զպացման, մտածման և բացատրութեան արդիւնք լինի, և մի ուրիշ այն՝ որ նա հաճոյք պատճառէ սրտին, կամ՝ հաճոյք և օգուտ միանգամայն, մի այլ զարգացած արուեստասէր կամենում է որ նա, բովանդակալից կամ անբովանդակ, բարձր ստեղծագործութիւն, այսինքն՝ դուտ հանճար լինի, մի ուրիշ բարձր կրթութեան տէր լուրջ և խելօքը՝ (այժմեան մատերիալիստը) ուզում է որ նա միայն և միայն մարդկային կարիքներին ծառայէ, ուրիշներ էլ ուրիշ կերպ ևն հասկանում նրա դերը:

Ես, գրուածքի առարկայի մասին ունենալով իմ սեփական գատողութիւններ և գեղեցկագիտութեան նշանակութեան մասին իմ սեփական համոզումներ, այն է՝ մօտեցնել այս վերջինին, որչափ կարելի է, գեղարուեստի միւս տեսակներին 8), վէպն ու դրաման՝ նկարչութեան և արձանագործութեան, ուր առաջինների նկարը վերջիններից, համեմատաբար, տկար լինի թէև, և իմաստը՝ զօրեղ, և քնարական բանաստեղծութիւն՝ երաժշտութեան, ուր, որքան էլ միմեանցից անբաժան, առաջինի իմաստը ուժեղ լինի թէև երկրորդից և նուազը՝ տկար, և որոնց մէջ, մանաւանդ վէպի և դրամայի մէջ, երբ հարկաւոր է լինում, տեսողենցիան աներևոյթաբար մտնէ, այլապէս դուրս վնասուի արուեստից,—ես հրաժարուում եմ առաջին եր-

7) Այստեղ «գեղարուեստ» ք «գեղեցիկ գրականութեան» իմաստովն զարծ է ասուում:

8) Ես կարծում եմ որ այսպէս էլ կըլինի նշտ առաջագիտութիւն ժամանակի ընթացքում, ես կարծում եմ որ, ինչպէս արդէն բոլորն էլ միևնոյն «գեղարուեստ» անունն են կրում, շատ հին է այս միտք, և նվ բմբռնած է այսպէս նրա նշանակութիւնը, ամենից շատ նա է աջօգած. թերևս ձէքոպիր, այդ կըքեքի. սղբերգական վշտերի, բարկութիւնների, ցաւերի, վրէժխնդրական զպացումների հուժեղու արտայայտիչը, թերևս այդ ձէքոպիր, այդ հանճարների տեսնը, որ գերբնականը բնականին մօտեցնելու ճիգեր է թափում, որ արտաքին բերնի փոխարէն՝ հոգին է խոստովանեցնում, թերևս այդ գերազայն հանճարը ծանօթ է եղած նկարչութեան և քանդակագործութեան մասուտային հսկաների. Միքէլ-Անջէլլոյի և Ռաֆայէլի հրաշակերտների հետ, և զպացած է սերտ կապակցութիւն իր և նրանց գործերի մէջ:

կու կէտերից, գեղարուեստի ըմբռնման և նրա առարկայի մասին մի բան ասելուց, և միայն երբորդի, այսինքն՝ մի գրուածքի որ աստիճան լաւ իննելն իմանալու մասին եմ գալիս իմ կարծիքն յայտնելու և քննադատին խորհուրդ տալու որ նա համեմատութեան միջոցով այդ գործ կատարէ. համեմատութիւնը նա պէտք է կատարէ եւրոպական մէկ կամ աւելի նոյն սեռի երկերի հետ, և թուարանական ճշտութեամբ հաշուէ, թէ նրանց իւրաքանչիւրն զեղեցկութեան ինչ տարրեր է բովանդակում իր մէջ, տարրեր, որոնց քանակութիւն կարող է երբեմն շատ մեծ լինել. յետոյ սէտք է նկատէ որ մէկի զեղեցկութեան այս ինչ տարրն՝ կարող է միւսի զեղեցկութեան այն ինչ տարրի արժէք չունենալ. օրինակ, մին կարող է ունենալ «զբարձութիւն, քաղցրութիւն, միամտութիւն», միւսն, տեղի համեմատ, «թուիչք, կորով, յափշտակութիւն...»: գրանք, իհարկէ, միևնոյն արժէքով չեն զնագատուում: Քննադատն այս եղանակով ոչ միայն երկու գրքի՝ այլև տաս, քսան հեղինակութիւնների կարող է նիչ զնել, այսինքն՝ ջոյց տալ թէ նրանցից որն է երբորդը և որն՝ տասներեքերորդը, որն է տասներորդը և որն՝ քսաներորդը:

Այ մի բան, իմ կարծիքով, այնքան դժուար չէ քննել, որքան զեղարուեստական գործեր: 9), և զեղարուեստի զանազան ճիւղերից ոչ մին այնքան վերացական չէ, որքան belles-lettres. երկու արձանագործներ, երկու նկարիչներ աւելի հեշտ կերպով կարող են համաձայնուել և զնահատել արձաններ և նկարներ քան բեյլետրիստներ կամ բեյլետրիստ կրիտիկոսներ զեղեցիկ գրականութեան արտադրութիւններ: Բեյլետրիստներ նրանց պէս աչքի նայուածքով չեն քննում արձաններ և նկարներ, ուր իդէա կամ հոգեբանութիւն եթէ լինի էլ, դրսից է լինում և այն էլ շատ քիչ չափով, նրանք զեղարուեստական մի գիրք պէտք է քննեն, որ ծայրէ ի ծայր իմաստ է. մտաւոր և հոգեկան աշխարհներ, մարդկային մտածումներ և զգացումներ, մի և նոյն սեռի զանազան տիպեր, մի և նոյն տիպի զանազան տեսակներ, մի և նոյն տեսակի զանազան բնաւորութիւններ, մի և նոյն բնաւորութեան զանազան դժեր... և այս բոլորն 10), ինչպէս

9) Օրինակ, քննադատը գիտական գրուածների մէջ ակնյայտնի ձմարտութիւններ է քննում, մինչդեռ զեղարուեստի մէջ՝ երևակայական ճշմարտութիւններ:

10) Belles-lettres-ի կարգից դուրս պէտք է հանել հէքեաթներ կամ հէքեաթանման գրուածներ, դիւթապէսեր... որոնք սուտ են և կեղծ, և որոնց մէջ չկայ ոչինչ, բացի մի խորհրդից կամ խրատից, որով այնքան հեշտ է նրանց քննադատին, որքան գրելն: Իմ այս հասկացողութեամբ, Belles-lettres-ի կարգ չպէտք է դասել նաև բոժանտիկ և նոյն իոյ պատմական երկունքներ, քանի

ասացիրք, նրանք չեն տեսնում, չեն շօշափում, այլ մտքով, հագով պէտքէ տեսնեն և կշռեն; իսկ եթէ թատրոնական է այդ դործը, այն ժամանակ լարուած տիրանջով, աչքով, սրտով և մտքով պէտք է քննեն: Վննադատը, եթէ լեզուին էլ կամենում է ուշադրութիւն դարձնել, ինչ որ այնքան կարևոր է մեզ համար, քանի որ նա քաղաքակրթուած ազգերի լեզուների վերջնական հաստատագոյն ձին ու՛ր գեղեցկութիւն ստանալուց դեռ չառնէ, նա իր վճիռը տալուց առաջ, պէտք է բնութիւնը փիլիսոփայութիւնը, պէտքէ իտակ կերպով պատկերացնէ իր մաքի առաջ, թէ 1) ինչ է գրարու, 2) ինչ ևն գաւառաբարբառներ և 3) ինչ ևն այժման գրականները: Այդ երեքն էլ իրենց կտրիւմբ մի և նոյն բաներ են 11): Եթէ գրարու և թէ՛ այժմեան երկճղի գրականները, իւրա-

ւր սրանք ևս չեն նկարագրում այն կեանք, չեն կազմում այն caractère-ն, որ կայ կամ եղած է, հերոսներին չեն շուգում, չեն ներշնչում այ՛ շափով, որ շափով որ սահմանում է բնույթը, մարդիկ և նրանց գործերը չեն կնթարկում ժամանակի և միջավայրի ազդեցութեան այնպէս զիտնակնօրէն, ինչպէս ցայց է տալիս նատուրալիզմ, ներկայացնում են կամայական շարագրութիւններ և ո՛չ մարդկային էութեան ճշմարիտ նկարներ կամ նկարագրութիւններ, ինչ որ պահանջում են beaux-arts: Belles-lettres--ի կարգը չպէտք է դնել և, նոյն իսկ հանճարեղ, այն գառնշտական կամ երգիծաբանական ստեղծագործութիւններ, որոնց հերոսը, շտանք մարդը հերոսներ, այնքան հրաշալի կերպով ծիծաղում և ծիծաղեցնում են մեզ, որի կամ որոնց նմանը մի անգամ էլ մենք չենք տեսել կեանքի մէջ: Այդպէս, իսկական գեղարուեստի սաճար հազիւ կարողանում են ոտք կրել, երբեմն չեն էլ աջողում մտնել, մինչև անգամ գեղարուական (décadence) երկեր և սիմբոլական երեակայութիւններ:

11) Այժմ գտնէ ներքի չէ այլևս ոչորի ունենալ այն անհեթեթ միտք թէ բարբառներ կամ գաւառաբարբառներ գրարուից աղաւաղած, առաջ եկածն- այս շատ պարզ խնդրի համար բառական եմ համարում դնել այստեղ այս մի քանի տողերը:

La langue générale, qui n'est qu' un des dialectes arrivé par une circonstance quelconque et avec toute sorte de mélanges à la préséance, est à ce titre prosterieur aux dialectes. Aussi quand cette langue générale se forme, les dialectes déchoient et ils deviennent des patois, c' est—à—dire des parlers locaux dans lesquels littéraires importantes ne sont plus traitées.

Անտարակոյս, մեր գաւառաբարբառները սերունդ են մի շատ հին ժողովրդական, աշխարհիկ լեզուի, բայց ո՛չ գրարուի, մի աշխարհիկ լեզուի, որ շատ քիչ նկատելի փոխաութիւններ ունեցած է իր եզրայրակից հնգ—կարգականներէջ:

քանչիւրն մի բարբառից կամ գաւառաբարբառից, *idiome*-ից կամ *dialecte*-ից կազմուած, արուեստօրէն կախուած և հարստացրած լեզուներ են, ուր մասած են նոյն ուրիշ բարբառներից և օտար լեզուներից շատ նիւթեր և ձևեր: Բարբառները, չլինելով ամենքին դիւրահասկանալի, չլինելով բաւական հարուստ, լինելով ճտվաղ, ուսմկական, մինչև իսկ երեսոյայական, փոխանակուել են մի ընդհանուր խտացրած, կերտուած, հարուստ, թէև ոչ առաջինների շափ կենդանի, կէս-արուեստական լեզուով: Գրոցն 12): ուրեմն և գրողները,

12) Լեզուական խնդիրը երկար զբաղեցրած է և եւրօպացիներին. Փրանսիայում ոչ մի գիտութեան վրայ այնքան չէ գրուած, օրքան լեզուի վրայ. ամբողջ երկու դար զբաղեցրած է Ֆրանսիացիներին: Լեզուագէտները անցած դարում մերկացրին լեզուների գաղտնիքը, բայց այդ լսկ նպատակար հանգամանքը, որ տանում էր այդ փիլիսոփաների միտքը դէպի լեզուների սրբանք և թերու՛մ էր դէպի նրա ճիւղատրումների շարհասա հասակը, շուտեց հարցը, այն հարցը թէ ինչպէս պէտք է կազմել մի գրական լեզու, այս մասին եթէ հարց առջարկուէր, գուցէ միատեսակ շպտասոխանէին Adolphe-Pictet, Ernest-Renan, Max-Müller, Johann-Martin-Sehleyer...: Նրանք ուսուցանում են լեզուի ծնունդն ու աճումն ոչ առանց մեծ զարմանքի, երբ նրա մայրն և դայեակը բնութիւն և նախնական մարդն է եղած: Նրանցից մինն ասում է. *Quand les grands philosophes sont impuissants à analyser le langage, comment les enfants sans expérience auraient-ils été capables de le créer?* Եւ մի երկրորդ ասում է: *Le mécanisme de l'intelligence est encore plus difficile à analyser que celui du langage, et pourtant l'homme étranger à la psychologie sait faire jouer aussi bien que le meilleur philosophe tous les ressorts de son esprit.* Եւ մի այլ մեծ նկատում է: *Il est évident aussi que les chiens, quoiqu' ils ne parlent pas, peuvent comprendre beaucoup de ce qu' on leur dit, et qu' ils connaissent leur propre nom et exécutent les ordres de leur maitre; d'autre part, certains oiseaux, tel que les perroquets, peuvent prononcer tous les sons articulés, par conséquent, bieu que dans discussions philosophiques sur le digneté de l'âme humaine, nous puissions nous retrancher derrière le langage articulé comme dans une position inexpagnable, il est tout naturel...*

ինչպէս պէտք է զրեն կամ մշակեն այժմեան գրականները, որպէսզի նրանք չլինին այլանդակ, խառնիճադանճ, հետեաբար անընական և դժուարամարտելի, այլ, որչափ կարելի է, կենդանի, կենսունակ, բնական, ճկուն, այսինքն՝ ամեն գաղափար յայտնելու ընդունակ, ուրեմն ամենքին դիւրահասկանալի, ուրեմն կեանքի բոլոր կարիքներին և պահանջներին ծառայելու յարմար և ուրեմն ընդհանուր առաջադիմութեան արագ սատարող և նպաստող լինին:

Պէտքէ, իհարկէ, գործածեն այն բառերը, որոնք կենդանի և դիւրըմբռնելի են, և նրանք՝ որոնք գաղափարներ գոհացուցիչ կերպով յայտնելու առանձնայատուկութիւն ունեն, պէտք է չարեն բառեր միմեանց ետեից այն կարգով կամ այն կարգերով, ինչ կարգով որ ժողովուրդն է շարում 13). պէտք է, հարկաւոր եղած ժամանակ, փոխառութիւններ ևս անեն, այսինքն՝ ուրիշ բարբառներից բառեր վերցնեն և դործածեն. փոխառութեան մեծ սեղանատուն գաւառաբարբառներ լինելու են, յետոյ՝ մասամբ հին հայերէն և մասամբ՝ օտար լեզուներ: փոխառութեան մէջ պէտք է զանազանութիւն դրնեն բառի, ֆեռականական ձևի, նախադասութեան, ոճի, ասացուածի եւ յասկարանութեան մեջ: Բարբառներից այդ բոլորն էլ կարելի է առնել զեղեցիկ ընտրութեամբ 14), բայց զբարաւոյ՝ ոչ,

եր այս փիլիսոփաները այսպէս լեզուի ծաղումն և զարգացումը, մարդկային, ինչ-ինչ կենդանիներից մի փոքր բարձր. իմացականութեան աստիճանաբար ընդարձակուող շաղի մէջ, բնութեան և վեցազրում, որին մարդկային բարձրը միտք, մշակուած միտք, դեռ մի վերլուծող էլ չէ եղած, ուստի զարմանալի չէ որ բնութեան և մարդկային մտքի զործակցութեամբ կայմուող մի գրական լեզու մեղանում ևս, ֆրանսացոց պէս, երկար վիճաբանութեան առիթ տուած է, և Այալենան, Գարազաշեան, Ք. Պատկանեան, Նազարեան, Ալիշան, Արօվեան... քիչ կամ շատ զանազանութեամբ, միմեանց հակառակ ճառած և դրած են այնպէս, ինչպէս չպէտք էր ճառէին և գրէին, և զարմանալի չէ որ, այդ քարոզներից աւելի, զբողների բնազդն ու հաւաքական հանձարն է, որ բնութեան մղումով, մէկ կողմից, զտի մեքինայի պէս, հեղհեղեղ մարքել է լեզուն, միւս կողմից առաջնորդել է նրան դէպի բնական ուղին, և այսպիսով Քիֆլիս, Պօլլիս, Պենետիկ և Պիլենա միմեանց է մօտեցրել: Այդ ակներև ուղին է ահա, որ ես նշմարելով՝ փորձում եմ մատնացոյց անել: Եթէ դիւրութիւն ունեցայ գրել ե հրատարակել «հայ գրականութեան Արեւելեան ճիւղ» անունով աշխատութիւն, ես ընդարձակ էջեր կընտիրեմ սրան:

13) Մի լեզու լաւ հասկանալու և հասկացնելու առաջին պայմանն այս է. չէ՞ որ երբ մի օտար լեզուով ենք խօսում, աշխատում ենք որ բառեր նոյն լեզուի օրէնքով շարենք:

14) Գուառարբարառներից կարելի է օգտուել վատ կերպով և լաւ կերպով, լաւ կերպով՝ երբ գրողները տեղեակ են լինում դրացի աղգերի լեզուներին և ճանաչում են

միայն բառեր, և այդ բառերն էլ՝ (գոյականներ և բայեր) չհոլովու-
ուած: Վտնարհուած վիճակի մէջ 15), իսկ օտար լեզուներից՝ մի-
միայն բառեր, և երբեմն էլ, երբ շատ գեղեցիկ և սովորական են
լինում, ձեւեր եւ միջազգային դարձուածներ 16):

Յետոյ ինչ պէտք է անեն, որպէսզի մի այդպիսի կենդանի և
բնական լեզու սիրելի լինի ժողովրդին, ժողովուրդը հրապուրուի,
սքանչանայ, դիւթուի նրանով, փնարէ և կապուի նրան:

Կրագէտը, առաւելագէտ գեղարուեստական գրուածներն մէջ,
պէտք է տայ նրան գեղեցկագիտական դարձուածներ, ճարտասանա-
կան ձևեր և բանաստեղծական ելեէջներ, պարզի հետ պէտք է եր-
բեմն խառնէ և միջակը, միջակի հետ և վեմն...: Ժողովուրդին
միշտ պարզ կերակուր և ցամաք հաց տալ չէ կարելի, կը զգուի նա,

բառերի ծագումն, և ծանօթ են լինում նաև փոքր ի շատ օւրիշ բարբառների
հետ, այնպէս որ մի նոր բառ գործածած ժամանակ՝ կարող կըլինեն զիտնալ թէ
նրանից լաւ կամ նրա շղատաղուածն չկոյ մի ուրիշ բարբառում, և եթէ օտար
բառ է, ինչ նշանակութեամբ է գործածուում նոյն ազգի մէջ, գոնէ ներկայումս:
Լաւ կերպով օգտուած լինելու համար, եթէ ոչ իւրաքանչիւր գաւառաբարբառն՝
գոնէ իւրաքանչիւր բարբառն պէտք է հաւաստեալէս մասնակցի, նիւթ, միս, սս-
կոր և արիւն տայ այդ նոր լեզուին, որպէս զի ամեն գաւառացին իր կենդանի
լեզուն տեսնէ այդ նոր լեզուի մէջ, որպէս զի գրականի կշիռքին մէջ գաւառա-
կանները հաւաստարակուածին պահեն, և գրականի ու գաւառականների
մէջ առաջ գան համարին ազգակցութիւն: Անշուշտ շատ դժուար
գործ է այդ յանձնարարութիւն, Ֆրանս, անգլ. և գերմաներէն իսկ այդպէս
ներդաշնակ կերպով չեն մշակուած, սակայն դա ժամանակի սխալն է եղած, և չէ
կարող մեզ իբրև օրինակ ծառայել: Ներկայութե, այդ անիրադրմելի բարեշրջման
տեղ, ինչ որ կարելի է անել, այդ այն է որ հայաշատ մի կենտրոնում, ուր ամեն
գաւառից մարդիկ կան, կարելի է հաւարական ուժով ձեռնարկել ընդհանուր բար-
բառների հրատարակութեան:

15) Եւ տրդէն գրաբանից ինչ որ առնուած է, բաւական է, միայն շատ
հարկաւոր գէպքում, օրինակ, երբ հարկաւոր է լինում մի օտար բառ թարգմա-
նել, մի անանցական կամ բարդ բառ կապել, պէտք է վերցնել այնպիսի բառեր,
որոնց նշանակութիւն խտակ և բացորոշ է, և այնպիսի բառեր, որոնք ս. գրքի և
եկեղեցւո միջոցով ընտանի են լինում ժողովրդին:

16) Փոխառութիւն եւրոպականներից, մասնաւոր հայերէնին օտար և հե-
ռուտը ընտանիքներից, որքան քիչ՝ այնքան լաւ գաւառական թէ՛ գրարագ, հա-
յերէն բառերը, նոյն իսկ դարերից ի վեր արեւելեան լեզուներից հայերէնի մէջ
մտած բառերը, իբրև միևնոյն ժողովուրդի բերնում կազմուածներ, գրութեան չէն-
քին մէջ կաշոււմ են այնպէս ամբակոււ, միապաղազ, ինչպէս միևնոյն բովից դուրս
եկած կզմինարներ, իսկ օտար բառեր չեն միանում այնպէս եռացած, շարոււմ են
նրանց հետ, ինչպէս քար կզմինարի հետ: Այդպէս է և ուրիշ լեզուների համար.
օրինակ, սուսերէնի համար աւելի մարտելի են իր բարբառային, հին սլաւօնական,
ազգակից բոհեմական, լեհական, բուլղարական բառեր, քան լատինական բառեր:

պէտք է նրա հացի հետ չաքար խառնել երբեմն, նրա կերակուրնե-
րի վրայ իւր դնել երբեմն, նրան և երբեմն խմելու գինի տալ... :
Բարբառներում ևս, մինչև անգամ սովորական գրոյցներում, խառն և
համընթաց են դրանք. մարդիկ միշտ միևնոյն տրամադրութիւն չունին,
միշտ միևնոյն ձևով չեն խօսում, բոլոր մարդիկ միեւնոյն սիրտ, միև-
նոյն միտք և միևնոյն լեզու չունին, սառն և ցամաք խօսողի մօտ
կեցած է միշտ բանաստեղծ, բուրջ տրամաբանի մօտ և հուետոր:

Այս խորհրդածութիւնից յետոյ, գեղարուեստագէտ-քննադատը,
աչքերը պէտք է սկսուէ. հեղինակի վրայ թէ նա ինչ ընդունակու-
թեան և ինչ ուսումնական վարքողութեան տէր է, ինչ գեր է խա-
ղում նա և ինչ գեր վարող էր խաղալ նա լեզուի և գրականութեան
մէջ, աչքի առջ ունենալով և նրա կեանքի պայմանները:

Եթէ նա հասարակ մտքի տէր է, և, իր անձուկ նշանակու-
թեամբ, մայրենի և եւրոպական ոչ-առաջնակարգ մի լեզուի է ծա-
նօթ միայն, նա հասարակ բանուորներին է, նրանից մեծ
բան չպէտք է սպասէ, բաւական է որ նա լեզուին վնաս
տուած չլինի, և թէ նա լազանդ է (17), և իր ընդարձակ նշանակու-
թեամբ, մայրենի և պետական լեզուին միացնում է եւրոպական մի
առաջնակարգ լեզուի բաւականաչափ հմտութիւն, նա առաջնակարգ
գեր խաղացողներին է, նա տասնեակ հասարակ բանուորներ արժէ,
նրանից շատ բան պէտք է պահանջէ, նա այն է, որ կարող է լեզուի
մարմին, առողջապահութեան չափաւորութեան մէջ, պարտաւարացնել,
գեղեցկացնել, չունչ փչել և կենդանութիւն տալ նրան. իսկ եթէ նա
սովորական տաղանդներին շատ բարձր է, և, աւելի կամ պակաս
չափով, դիտակ՝ արեւելեան և արեւմտեան կարևոր լեզուներին,
լեզուի դիւցազն է նա; տասնեակ տաղանդներ արժէ նա, նրանից
պէտք է խնդրէ լեզուի բարգաւաճումը, նա տաղանդների շինածը
քանդում է յաճախ և իրն՝ դնում նրա տեղ. նա նրանց հարթածը
փայլեցնում է; յղկածը՝ զարդանկարում է, հելլէն alcohol-ի է փո-
խում, չունչ՝ հողու... նա, և թէ նոյն իսկ լեզուի հակառակ էլ շարժի
երբեմն, էլի գրողներին էլ ընթերցողներին էլ կրկ կը տայ այդ.
նա նոյն վիհապետ կը հանգրիանայ լեզուի համար, ինչ որ էր նա

17) Ստեղծագործութեան համար գերակշիռ տարրը տաղանդն է հանդի-
սանում, լեզուի մշակման համար՝ լեզուական հմտութիւն և ճաշակ, թէև երկուսն
էլ անբաժան են միմեանցից, և մին առանց միւրի, մտնումով լեզուի մշակումը
կրկաղէ:

18) Ամեն լեզուն ունի իր առաւելութիւններ, իր բազմազմի օգուտներ և
գեղեցկութիւններ, որոնցից կարող են առատօրէն օգտուել գրողի միտքն և գրիչը:

գեղարուեստի համար. Les règles sont les lois de l'empire des arts, le génie est le souverain, et il a le droit d'en changer les lois.

Քննադատութեան յառաջադիմութեան համար էր անուշտ որ այս յառաջարանը այսքան երկարացրի, և, ո՛չ՝ դրբիս կամ դրբերիս անձեռնմխելութեան համար, քննադատութեան առջև դժուարութիւններ յարուցանելու: Քննադատութիւնը մեր մէկ սղագրածնի մէջ գոյութիւն չունի արդէն, և երբ, իբր բացառութիւն, տեղի էունենում, կատարուում է հին և միջին դարերի քննադատութեան եղանակով, որովհետեւ, բացի քնարականից, գոյութիւն չունի այնտեղ և գեղարուեստական գրականութիւն, յայտնի պատճառներով, միւս սղագրածնի մէջ քննադատութիւն գոյութիւն ունի. և ուր երեւում է բաւական methode, կամ, ինչ որ նոյնն է նշանակում, jugement, classification, explication, բայց իր խոյզարկութիւններէ մէջ դուրընթաց է զնայած—վէպ, ոտանաւոր և դրամա միասին ստած—նախնական, անարուեստ, անտաղանդ, անտարբ, ցանցաւիմատ կամ չնչինիմատ գեղարուեստական գրականութեան: 19) Այլապէս դուրս

Այստեղից հետո՝ մեր յոյժնալից քննադատութեան մասին ինչ որ ասուցած էր

19) Գրողների այն մասը, որ միջնակարգ կամ բարձր կրթութիւն է ստացած, բացի աշակերտութեան և ուսանողութեան Ժամանակ սովորածներից, կարգացած է, կամ տեղեկութիւններ ստացած է՝ ուսուցչութիւնի և ուսուցիչների, մասամբ էլ գերմաներէնի, միջոցով, եւրոպական մի-երկու ազգերի մի-երկու հոշակաւորների գործերի մասին, այսպիսիների երկերում, որոնց թիւն քաղէն, թէ հերիք և թէ նորերի մէջ, սահմանափակ է, և համեմատելով հետագայների հետ, գոնէ քանակով, շատ գործեր էլ չեն արտադրած, տեսնուած են գեղարուեստական միակողմանի տեղեկութիւններ և անգործածելի ուղղութիւններ. իսկ գրողների այն մասը, մեծազոյն և շատ զրբեր զրոյ մասը, որ, ուսման մի թեթեւ պաշարի հետ, ծանօթ է եղած հայերէնի և ուսուցիչների հետ, քիչ բացառութեամբ, անտեղեկ է եղած օտարազգի գրողների գործերին և ուղղութիւններին. այսպիսիներ զբաւ հեն, առանց դիտնալու, թէ ինչպէս պէտք է գրեն, զբաւ հեն բնագործէն, տաղանդ կարծելով իրենց, տնկնալով մօզէլ իրենց հայագգի նախորդների ոչ-գեղարուեստական երկերն, և զբաւ համար էլ սրանց հեղինակութիւններ իտո՞ն հեն ամեն տեսակ ուղղութիւններով, այսպէս ստած, անուղղութիւններով, սակայն սա ևս պէտք է տեսլ որ թէ առաջինների և թէ վերջինների զբաւ տարկան օգտակար է եղած. ժողովուրդը և այն ամեն, ինչ որ այսպէս կամ այնպէս ժողովուրդին մօտիկ է, այն թերութեամբ որ յաճախ միևնոյն բանն են ստած, և ո՛չ թէ կեանքի նոր-նոր ծալքեր կրկան հանած. երկրագործներ են դրանք որ մշակած և ցանած են հող ոչ-յաւ սխտեմով և արարտացուցիչ միջոցներով: Իսկ սրտը և մտքի ուժի կողմից, ևս չեմ կարողանում նրանց և ո՛չ մէկին «տաղանդ» կամ «բունաստեղծ» կոչելու, գոնէ այն նշանակութեամբ՝ ինչ որ եւրոպացիքն են հասկանում. ուժ հե-

դայ քննադատութիւնը այդ աւանդական շրջանակեց, և աշխատի ընդարձակել իր լեզուական և գեղարուեստական հմտութեան սահման, աշխատի, լաւագոյն հեղինակութիւնների պէս, փոքր ինչ ինքնուրոյն լինել, չլիւկնել մեքենապէս այն, ինչ որ անգիր արած՝ ասած է մի ուրիշ գործի համար:

Գալով պիէսներէս կատարելիք դերին՝ պէտքէ ասել որ այդ դրօժը անիրագործելի մի գաղափար պիտի մնայ առայժմ, թէ կուզ դրանց ամեն մին այն աստիճան աջող լինի, որ կարողանայ Եւրոպայում մի դրամատուրգի տալ այնքան հռչակ, որքան նիւթական ասպնովութիւն. ազգի մէկ հատուածը չունի թատրոն ներկայումս, միւսն ունի թէև, բայց ոչ, կարծում եմ, պատրատի հող իմ գործերի համար. այստեղ, բացի այն բանից, որ, իբրև բուտինականնեց, ի հարկէ ոչ ամենք, առաջդիմութիւնից վախենում են, բացի այն պատճառից որ թատերգութիւն ընդունում են որպէ՛տ զուարճախօտութիւն և որպէս, ասենք, գաղափարի ցամաք աղօթամատեան, քրէական դատովճիւռ, և ոչ աւելի՝ որպէս կեանքի խոր ուսումնասիրութիւն և որպէս մարդկային սրտի բնականօրէն ինդրած կեանքի բաղմաձեւեան գեղեցկու-

ղինակութեան մէջ մի շնչին շափով կարող ենք տեսնել մի զազափարային կամ երեսակայական գեղեցիկ իմաստ, մի եփանալի սեղծագործութիւն, նասուրայիզմից կամ րէալեզմից րօմանօիփական ոգևորութիւն, լայն, վառ կամ կենդանի երեսակայութիւն, բնութեան եւ հոգու կամ հոգու գինովութեան արբօռ նկարագրութիւն, մի խոր իղէա, մի եփաստանչ գիւտ, մի բարձր միտք, մի դէպքի կամ կեանքի մանրանկատ եւ բազմակողմանի պատկերացում, մի իղէալի ոգևորիչ տեսութեան, մի ձգմարիտ տրագիկական դրութիւն, մտեր մագնիսացնող դէպքերի եւ երեսյրների աջող եւ հեռաբրբեական դասաւորում, մի խօսում մ' մի էջ, մի բառում՝ մի մարդկային էութիւն, մի պերճ կամ բուռն նալից ոճ, մի ներօնչում, մի զգացման ժայթքում.....: զրանց և ոչ մէկի զրուածքի մէջ այսպիսի բաներ չկան: Մի հասկացող գերմանացի, գերմաներէն թարգմանուած հայ բանաստեղծներից երկուսի մասին հարկաւոր տեղեկութիւններ տալուց յետոյ, ամենալաւին, իր հայրենակիցների առաջ պաշապանելու համար, հազիւ կարողանում է այս երկու խօսքն ասել:

Es soll ausserordentlich schwer sein, armenische Poesien in eine moderne spraché zu übertragen weil diese Dichtung noch mit Verhältnissig sehr einfachen Mitteln des Ausdrucks arbeitet, ähnlich unseren Minneliedern, in die man sich auch erst Vertiefen masz, bevor man zu der eigentlichen schönheit ihres Inhalts Verdringt.

թիւնների և գաղափարների, զարդացնող գաղափարների, հանդիսա-
 րան..., բացի այն հանգամանքից որ, իբր թէ, իբրև կուսակիցներ,
 խմբակիցներ կամ շահակիցներ, սկզբունքով չեն կարող ընդունելու
 լրովին տարբեր գաղափարների հետևողի գոյութիւն և դէպի մի այդ-
 պիսին, ինչ տեսակ գրական գործող էլ լինի, ամենաքիչը լուսթիւն
 են պահում, որպէսզի նա իրենց գիւղերի մէջ յայտնի չդառնայ, բա-
 ցի այն անսպասելու թիւնից որ շատերը, ինչպէս առհասարակ գրա-
 կանութիւն, նոյնպէս թատրոն համարում են իրենց և իրենց բարե-
 կամները համար փառքի միջոց և որով մարդավարութիւններ են ցոյց
 տալիս դէպի իրար, բնմի վրայ դնելով և, արուեստօրէն կենդանացը-
 նելու համար, գովելով երկու կուպեկանոց պիէսներ, առանց իհարկէ
 ցաւելու թէ նրանց՝ պառաւներին էլ յայտնի, հարիւր անգամ կրկ-
 նուած, խրատներին պահանջ չկայ և թէ հասարակութիւնը զգուե-
 ցնում և թատրոնական գործն էլ ըէակցիա են անում, բացի այն ի-

Որչափ էլ զիջողութիւններ անենք, ամենաշատը մէկին կամ երկուսին հա-
 մար կարող ենք կիսատաղանդներ կամ կիսաբանասէղծներ անուանել.
 Բայց եթէ տաղանդի և շնորհի մասին յանցաւոր չեն այս գրողները, ստացականի
 մասին մեղադրելի են. նրանք պարտաւոր էին քաղաքակիրթ ազգերի տաղանդները
 և չօլնքերի հետ փոքր ինչ աւելի ընդարձակ ծանօթանալ, Էէքսպիբի հետ, օրի-
 նակ, կարող էին ծանօթանալ և կլասիք չօլի պետ՝ Tennyson-ի պարնասեան
 չօլի պետեր՝ Mr. և Mrs Browning-ները, այժմեան ամենաժողովրդական
 բանաստեղծներից՝ Swinburne-ի և այլնի հետ: Կարող էին կարգալ և այդ
 բանաստեղծների ցեղակիցների սեփական դատաստաններ, կարգալ և մտնել քն-
 նադատութեան նոր աշխարհների մէջ, կարգալ և օգտուել իրենց զրական-դաւա-
 նակիցների կարծիքներից գեղեցիկ գնահատումներից: Անն մին երկու նախադա-
 սութիւնով ինչ հիանալի կերպով բնարոշում է մի տիեզերական բանաստեղծի,
 «Paradise Lost»-ի հեղինակին... Who will never be forgotten
 for his poetry, and aught never to be remembered for
 his politics... Դրանով նրանք ոչինչ չէին մնասի իրենց ինքնուրոյնութիւնից,
 ընդհակառակը, եթէ տաղանդ լինէին, կրփայլեցնէին իրենց տաղանդ. մէթէ ամե-
 նալու նկարիչներ, անդրիպոզներ նրանք չեն որքան շատ զեղարուեստական
 գործեր են տեսած, նրանք չեն աւելի, որքան պարզում են զեղարուեստի Ովկեա-
 նոսում: Այսպիսի հետամտութիւններ ունեցած են և երոպացիներ, ասանուկեդե-
 բորդ դարում Ֆրանսացոց աչքը Իտալիայի վրայ է յառած, տասնեօթիորդում՝
 Սլոանիայի վրայ, տասնևութիորդում՝ Անգլիայի վրայ, որից որսած են ազատ
 քննադատութիւն, ասանկներորդի տաջին կիսում՝ Անգլիայի և Գերմանիայի վրայ.
 Նոյնպէս տասն և ութերորդի առաջին կիսում՝ Գերմանիայում ամեն ինչ Ֆրան-
 սակում է եղած, իսկ աստիճաններորդի երկրորդ կիսում՝ Անգլիա և Գերմանիա,
 ուրիշ ազգերի հետ, հետևում են Հիւդայի տիեզերական չօլին:

25-8887

ըողութիւնից որ սկզբունքով դէմ են այն գործին որ մի մարդ ազատ և մեկուսի գործ է, հպարտ և չզիջող լինի, մանաւանդ՝ ուրիշների աշխատութիւններ ոչնչացնէ և իր աշխատութիւնները այնքան անհամեստ կերպով մինչև երկինք բարձրացնէ ու աջողութիւն գտնէ, բայցի այս բարբից և ուրիշ նուրբ և հեռատես հաշիւներից, հէնց ամենամեծ արգելք կըլինի ներկայացման այն արտասովոր տոկոսըքը, մեծ մաքսը, բարձր գինը, որ ես պիտի դնեմ իմ պիէսներին վրայ, ծածկելու համար այն վնասը, որ ստեղծեցին այստեղ իմ կեանքի պայմանները: Այսպէս թէ այնպէս, այստեղ թէ մի այլ տեղ, այժմ թէ ապագայում, «Սօֆիան» և «Փառանձեմ» ձեռք ձեռքի տուած՝ կոչուած են մեծ խաղեր խաղալու, իրենց յետազայ քոյրերի և եղբայրների հետ, այս չէ՛ իմ այժմեան մտածումը, որ մի հասարակ բան է այլ ևս ինձ համար, իմ միակ մտածումն է, զոնէ սրանից յետոյ, ազատել եմ գրուածներ միացեալ ուժերով գործող copiste-ների ճանկերից տպագրութիւնից առաջ, որոնք իրենց իրաւունք են համարում ուրիշի արիւնով կազդուել իրենց մարմին, որոնք առանց ինձ, իբրև առանց կենսական սնունդի, անկարող են 20) ապրել, երևի...:

Մրամայի գին թանկ եմ նշանակում, որովհետև տպագրում եմ սառնչ թէ հասարակութեան համար, այլ մի որոշ չափի դեղարուեստասէր ինտելիգէնտների համար:

Թէ ներկայացման իրաւունքը և թէ ուրիշ ամեն իրաւունքները հեղինակին են վերապահուում:

20. Այս բողոքը ևս զգացրել էի «Բանաստեղծական Մօզէլներ»ի մէջ, բայց հէնց այդ գրքոյից կարող չեղաւ իրան ազատել. նա դեռ չէ տպուած, բայց ո՛ւր յայտնի չէ...:

Ս Օ Փ Ի Ա

ԴՐԱՄԱ ՀԻՆԳ ԱՐԱՐՈՒՄԾՈՎ

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

ՆՈՒՆԸ, այրի տիկին.—55 տարեկան լուրջ երևոյթով և լաւ հազուստով* մի կին:

ԱՐՇԱԿ, նրա որդին.—35 տարեկան հայկական խոշոր** տիպի մի մարդ, ինքնագոհ երևոյթով և նոր ու թանկագին՝ բայց անճաշակ հազուստով:

ԱԼԷՔՍ ԱՆԴՐԱ, նրա քոյրը և Ստեփանի հարսնացուն.—25 տարեկան, չափաւոր հասակով, փայլուն և ջղային կազմուածքով, արագախօս և նոր ու ճաշակաւոր հազուստով և ներկայ քաղաքակրթութեան բարոյականի վատ կողմն ըմբռնող օրիորդ:

Գործեանց կիսահարուստի բնանկար

*) Մեր ժամանակի քաղաքակիրթ մարդկութեան զգեստները հաղարւոր նկարների մէջ մտած են արդէն, հետևաբար աւելորդ էր նկարագրել թէ ներկայի և թէ ապագայի համար:

**) Արտասահմանի հայոց համար, աւելորդ չէ տալ և հետևեալ ծանօթութիւններ, իբրև միջավայրի արդիւնքներ:

ա) Արտասահմանում են՝ բ-ն, գ-ց, դ-ժ, ջ-ժյ և շ-ժն՝ շատ ուժով:

բ) Բառերը, ընդհանրապէս առաջին վանկում, շեշտում են միշտ ուժով, ուռսերէնի և վրացերէնի ազդեցութեամբ:

գ) Հարցականը բառերի վրայ երկարում է Ատրպատականի թուրքերէնի պէս.

Տաճկահայերի հետ ընդհանրապէս համեմատած՝ իգական սեռի ձայներ աւելի հաստ են լինում, երկու սեռի բառերի արտաբերումները՝ ոչ այնքան արագ, չարժումները՝ դանդաղ, հասակները՝ աւելի լիքն, գոյները՝ աւելի թուխ, ժպիտները, ծիծաղներն և լացերը՝ աւելի թոյլ, երևոյթները՝ աւելի լուրջ, գոհ և հպարտ, տղամարդկանց վերաբերմունք դէպի իգական սեռը՝ աւելի յարգական, սակայն ոչ այնքան սրտալի եռանդով:

ՂԵՒԱՆ, նրանց ծառան. 20 տարեկան:

ԱԼԷՔՍ ԱՆԴՐ, հարուստ նաւթավաճառի որդի.—26 տարեկան, հայկական նուրբ և քիչմիշի տիպի մի գիմնադաւարա, վայելուչ հագուստներով:

ՍԻՄԵՕՆ Իվանիչ, Սօֆիայի տարփածուն, Ալէքսանդրայի հօրաքրոջ որդին և Ալէքսանդրի հօր գործերի կառավարիչ.—40 տարեկան, կոշտ կազմուածքով, բարեկիրթ ձևերով և հասարակ շորերով մի մարդ:

ԴՈՎՏՈՐ Ստեփան Կըզըլխանեան, Ալէքսանդրայի և Սօֆիայի փեսացուն.—35 տարեկան, շէկ և սիրուն մուրուսով, պատրիշ երևոյթով, ազդու և դրաւիչ լեզուով, պարզ և սլանոյճ հագուստով մի մարդ:

ՍՐԲՈՒՀԻ, Ստեփանի քոյրը.—37 տարեկան, սակաւարիւն, մանր և աչխոյժ կերպարանքով, չպարած դէմքով, ուռուցիկ զգեստով, ամուսնութիւնից յոյս կտրած մի օրիորդ:

ՆՐԱՆՈՒՀԻ, Ստեփանի փոքր քոյրը.—18 տարեկան, քրոջ տիպի՝ միամիտ երևոյթով, էժանագին՝ բայց մաքուր հագուստով մի ազջիկ:

Ս ՕՓԻԱ Պաւլիւովա, Ալէքսանդրային գերզատանակից, Ստեփանի միւս հարսնացուն.—28 տարեկան, մի փոքր կարճ՝ բայց փափուկ կազմուածքով, յանկուցիչ դէմքով, գեղեցիկ ծիծաղով, անսլանոյճ տարագով և ներկայ քաղաքակրթութեան բարոյականի լաւ կողմը քմարնող ինտելիգէնտ և նիւթապէս բաւական ապահով մի օրիորդ:

ՆԱՏԱԼԻԱ, Սօֆիայի բարեկամուհին.—40 տարեկան, հասա կազմուածքով, մշտածիծաղ դէմքով, սունական ձայնով, տան հագուստներով ամուսնաթող մը կին:

ԲԱՐՍԵՂ, Բազդանիչ Գիլեանց, Սօֆիային մուրեկցնող մի փողատէր.—60 տարեկան, հրէայ-լեհական տիպի՝ վաւաչոտ երևոյթով և լաւագոյն հագուստով մի մարդ:

ԱՌԱՂԵԼ, Սրբուհու սիրական.—իբր 30 տարեկան, գեղեցիկ հաստղով, անհոգ երևոյթով, կիսամաշ շորերով դատարկաչըլիկ մի երիտասարդ:

Գործողութիւնը թիֆլիսումն է կապարուս:

ԱՌԱՋԻՆ ԱՐԱՐՈՒԱԾ

Տիկին՝ Նունէի տանը՝ դոկտոր Ստեփանի քնակարանում մի սենեակ, երկու պատուհանով, որոնք նայում են ճախ կողմից պատշգամբի վրայ, եւ երեք դռնով, որոնցից վերին բացում է դէպի ընդունարան, աջակողմին՝ դէպի դահլիճ եւ մէջտեղին՝ դէպի պատշգամբ: Սենեակը կահաւորում են մի զահատրակ, ուր դրուած կայ մի գրամագփօն, եւ մի մի հատ մահանակալ, գրքակալ, զգրոց, հանդերձադարան, սեղան եւ մի դիւժին բազկաթոռ. սենեակը զարդարում են մի հայելի եւ մի քանի հայ եւ ողւս բժիշկների եւ ծանօթների լուսանկարներ: Առաւօտ է եւ ժամի տամն:

1

ՍՏԵՓԸՆ ԵՒ ՍՕՖԻԱ

Ստեփան. (Սօֆիայի ձեռքից բռնած) Վերջացաւ, չէ՛, վերջապէս այսքան ուշացրած մեր այս մեծ խնդիրը, (Սօֆիան ծիծաղում է) թէ՛ մի այլ գործ էլ պակասում է դեռ մեզ, թէ՛ մի այլ բան էլ հարկաւոր է դեռ քեզ:

Սօֆիա. (ուրախութեան մէջ լողալով) Յիշում ես ա՛հա, էլ ի՛նչ ես հարցնում. և ի՛նչպէս կարելի է մոռանալ այդ գործ, մոռանալ այդ բան՝ միևնոյն է թէ՛ մի պայման կապել, մի ուխտ հաստատել, առանց վկայի, առանց ստորագրութեան:

Ստեփան. Իսկ երբ պայմանադիրներ, ուխտադիրներ, անգին Սօֆիա, ինձ և քեզ նման միմեանց սիրողներ, միմեանց անձնուէրներ, միմեանց հետ դժուխք և դրախտ գնացողներ են լինում, էլ կարիք կըմնայ այդպիսի հաստատութիւնների:

Սօֆիա. Ինչպէս թէ՛ չի մնայ, հարկաւոր չէ՛ այդ սիրոյ համաքտալ մի գեղեցիկ զբաւական, որպէսզի յիշեցնէ նրանց իրենց առաջին

սէր, որպէսզի նրան նայելիս՝ վառ պահեն իրենց սիրոյ զգացումներ, որպէսզի այդ սուրբ սէր աւելի արժարժեն կեանքի ընթացքում, որպէսզի ... օ, Ստեփան, (գլուխը շարժելով) ուրախութիւնից խեղքս կըկորցնեմ հիմա:

Ստեփան. (սրտի խորքերից) Իսկ ես, Սօֆիա, քեզանից առաջ եմ կորցրել իմ լրջութիւն. սո՛հ, եթէ ես գիտենայի այսքան քաղցրութիւն կար ամուսնութեան մէջ, եթէ ես գիտենայի մի Սօֆիայի կրհանդիպէի, վաղուց ձգած կը լինէի իմ պրաղումները և նրան եկած, գտած:

Սօֆիա. Այդ խօսքեր, սո՛հ, այդ խօսքեր, քեզ սրտից անհունապէս սիրելի են դարձնում... այդ խօսքեր ինձ բնորոշին....:

Ստեփան. (զնում է դէպի սեղան եւ մի մատանի է հանում զգրոցից եւ քերում, տալիս նրան:) Ահա քեզ իմ սրտի գրաւական, քո իրաւունքն է, (Սօֆիան ստանում է անհուն ուրախութեամբ) արդէն պէտք է տայի, ես քեզ էի փորձում... պահիր, պահիր անկորուսա... բայց փխարէն. գիտե՛ո, գիտե՛ն ի՛նչ պէտք է տաս դու ինձ... (ուզում է գրկել Սօֆիային, Սօֆիան փախչում է նրա առջևից ուրախ ճիչով):

Սօֆիա. (էլի խոյս տալով Ստեփանից որ կամաց, կամաց մօտենում է) Ի՛է, թո՛ղ այժմ այդ կատակներ, թո՛ղ մի փոքր էլ դեռ ախորժակով խօսենք, զուարճանանք: Ասացիր ինձ էիր փորձում, բայց ինչո՞ւ համար, սիրելի Ստեփան:

Ստեփան. Որպէս զի բաց անէի քո հոգեկան աշխարհ, տեսնէի, ինչէր կային քո զգացումների շտեմարանում, ի՛նչ կայծեր կային սրտիդ ծալքերում. և գո՛հ եմ, շնորհակալ եմ, ես գտայ այնտեղ ազատ և անկեղծ անսահման բերկրանք, անսահման ոգևորութիւն:

Սօֆիա. Եւ ինչո՞ւ չպէտք է ես ոգևորուեմ, ինչո՞ւ կեղծ համեստութեամբ չպէտք է յայտնեմ իմ զգացումներ, երբ օրիորդական անգոյն և անորոշ կեանքից յետոյ՝ վիճակուեց ինձքեզ նման մի պատուական բժշկի հետ ապրելու բախտն ունենալ:

Ստեփան. (հպարտութեամբ) Ա՛, մեծ պատիւներ ես ինձ անում, մեծ կօմսլիմէնտներ ես ինձ շուայում. սակայն, հետաքրքրական է, իմ ո՞ր արժանաւորութիւնից գրաւուել ես դու, իմ բժշկական արհեստից, թէ՛ իմ անձնական յատականիչներից:

Սօֆիա. Թէ սրանից և թէ նրանից, բայց առաւելապէս այն առողջ հայեացքից, որով ըմբռնում ես դու կնոջ նշանակութիւն, կողմնակից ես ֆեմինիզմին և հաւատում նրա յաղթանակին, ինչպէս

անցած երեկոյթում ծափահարեցիր ընկերոջդ, որ խօսում էր այդ նիւթի մասին:

Ստեփան. Իսկ իմ կողմից հարկաւոր է ստել որ ինձ համար մեծ բազրաւորութիւն է որ իմ կեանքի թըլըրում այնքան աջողապէս ինձ հանդէս բերեց քեզ նման մի գանձ, ուրեմն մեր այս անկեղծ արտայայտութիւններից հետեւում է որ ամենաերջանիկ դոյզերից լինելու ենք մենք... չնորհաւորում եմ հետևապէս այս նշանադրութիւն և ցանկանում շուտով պատկազրութիւն, որպէսզի վայելենք մեր երջանիկ կեանք...

Սօֆիա. (ըրբջայլի ծիծաղով) Եւ ծիենք, ծաղկենք ու մէկ բարձի ծերանանք:

Ստեփան. (մոլեզնարար դէպի նա գնալով) Հօ հիմի էլ չես մերժի, երբ այդպիսի մարդարիաներ ևս թափում բերնիցդ:

Սօֆիա. (խրտելով, կամ կեղծելով, իբրև անփորձ) Ձեռս, ձեռս... (ձախ ձեռն տանում է դէպի Ստեփանի շրթները և աջ ձեռն՝ դէպի նրա կործք, որպէսզի շօտննայ իրան:)

Ստեփան. (բռնելով նրա թերից) Երկուսն էլ փորձենք, տեսնենք, որն է համով: (Համբուրում է նրա ձեռն և երեսը:)

Սօֆիա. (աջ թեր դիտելով) Ա՛յ, Կօֆտաս պատեցիր: (մի փոքր հեռանալով): Խնդրում եմ, մի բողէ լուս կաց, որ շխանգարես ինձ, ես պէտք է այս թարմ ապաւորութեան տակ, մի քանի վառ տողերով հաղորդեմ մերայնոց այս կենսական հարցը, և արդէն մի այսպիսի ուրախալի բան մի բողէ էլ սրտումս չեմ կարող պահել: (գնում է սեղանի առջ և թուղթ ու զրիչ փնտրում:)

Ստեփան. Բայց ինչ պէտք է գրես, հոգիս, ինչպիսի մի մարդ պէտք է ներկայացնես ինձ ձեր բնտանիքին:

Սօֆիա. (կատակելով) Մի կուպիա գաւառացի, մի աննպատակ, շահամոլ, սառնասիրտ և անբարեխիղճ բժիշկ:

Ստեփան. Նա, այն ժամանակ ես էլ ճիշտ այդպէս կընեիրկայցնեմ քեզ եղբօրս Պետերբուրգում:

Սօֆիա. (եռանդով դատնալով դէպի նա) Ուղիղ, եթէ յարգում ես ինձ, ինչ կերպով կընկարագրես դու ինձ նրան, կըտաս ինքնասիրութեանս բաւականութիւն, կըխօսես իմ մասին այնպէս յափուշտակիչ լեզուով:

Ստեփան. Ի հարկէ, կընկարագրեմ քեզ իբրև մի խոհուն, խելօք և իմաստուն օրիորդ, մի օրիորդ, որ երկու ասարի էլ համալսարան է յաճախած:

Սօֆիա. (անբաւական մնալով) «Երկու տարի էլ համալսարան է յաճախանձ»ն ինչ է:

Սեսիլան. Նո՛ւ, «Համալսարան աւարտած է», կասեմ:

Սօֆիա. Ուրիշ...:

Սեսիլան. Ուրիշ, «չատ սիրուն, շատ հիանալի, շատ շնորհալի աղջիկ է», կասեմ:

Սօֆիա. Բացի դրանից, բացի դրանից...:

Սեսիլան. (քրքրիչ բարձրացնելով) Բացի դրանցից, էլ ուրիշ ինչ կայ որ առեմ:

Սօֆիա. (ծիծաղելով եւ մի փոքր դժուարութեամբ արտաբերելով) Չե՛ս աւելացնի, թէ մի օրիորդ է, որ հասարակական...

Սեսիլան. Ա՛խ դ՛ս, (*) պէտք է աւելացնեմ նաև թէ օրիորդը բացի այն արժանաւորութիւններից, հասարակական իդէերով վառուած մի անձնատրութիւն է, այնպէս որ կամենում է կրթութիւն, իր զարգացումը հասարակութեան յառաջդիմութեան նուիրել:

Սօֆիա. (զո՛ւ մնալով եւ ուրախութիւնից դէպի վեր մի ոտսիւն կատարելով) Իսկ քո մասին ոչինչ մի յանձնարարեր, (քրքջում է) մենք, օրիորդներս, բաւական է, որ հաւանենք մի երիտասարդի, էլ այնուհետև Աստուած գիտէ մինչև որ տեղ կը բարձրացնենք: Այնպիսի գովեստներ չուայլեմ քո հասցէին որ մերոնք էլ զարմանան:

Սեսիլան. Միայն թէ, այնուամենայնիւ, որպէսզի ոչինչ չսպրդի մտքիցդ, որպէսզի տեղօք ամեն բան պատմես, որպէսզի կարգով ամեն ինչ հաղորդես, բժշկական պարասպումուքներիս մասին գրելիս՝ հարկաւոր է պատշաճօրէն նկարեալ թէ թեմական ուսումնարանն աւարտած է, յետոյ դիմնազիայի քննութուն է տուած, ապա Մուկուայի բժշկական կուրսերն՝ վերջացրած, յետոյ նոյն քաղաքի հիւանդանոցում ծառայած, ապա Թիֆլիս է վերադարձած, և այժմ, որպէս աչքի հիւանդութիւնների բժիշկ, ամսական 200 ըուրլի փող է վերցնում. իսկ մեր գերդաստանի պատմութեան դառնալիս՝ պէտք է նկատեալ թէ եղբայրն Պետերբուրգում հանքային ինժեներութիւն է ուսանում, թէ իրենց տունը Ղարաբաղում շատ յայտնի է, ուր այժմս էլ ունեն աներ, բաղեր, դախօղներ... թէ իր հօրեղբայրն այնտեղ

*) Թո՛ղ ներուշի ինձ որ այս երկի մէջ մի քանի տեղ օտար բառեր իսկութեամբ եմ դրած. դա ևս գեղաբուհեստի մէկ պահանջն համարեցի. Արևելեան լեզուի կազմն այնպէս է որ, կարծես որքան շատ գործածես օտար բառ, զրուածն այնքան վառ և կենդանի կը լինի:

գլուհի օգնական է.....: (Միջին դռնից մտնում են Առաքել և Սրբուհին. Սօֆիան իսկոյն քաշում է սեղանի մօտից, և Ստեփանի հետ միասին, Առաքելին գլուխ է տալիս. Առաքել զրպանից մի շիշ է հանում, դնում սեղանի վրայ և նստում, իսկ Սօֆիան գնում է դէպի նոյն դուռը:)

Սօֆիա. (Ստեփանին, սենեակի մէջտեղում) Սրանց ներկայութեամբ անյարմար է գրել.... ևս կը վերադառնամ շուտով: (Սրբուհուն, դռան մօտ, նրան ձեռ տալով) Ա՛խ, որքան ցանկալի էր եթէ հինգ րոպէ առաջ այստեղ լինէիք:

Սրբուհի. (Ժաքցրած ատկուլթեամբ) Ինչո՞ւ, ինչ բանի համար:

Սօֆիա. (Ստեփանին) Դոկտոր, դու պատասխանիր այս հարցման:

2

ՍՐԲՈՒՀԻ, ԱՌԱՔԵԼ, ՍՏԵՓԸՆ

Ասեփան. Ահա նորից ուրախալի լուր, «օրհնեալ լինի այս օր», ասացէք:

Սրբուհի. (կարելու համար, ձեռքումն ունի մի կօֆտա) Այ՛, օրհնեալ լինի այսօր և այս ժամը, նորից աւետիք, բայց ինչպէս է քեզ յայտնի, Ստեփան, քանի որ եւ քեզ գեռ ոչինչ չեմ տաած:

Ասեփան. Ինչպէ՞ս է ինձ յայտնի՞, աւետիք արդէն ևս ունիմ քեզ տալու. ուրեմն մի ուրիշ աւետիք էլ դ՞ու ունես ինձ տալու:

Սրբուհի. Աւետիք արդէն դու ունես ինձ տալու, ուրեմն ուրախութեան վրայ ուրախութիւն...

Առաքել. Հնու՞ն, երկու աւետիք մի անգամից:

Ասեփան. (մարմնացած ուրախութիւն դառնալով) Հնու՞ն. բայց շատ էլ չէի կամենայ լսել մի ուրիշ աւետիք, ուրախութեան վրայ՝ ուրախութիւն երբեմն աւելի անհանգստացուցիչ է լինում սրտի համար, քան տխրութեան վրայ տխրութիւն. յամենայն դէպս խնդութեան գերադոյն աստիճան կընծայէ սրտին գերադոյն բարիքասկայն ո՞ր տեղից կարող է դալ այդ աւետիքը. ևս ոչ մի գիւտ եմ արած, որ պսակուած լինէր մի ակադէմիայից, և ոչ՝ մի պաշտօն խնդրած, որ շնորհուած լինէր մի իշխանութիւնից. (կատակելով) արդեօք էլի մի գուժ չլինի, Սրբուհի, քո աւետիքներէից ևս շատ եմ վախենում. մի օր աւետեցիր թէ քեռիս Օղէտայից վերադարձել է, բանից դուրս եկաւ որ իր դիակն էին բերել. մի օր էլ թէ՛ լաւացել

է պառաւի աչքը, որին ես դարձանել էի, բանից դուրս եկաւ որ կուրացել էր խեղճի աչքը:

Արբուհի. Նրանք ուրիշ, սո՛ ուրիշ, սա հէնց իմ ձեռքովս կատարուեց. և այնպիսի մի աւետիք է սա, որ քեզ մշտական կրանկի կեանք կը խոստանայ. տիկին Նունէն խոստացաւ իր աղջիկ քեզ տալ, անո՛ն աւետիք, արժէ, թէ՛ ոչ:

Առաւել. Իբաւ որ շատ մեծ աւետիք է, այսպիսի աղնիւ օրիորդ ես սուսաց մէջ էլ չեմ տեսել:

Ասեփան. (յուսասխար) Ինչպէս, նո՞ն եկաւ քեզ առաջարկեց, թէ՛...:

Արբուհի. Անո՛ն թէ ինչպէս եղաւ: Ես և տիկինը խօսում էինք բարբօնում մի ուրիշ հարցի մասին. երբ Սօֆիան այտեղ եկաւ. տիկինը նկատեց թէ նա շատ է յաճախում այտեղ. ևս պատասխանեցի թէ նա կամենում է եղբօրս խեղք որսալ և թէ մենք ետեից ծիճադում ենք իր յիմարութիւնների վրայ...:

Ասեփան. Իբանք աւելորդ դրոյցներ են. կարճ պատմիր, կարճ:

Առաւել. Կարգով պէտք է պատմէ, չէ՛, որ գայ հասնի բուն խնդրին:

Արբուհի. Շատ կարճ խօսելու մէջ ինչ համ կայ: Յետոյ ասացի թէ Ստեփան և Ալէքսանդրան վաղուց է որ իրար հաւանել և միմեանց խօսք տուել են, մնացել է միայն ձեր հաճութիւն խնդրել, և հէնց դրա համար էլ դոկտորը կը գայ ձեզ մօտ...: Տիկինն էլ պատասխանեց. «Երբ նրանք միմեանց հաւանել և սրբել են, էլ ես կարող եմ մերժել, թէկուզ մի գրաֆ գայ Ալէքսանդրայի ձեռ խնդրելու...»:

Առաւել. (խաղաղով զրամաֆօնի պլաստիկաների հետ) Բրա՛ւօ, շատ խելօք և ազատ է մտածում աղջիկպարօնը:

Արբուհի. Անո՛ն այսպէս. Ստեփան ջան, մնում է համարձակ գնալ և նշանադրէք կատարել:

Ասեփան. Սաիայն ինչո՞ւ դու իմ անունով վատաճարելի տիկնոջ, ես իմ նշանտուք Սօֆիայի հետ կատարեցի հէնց այն ըոպէին, երբ դու և տիկինը խօսում էիք այդ մասին:

Արբուհի. (ասլշած) Մի՛թէ կարելի է, Ստեփան...:

Ասեփան. Կարելի, անկարելի, իրողութիւնն եմ խօսում սակայն:

Արբուհի. (վշտացած) Եւ միանգամ էլ դո՛նէ ինձ հետ հարկաւոր չհամարեցիր խորհրդակցել:

Առաւել. (սազելով զրամաֆօն, փողը դնելով պատուանդանի վրայ) Մեծ սխալ, մեծ սխալ էք արել, դո՛կտոր:

Սեփիան. Ինչո՞ւ նորից խորհրդակցելի, Մբրուհի, ինչո՞ւ եմ սիրալուելի, Առաքել, ինչո՞ւմն է աւելի Ալէքսանդրայի արժանիք Սօֆիայի վրայ. Ալէքսանդրան Սօֆիայից աւելի մեծ օժիտ է բերում, չէ՞, նրանից աւելի կայտառ և պայծառ է, չէ՞, նրանից աւելի բարեկիրթ դասակարգի, աղպէս ասած, արխատիրատային, սովորութիւններ ունի, չէ՞, իսկ Սօֆիան, չէ՞ որ Սօֆիան ևս իր կարգին բերում է բաւական օժիտ, չէ՞ որ նրանից աւելի ճկուն և սիրուն է, նրանից աւելի անոյշ բնաւորութիւն, բարի մտք և ջինջ հոգի ունի, չէ՞ որ իր դադափարները նրանից աւելի են համապատասխանում իմ գաղափարներին, և որով նրանից աւելի լաւ մայր և լաւ ամուսին կրլինի ընտանիքի. նո՞ւ (ձեռները միմեանց խփելով) որի արժանիքները աւելի արժէքաւոր են, Ալէքսանդրայինը, ձեր հայեացքով...:

Մբրուհի. (նրան մի վտանգից ազատելու ձեռով) Բայց խնդիրը այդ համեմատութեան մէջ չէ, Ստեփան խնդիրը, գուցէ մտքովդ էլ չես անցկացրած, նրանումն է որ այդ քո նշանած Սօֆիան, ա՛հ, պարտաւորուած եմ ասելու, այդ գոված Սօֆիան, անբարոյական է, անբարոյական:

Սեփիան. (մի սարսուռ զգալով իր ողջ էութեան մէջ) Ինչ ասացիր, անբարոյական, ես չեմ հաւատում իմ լսելիքին:

Մբրուհի. Այո՛, այո՛, անբարոյական, և հէնց իր սիրահարն իր ազգականն է, Սիմէօն Իվանիչ:

Սեփիան. (սպշած) Անբարոյական, և իր սիրահարն էլ՝ իր ազգական, Սիմէօն Իվանիչ, հարբած չես արդեօք, սա լուրջ մարդն է խօսք չէ:

Մբրուհի. (քմծիծաղով) Հարբած եմ, այո՛, հարբած եմ:

Սեփիան. Նի՞է հարբած չես, ալսպիսի անկարելի բան ինչպէս կարող ես խօսել. բայց նախ հասկանանք. ումնից ես իմացել, կամ ո՞ր տեղից է տարածուել և ինչ հիմունքների վրայ:

Մբրուհի. (շտապով մէկ կողմ ձգելով կօֆտան) Այո՛, ես ինքս իմ հնարել, քեզ թշնամութիւն անելու համար, ո՛չ մի հիմունք չկայ և ոչպէից էլ չեմ իմացել. գրաբարտութիւն է կատարեալ. դու այդպէս կարծիր, միայն համբերիր մի բոպէ: [մի ակնթարթում վազում, գնում է դէպի բալքօն]

Սեփիան. (նրա ետևից) Մբրուհի...: (Մբրուհին չի լսում: Ստեփանն առանձինն ասում է:) Սա ինչ վատ լուր էր յանկարծ ականջս հասաւ. սա ինչ թոյն էր յանկարծ թափուեց մեր վարդազոյն ապաղայի վրայ:

(Մբրուհին վերաւնում է իսկոյն Լեանի հետ)

ՄՏՆՓԱՆ, ՍՐՔՈՒՂԻ, ԱՌԱՔԵԼ, ԼԵՒԱՆ

Մբուռնի. (Առաքելին՝ կամաց) Մեզանից մի փոքր հեռու կաց, որպէսզի խօսեցնենք Լեանին: (Առաքել հիռանում սեղանի մօտից Ստեփանն քարկացայտ նայում է Սրբուհու եւ Լեանի վրայ): Ահա ինչն քեզ կանչեցինք, Լեան, օր. Սօֆիայի եւ Իվանիչի մասին դու թէ մի-ինչ 'ը լուրեր ես տարածել, պատմիր այժմ ե մեզ, մեզ հարկաւոր է գիտնալ դրա ճշդութիւն:

Լեւան. (ըստերեւոյթին վախենալով) Ես նրանց մասին ոչինչ չեմ խօսել:

Մբուռնի. Ոչինչ չեա խօսել, այս հարեան պառաւին ոչ ինչ չեա խօսել:

Լեւան. Գուցէ խօսել եմ, բայց չեմ մտարերում թէ ինչ եմ խօսել:

Մբուռնի. (ղէմքը խոժոռած) Չեա մտաբերում, ես մտաբերում եմ, ահա ասեմ որ դու էլ մտաբերես: Գու ասել ես, թէ տեսել ես մի օր, գիշերուայ ժամի չորսին, Իվանիչը Սօֆիայի սենեակից դուրս է եկել ե փողոցի դռնով անցել, գնացել, ե, թէ, մը առաւօտ էլ, երբ Սօֆիային սամալար ես դրել, նրա ննջարանում մի մարդ ես նշմարել, ե հետամուտ լինելով՝ տեսել ես որ նոյն մարդը Իվանիչն է եղել, յետոյ օրիորդն եկել է, դուռը՝ ծածկել ե քեզ հեռացրել... այդպէս չէ եղած:

Լեւան. (խիստ վախենալով) Չգիտեմ, ես ոչինչ չեմ կարող խօսել նրանց մասին. եմ գրութիւնը շատ վատ կըլինի, թէ իմանան, գըթացէք իմ թշուառ վիճակի վրայ, իմ անուշով մի իմանանք այդ բան, ուրիշներին հարցրէք խնդիրը: (Բաւրճօնի կողմից ներս է գալիս Երանուհին):

Մբուռնի. (Նրճուելով) Ահա արդէն պարզ յայտնում ես քո վկայութիւն, էլ ինչն ուղղակի չեա պատմում քո բերնով... վախենում ես, ինչն ես վախենում, մենք նրանց չենք ասի:

Ստեփանն. (սրտմտած) Լաւր, բաւական է, Սրբուհի... (ծանոպին) դէ, քաշուիր այստեղից, չճւտ, կորչիր իմ աչքից, եթէ ուրիշ անգամ էլ այսպիսի յիմար զրոյցներ խօսես, կը սատակեցնեմ քեզ, չան սրդի: (Գնում է):

ՍՏԵՓԱՆ, ՍՐԲՈՒՀԻ, ԱՌԱՔԵԼ, ԵՐԱՆՈՒՀԻ

Ստեփան. (Սրբունուն) Քո օրումդ այսպիսի թեթևամտութիւն, (աւելի կրքով) այսպիսի մարութիւն դեռ չէիր գործած. ինչու կանչեցիր այստեղ այս ծառային, ինքըստինքեան ինչ արժէք պէտք է ունենային այս յիմարի խօսքեր Սօֆիայի նման կրթուած և իր պատուին զիտակից մի օրիորդի դէմ. ինչ, սրանով իմ սիրտ պէտք է սառչեցնէիր, սրանով ինձ պիտի հաւատացնէիր թէ... չգիտեմ, զայրոյթիցս չգիտեմ ինչ ասեմ... ինչ բան ստիպեց քեզ այս անպէտ գործը կատարելու... (զայրոյթից ման է զալիս):

Երանունի. (հարցնելով սրան և նրան զարմացմամբ) Քան այս ինչ կու իւ է, ես, Սօֆիայից լսելով, վազեցի, որպէսզի Ստեփանի նշանդրէքի աչքի լոյսն անեմ, և ձեզ ուրախութեան մէջ տեսեմ, դրանց փոխարէն մի ինչ որ անհասկանալի ազմուկի եմ հանդիսատեսս լինում:

Ստեփան. (տրից զրգոտելով) Ինչ բանն ստիպեց քեզ այս անխորհուրդ գործողութիւն կատարելու... Ես յուզուեմ եմ ոչ թէ նրա (ծառայի) բարբաձանքներից, այլ նրա այստեղ կանչուելուց... պարզապէս մի անպատուութիւն էր սա Սօֆիայի պատուի դէմ, մեր իրջութեան դէմ, մեր գաւառական, առանց այն էլ զանազան ածականներով որակուած, արժանապատուութեան դէմ: Ել ինչ համարում պէտք է ունենայ Սօֆիան մեր վրայ, եթէ լսէ...:

Առաքել. (հաստատելուց յետոյ զբամաֆօնի վրայ Օտելիօ օպերայի ձայնը): Մի յանդիմանէք օրիորդին անիրաւ տեղ, դնկատը, Սօֆիայի գաղտնիքներից մի՛նն էլ ես պիտի մերկացնեմ հիմա, փոյթ չէ, եթէ ինձ դէմ ես ձեր զայրոյթն յայտնէք: Յիշում էք, դնկատը, երկու թէ երեք շարթ առաջ մի երեկոյ դուք ու զերադարձաք բնակարանը, և ես մի ինչ որ դեղագրի համար սպասում էի ձեզ այստեղ:

Ստեփան. (սիրտը տրոփելով) Յիշում եմ, յիշում. ասացիք, մի նոր մերկացում էլ դուք պէտք է անէք:

Առաքել. (զբամաֆօն թողնելով և աչքը բոլորովին Ստեփանի վրայ դարձնելով) Այն, ահա այդ գիշերը, երբ այստեղից դուրս էի ես գալիս և անցիկնում Սօֆիայի դռան առաջից, անձրևի և մթութեան մէջ ես տեսայ մի կտուր, որ կանգ էր առնում, որից դուրս եկան մի կինարմատ և մի տղամարդ, հարբած, ջարդուած, այնպէս

որ սաքի վրայ կենալու ուժ չունէին. հետաքրքրութեամբ ևս մի քայլ մտեցայ, որպէսզի տեսնեմ թէ սվքեր են դրանք. ուհ, գարմանքիս չափ չկար, երբ աչքս զիպաւ Իվանիչի և Սօֆիայի դէմքին.:

Մտեւիան. [ստանձին] Սա միւսինց վատթար, աւելի վատթարները, երևի, դեռ նոր պիտի լսենք: (Առաքելին) ձեր և Սրբուհու խելք շատ էլ պանագանութիւն չունին միմեանցից, չգիտեմ, սրբան ճիշտ են ձեր խօսքեր, եթէ իրաւ էլ լինին, այնուհանդերձ գարմանալու ոչինչ չկայ այդ գործում. Սօֆիան ազատ մարդկանց մէջ մեծացած է, ներկայ սօցիալական սլայմանները երկու սեռի առանձին տեսակցութիւններ, միասին գործակցութիւններ ներքիլ և կարելի են դարձրել. նա կարող է մի օր մի տղամարդու հետ գինի էլ խմել, կառք էլ նստել, մանաւանդ, երբ այդ տղամարդը նրա ազգականն է լինում:

Երանուհի. (մէջ ժամելով) Այդ ինչ էք պատմում դուք, սկստուհիներ, ուրիշներին նրանց էք նմանացրել, այդպիտի դէպք երբէք չէ կարող լինել. հարբել և գիչերով մի տղամարդու հետ տուն վերագառնալ, դա աւելի քան անհաւատարի է.:

Սրբուհի. (ըրոջ) Գո՛ւ ինչ ևս խառնուում, երբ խնդրից ոչինչ չես իմանում:

Առաքել. (դէպի Ստեփան և Երանուհին) Ես ձեզ չեմ ստիպում որպէսզի հաւատաք, ևս կամեցայ միայն զանցառու չլինել դէպի ձեզ իմ տեսածի մասին, որից ահա զգում եմ սրտի հանգստութիւն:

(Եւ անմիջապէս լարում է գրամաֆօն, որ սկսում է երգել. իսկ մտատանջ տոկտորը բաց է անում քերանը, որպէս զի սրտի բովանդակ մաղձը թափէ մեղադրողների վրայ, երբ հետեւեալ խօսքն է լսում:)

Սրբուհի. (ցոյց տալով միջին դուռը, որ բացում է) Պոչտալիօն, Ստեփան, ահա այս երբորդ անգամն է որ դալիս է:

(Ստեփան գնում, մի նամակ է ստանում, և համարեա շէմքի վրայ՝ բաց է անում և կարդում առանց ձայնի: Հէնց այդ ժամանակ Ալէքսանդրան դրան մօտ եկած՝ մտիկ է տալիս գրամաֆօնի ձայնին. Սրբուհին, վազիլով դէպի նա և թախանձելով, ներս է քերում, ապա մտնում է Սօֆիան ժպտուն և ձևերին մի թուղթ:)

ՄՐԲՈՒՋԻ, ԱՌԱՔԵԼ, ՄՏԵՓԱՆ, ՍՕՖԻԱ, ԱԼԷԻՍԱՆԴՐՈՍ ԵՐԱՆՈՒՋԻ

(Ալեքսանդրան բարեւում է նախ Ստեփանին, Ստեփան, ուշադրութիւնը նամակի վրայ դարձած, անուշադիր կերպով է փոխանակում, յետոյ բարեւում է Երանուհուն և Առաքելին, և ապա, եռազկայի քղանցքը վեղցնելով, նստում է Սրբուհու և Առաքելի մէջտեղ, հովհարով դէմքը զովացնելով. յետոյ Սօֆիան ցատկում է սրա և նրա առաջ, և ամենրին մի մի ժպիտ ընծայելով՝ զալիս է Ստեփանի մօտ:)

Ստեփան. (առանձին, աչքերը նամակի վրայ յառած) Չմարգարէացոյց, ահա ամենավատթարն էլ սրա մէջն եմ կարդում:

Սօֆիա. (նազելի ժպիտով) Սանփան, գիբը վերջացրի և բերի ահա, այնպէս եմ դարգարել, որ կարգացողը կքանչանայ... ուհ, մի տես, մի տես ինչ հիանալի եմ շարագրել: Մի-երկու կէտ էլ ինձանից եմ աւելացրել նամակի վրայ. մօրս և եղբօրս հրաւիրել եմ այստեղ մեր հարսանիքին ներկայ լինելու. լաւ չեմ արել որ այժմուանից եմ հրաւիրել. ինչ կայ, թող գան, մի քանի օր մեզ մօակենան, ուրախանան, ման գան, մինչև որ մեր հարսանիք կատարուի:

Երանուհի. (զայլով Սօֆիայի մօտ) Ինչ էք խօսում, Սօֆիա, այդ ինչ թուղթ է ձեռքումդ:

Սօֆիա. Միթէ կարող չեղար գուշակել թէ ինչ բանի մասին ենք խօսում, և ինչ թուղթ է այս. մեր նշանադրութիւնն եմ գրել Բարու ծնողներին և նրանց շուտով այստեղ եմ կանչել:

(Երանուհին թուղթը սոնում է Սօֆիայի ձեռքից և ցածր ձայնով կարդալով՝ կամաց կամաց հեռանում է Սօֆիայի հետ և կանգ է առնում սենեակի մի կէտում, ներկայ եղողներից հեռու: Ստեփան լարուած ուշադրութեամբ կարդում է իր նամակը, երբ հետեւեալ խօսակցութիւններն են փոխանակում:)

Ալեքսանդրա. (Սրբուհուն) Գրամաֆօն, գրամաֆօն...գրամաֆօն այնքան եմ սիրում, այնքան է ինձ գուարձալի թւում, որ չեմ կարող բացատրել:

Սրբուհի. Գրամաֆօն ես էլ եմ սիրում, բայց գրամաֆօնից աւելի ձեզ եմ սիրում, միթէ դուք գրամաֆօնի շափ մեզ չէք սիրում, միթէ առանց գրամաֆօնի չէիք կամենայ մեզ այցելել, միթէ չգի-

տէք թէ ձեր այցելութիւն մեզ համար սրբան, մեծ պատիւ եմք համարում. գուցէ դուք մեզ սովորական կենողներէ տեղ էք դնում, լայց մենք այդպէս չենք մտածում, մենք ձեզ մեզանից ենք համարում, և արդէն քիչ ժամանակից մեզ մօտ կըլինէք դուք:

Ալեխանդրա. (մի համով ծիծաղելով) Իհարկէ եթէ ես ձեզ չսիրէի, միայն դրամաֆօնի համար չէի գոյ այստեղ, ինչ կըվերարեր իմ այցելութեան, դա էլ այսպէս քայլ առ քայլ պէտք է լինի:

Առաքել. Օպերան վերջանում է անհ, օրիորդ, կամենում էք մի անգամ էլ կը կենենք, թէ փոխենք մի ուրիշ ձայնով:

Ալեխանդրա. Այո, փոխեցէք, մի ուսուական օպերա կայ անցած օր գոկաորը ածում էր և ես դրսից մտիկ էի անում, նա շատ հիանալի էր, նա անցկացրէք սրա տեղ:

Մըբուի. Նա ինձ էլ է գմայլեցնում: (Առաքել սազում է իսկոյն):

Սօֆիա. (Թռչելով Ստեփանի մօտ, երբ Սըբուին և Ալէքսանդրան ըստերեւոյթին զրամաֆօնով են զմայլած և նրանունին իր նամակի ընթերցանութեամբ): Ստեփան, ումնից է այդ նամակը, ինչու է այդքան վատ ազդում քեզ վրայ. (Ստեփան չի պատասխանում): Ելելի մի ցաւալի լուր է հաղորդում քեզ մի տեղից. հօր, ինչ է գըբուած դրանում. անի, ինչու բերանդ չես բաց անում. չէ որ մենք մէկնէկու ինչպէս ուրախակից նոյնպէս ցաւակից պէտք է լինինք:

Ստեփան. (տանձին) Սըբույի մէկն է այս տողերը գրողը, որին մարդ երեսայ պէտք է լինի որ հաւատայ: (Սօֆիային) Այ ինձ համար և ոչ քեզ համար ոչինչ չկայ սրանում ցաւալի կամ հետաքրքրական. բարեկամներիցս մին իր դրութեան մասին ինձ տեղեկութիւններ է հաղորդում:

Սօֆիա. (ձեռնդէպի նամակ տանելով) Եւ սակայն թո՛ղ, որ ես էլ կարդամ, մի այդպիսի թեթե խնդիր չէր կարող այդքան ազդել քեզ վրայ:

Ստեփան. Ներողամիտ եղիր, Սօֆիա, եթէ չկարողանամ քո կամքը կատարել:

Սօֆիա. Եւ սակայն անկարող եմ ես այդ մեքծումն ընդունել, ինձանից մի թաքցնիր, քո վիճակի հակադրեցութիւնն անհ ներգործում է և ինձ վրայ, ոտներս անհ թուլանում են, սիրտս անհ գողում է խիստ...:

Ստեփան. Խնդրում եմ... ի պէր Աստուծոյ...:

Սօֆիա. Եւ սակայն անկարելի է անմաս, անհաղորդ մնալ դէպի այդ ինձ և քեզ ցնցող զօրաւոր պատճառը... Գտնէ բովանդակութիւնն ասան, այդ խնդիրը անպայման կապ ունի քո՝ գուցէ և իմ կեանքի հետ:

Ասե՛իան, (յուզումը թարցնելով) Բարեկամս նշանուել է մի օրիորդի վրայ, որին այժմ մեղադրում են անբարոյականութեան մէջ...

Սօֆիա. (զլխից մինչեւ ոտը մի սարսուռ է անցնում) Ո՛ւմ չետ են մեղադրել:

Ասե՛իան. (առանձին) Նետս անձ գիպու իր նպատակին: [Սօֆիային) Մի այնպիսու հետ, որ սարսեցնում է ուղղակի մարդու, իր ազգականներից մինի հետ:

Սօֆիա. (կամենալով ժպտալ) Եւ քո բարեկամն էլ մտավախութեամբ և թիւր դատողութեամբ դրան հոււատարով իրա համար մի հնրց է ստեղծել:

Ասե՛իան. (առանձին) Պաշտպանում է անա իրան: (նրան) Իմ բարեկամը մի դատաւորի չափ զգոյ է իր խօսքերի մէջ, նա, լոկ մտավախութեամբ, այս լուրն ինձ չէր իմացնի, եթէ ճշմարիտ չլինէր:

Սօֆիա. (չշառագունելով) Ի՛նչ հասակի և ի՛նչ կրթութեան տէր է արդեօք օրիորդը:

Ասե՛իան. (առանձին) Ճշմարտութիւնը երեան հանելու ամենալաւ միջոց ես գործ դրեցի: (նրան) Այդ մասին նա ինձ ոչինչ չէ գրած:

Սօֆիա. (ըրտինքը սրբելով) Եւ ի՛նչ հանգամանքների մէջ է կատարուել այդ գործը և ի՛նչպէս՝ իմացուել:

Ասե՛իան. (առանձին) Փայլում է անձ մեղքը իր դէմքի վրայ: (օրիսրդին) Այդ մասին էլ ոչինչ չէ ասած:

Սօֆիա. (խլում է նամակը, իր գազաթնակէտին հասած հոգեկան նեղութեան մէջ:) Եւ սակայն պէտք է ես կարգամ, պէտք է ես կարգամ... (կարդում է կամաց, եւ հանդիսատեսը լսում է սա տողերը:) «... Ի՛րա, այդ Սօֆիայի անցեալի մասին, ինչպէս երևում է, դուք հարց ու փորձ չէք արած, դա ո՛չ միայն Իվանիչի հետ վատ յարաբերութեան մէջ է, այլև մի ամիս էլ ինձ հետ է ապրած... Անշուշտ, այս տեղեկութիւններից յետոյ, դուք ազատ էք նրա հետ ամուսնանալ կամ՝ ոչ, միայն ես, ձեր ծանօթներից մին, ցաւեւով ձեզ վրայ և չկարողանալով բերանացի հաղորդել ձեզ, պարտք համարեցի այս գիրը գրել ձեզ:»

(Սօֆիան այլագունում, շփոթմտմ, մերթ Ստեփանին՝ եւ մերթ նամակին է նայում:)

Սօֆիա. Ա՛խ, սա ի՛նչ կրակ ու բոց թուղթ էր դու ինձ տուեցիր, ի՛նչ անսպասելի փորձանք էր, ի՛նչ երկնային շանթ էր... Ո՛ւմ աչքին եմ ես արդեօք կպչել... Ճանաչում ես, ո՛ւմ ձեռն է սա, ո՛ր թիւիկն է այս բան արել, ո՛ր անխիղճն է այս քսութիւն յանձն առել...

Ասեփան. (սառ իերպով) Ն'ս սիհնչ չգիտեմ... միթէ գոողը չէր կարող էր գերը կեղծած լինել:

Սօֆիա. (սառ թր, քրտինքը եւ շառագունութիւնը շնորհմամբ անկանալով) Բայց գուցէ մեծ մարդու արարք չէ այս գործը. մեծ մարդ չի գիջանում այս նուաստութիւն գործելու. մի երեխայի տղայամտութիւն պէտք է լինի... Այդպէս չես կարծում և դու:

Ասեփան. (ուստ դէպի վեր բարձրացնելով եւ նակարը կիտելով) Նս սիհնչ չեմ հասկանում. սակայն մի երեխայ, ինչ չարժաւիթներից մղուած, ինչ վրէժխնդրութիւնից առաջնորդուած, պետք է գրէր, մի երեխայ ինչպէս կարող էր մի անհիմն գրպարտութիւն մտածել և իրագործել, ինչպէս կարող էր այսպիսի գիր գրել...:

Սօֆիա. Բայց թող մեծ մարդ լինի, ինչու ենք դրա համար մեր բերան յղանքնում, միթէ մենք կարող ենք արգելիլ ուրիշներին շարանհնդութիւն գործելուց, միթէ մի մարդու շարանհնդութիւն կարող պէտք է լինի մեղ վշտացնել:

Ասեփան. (Նիզկօրէն) Նիթէ շարանհնդութիւնը միայն այդ լինէր...

Սօֆիա. (սարսափահար) Նիթէ միայն այդ լինէր, — ուրեմն դեռ ուրիշ շարագործութիւններ ինձ դէմ ուղղած կան...:

(Իրամաֆօն վերջացրած՝ գրամաֆօնի խումբը եւ նրանուհին ժօպնում են դոկտորին)

Մրբամի. (ցաւակցաբար) Ինչու ես այդչափ ոժգուեմուել դու, այդ ինչ նամակ էր, Ստեփան:

Առաւել. Շատ խոր տպաւորութիւն է գործել ձեզ վրայ. մի ցաւայի նորութիւն...:

Ալեքսանդրա. (ծիծաղկոտ) Ա՛յ, Սօֆիային նայեցէք, դեկտորը շատ գուտրի է նրա հեռ համեմատելով: [Ծիծաղում է թուլանալով ջախ.] Ս՛յա ինչ բան է:

Ասեփան. (ակնոցը դնելով) Միթէ...:

Ալեքսանդրա. (Ստեփանին, Տայելին ցոյց տալով) Չէք հաւատում, դուք ինքներդ տեսէք այստեղ ձեր պատկերը:

Ասեփան. (բաց անելով ժամացոյցը եւ կամենալով կարելորութիւնից զգել նրանց նկատողութիւնները) Տասն անց է, ա՛, ուրեմն հիւանդները դանձրում հուարուած՝ սպասում են ինձ այժմ...:

Ալեքսանդրա. (նրան) Կամենում էք փախչել, այդպէս էք դուք ընդունում ձեր հիւրերին:

Ասեփան. Իրաւ որ անբաղաբարութիւն է իմ արածը, այդ դէպքում սա՛ն էս անենք, օրիորդ, թող քոյրերս մեծարեն ձեզ, մինչև որ ես մի ակնարկ ձգեմ այնտեղ և դամ: (գլուխ տալով՝ զնում է վերի դռնից)

Մրբունի. (Սօֆիային) Մենք էլ կարող ենք կարդալ այդ նամակը, եղբօրք միմեկը անհանգստութիւն է ինձ պատճառում:

Սօֆիա. Ստեփանի կարդացած նամակը, բայց ինձ մօտ չէ այդ նամակը:

Ալեքսանդրա. (ղէպի Սրբուհին) Այ, ձեռքումն է: (Ալէքսանդրան յանկարծ յարձակում է Սօֆիայի վրայ եւ աշխատում է նրա ձեռքից դուրս բերել նամակը... քաջըռում են միմեանց եւ, Սօֆիան ըարկանալով ու Ալէքսանդրան ծիծաղելով, ահագին ժխորը են յարուցանում, վերջապէս Ալէքսանդրան չէ կարողանում թողթն առնել:)

Սօֆիա. (Ալէքսանդրային) Գռեհկութիւն, կոստութիւն է կատարեալ այդ վարմունքդ, ուրիշ նամակը խնդրեմ անգամ քաղա վարութեան դէմ է, ուր մնաց զօրով առնելը, բայց քաղաքավարութիւնը բեկանից հազար տարի հեռու է քաղաքավարութիւն եւ ուրիշ իրաւունք ըմբռնող մարդը ուրիշ բայ նամակն անգամ չէ կարող առանց շիկնալու կարդալ առանձին:

Ալեքսանդրա. Բայց նամակը քոն չէ, դոկտորին է, ինչ իրաւունքով դու կարող ես դոկտորի նամակը կարդալ եւ նրա քոյրը չէ կարող կարդալ:

Սօֆիա. Պէտք է գուշակելիւ «ինչ իրաւունքով», եթէ չգիտե՞նայիր էլ:

Նրանունի. (ղէպի Ալէքսանդրան) Այն «իրաւունքով» որ դոկտորը նրան առեց իր նամակը կարդալու եւ ոչ թէ՛ մեզ:

Սօֆիա. (շուտ տալով երեսն նրանցից, Նրանունուն՝ կիսալուր ձայնով, իր յոյան, իր իղէալն փնտրողի՝ կերպարանքով) Իսկ Ստեփանն ուր է, սրտեղ գնաց, առանց մեզ ոչինչ տեսնու:

Նրանունի. Քա չիմացաք, չտեսաք... չէ, դնաց ընդունարանը իր հիւանդներին ընդունելու: (Սօֆիան, վշտացած եւ անաշած, գնում է ընդունարանը. Նրանունին էլ՝ նրա ստեղծից:)

Ալեքսանդրա. Քա ինչ հանելուկ էր սա, ինչ «իրաւունքի» մա. սին էր խօսում մեր ինտելիգենտ օրիորդը, ե յետոյ, եթէ մի տխուր անակնկալ էր գրւում պ. Ստեփանին, ինքն ինչո՞ւ էր վշտաբեկ լինում:

Մրբունի. Ես էլ քեզ տէս ոչինչ չհասկացայ ոչ նրա այդ ցնդաբանութիւնից եւ ոչ այդ անակնկալից, ե մեր բարեխիղճն էլ առանց ե մեզ յայտնելու այդ ցաւը, թողեց ու դնաց: (Սրբուհին գնում է շտապով դէպի գորոցը եւ պիտտակ, թուզ եւ ալն, նստելով ընկուզի մուրաբա, պատրաստում է ընծելու:)

Առաքել. Ստեփանի միտն անշուշտ այն էր որ նա չկամեցաւ այդ անսկենկալովն տրտմեցնել և իր քոյրերին, սակայն, իմ կարծիքով, սխալ գատողութիւն է.:

Ալեքսանդրա. (Սրբուհուն) Ախ, ո՛ւմն համար էք այդ նեղութիւն կրում, (ծնոր եուպկայի զրպանը տանելով) այ, (ցոյց տալով մի քանի նմոշներ) պէտք է գնամ գալապիճակի կտորներ առնելու:

Սրբուհի. (երկու ծնորում միմիւր աման) էլի կըզնաք. նստեցէք, սրանք վայելեցէք, յետոյ: Ի՛նչ ճաշակաւոր կտորներ են. բայց արդէն լաւ կատիւմներ ունիք, էլ ինչո՛ւ...:

Ալեքսանդրա. Բայց ամենկալերջին տարազը չուներ. ստում են Պարիժից լաւ մօզնի հագուստներ են քերած, ես ուզում եմ...:

Սրբուհի. Բայց էլի ժամանակ շատ ունիք, նստեցէք, անուշ արէք, դրանք հօ ուտելու համար են...:

Ալեքսանդրա. (ծնո տանելով դէպի մրգեր) Ի՛՛է ուրեմն ես այսպէս սոքի վրայ մի-երկու հատ կառնեմ, մնացածը դուք վայելեցէք և մի փոքր էլ (կատակ անելով) Սօֆիային պահեցէք: (Երեքն էլ մի անգամից ծնոներն ամանն են մտցնում հանում. Սրբուհին լաւ թուզ եւ մուրաքա է հրամցնում օրիորդին, իրկ Առաքելը պիտակ է կտորում նրա համար:)

Սրբուհի. Սօֆիային, որ չամայեց ձեզ պէմ այդ անամօթութիւն ցուցնելուց, զահրումար, գրող ու մահ էլ արժան չենք համարում պահելու: (Մ'ե՛ծ քրքիջով ծիծաղում եւ ուտում են)

Ալեքսանդրա. (կամենալով մեկնել) Շնորհակալ եմ, այս օէրը, որ ցոյց տուեցիք դէպի ինձ, յաւիտեան անմոռանալի պիտի մնա ինձ համար. (զլուխը կրկին եւ կրկին խոնարհեցնելով) շնորհակալ եմ, շնորհակալ, շնորհակալ... (գնում է)

Առաքել. (Երբ Սրբուհին ուզում է նրան մի քանի ասել-Հիմա իմ կարծիքն ես ուզում իմանալ, թէ այս հարցը, որ մի ժամում այսքան ձեւեր ստացաւ, ինչպէս պէտք է վերջանայ, — վերջին երևոյթները ցոյց են տալիս որ նա կըվերջանայ Ստեփանի և Ալէքլ սանդրայի ամուսնութեամբ:

Սրբուհի. Այդ յոյսով ես չեմ կերակրւում, Ստեփանի և Սօֆիայի խնդիրը աւելի ամաւր հողի վրայ է, քան մենք կարծում ենք] արի, մի խորհուրդ անենք, թերևս այդ կերպով այդ չէնքը կործանենք, արի, մի միջոց փնտրենք, թերևս դրանով այդ պղտոր աղջկանից, այդ ստելի ճիւղաղից, Ստեփանին ազատենք:

Առաքել. Ես այժմ վազում եմ... մենք կը մտածենք և դրա-

դէմ նորանոր արգելքներ կը յարուցանենք և նորանոր ինտրիզներ կստեղծենք... (Տեղնօրէն) սակայն չեմ կարող այժմս իսկ յայտնել իմ հիացմունք դէպի քեզ, եղբայրսիրութեան ամենաբարձր օրինակն ես ընծայում. էլի՛, նոյն չափով եմ հիացմունքը պիտի յայտնէի, եթէ Արշակի սիրուն ամենաբարձր օրինակը ընծայած լինէիր, որի լիք գրպանը այնքան պիտանի կըլինէր ինձ և քեզ համար:

Մըրուհի. Յիմար... Ուրեմն դու այդպիսի դէպքում պատրաստ ես իմ սէրը ծախել լիք գրպանների: (Աւարել ծիծաղով ուղղում է դէպի միջին դուռը)

Մըրուհի. (միմի հատ թուզ ուտելով) Այդ երեանցի սաստանան ինչպէս գտաւ իմ սրտի ցաւոտ տեղը... Ինչ մեղք, եթէ ես եզբօրիցս աւելի իմ վրայ մտածեմ, եղբայրս միշտ էլ կարող է իր սրտի սիրածը ձարել, իսկ ես, քառասուն տարեկան եմ, ո՞ր շնորհքով մարդ մի օր ուշադրութիւն ինձ վրայ դարձրեց. ամուսին չկայ, չկայ, մի համակրող էլ չունենամ... Թոյլ տամ որ Ստեփան իր սիրած Սօֆիան առնէ, ու չկատարեմ Արշակի ցանկութիւնը, որ իր քոյրն է առաջարկում, և վիրաւորելով՝ բաց թողնեմ նրան ձեռքիցս, կորցնեմ յարաբերութեան յարմար պայմաններ, — այս բարութիւնները կը պարզեմ սրտիս այնքան բաւականութիւն, որքան սիրականիս սէրը... դէտի Սօֆիան՝ խղճահարութիւնն աւելի՛ պէտք է տանջէ ինձ, քան սիրահարիցս կամաւոր հրաժարում... Սրկինք պիտի դատապարտէ ինձ, և ինչո՞ւ, ինչո՞ւ տուած է ինձ ազեղ մարմին և բուռն կիրք, փոխանակ տալու գեղեցիկ մարմին և հով սիրտ... Ինձ համար լաւն այս է, ինչ որ թեկադրում է որսիս խոշոր մասը... Սրկինքն էլ չի հակառակ կի դրան:

(Վարպղղ)

չառ թանկ արժէ ինձ համար, պէտք է զոհեմ իմ գործի մէկ մասը. ժամի՛ 8-ին Արքունական թատրոնում կսպասեմ անա ձեզ, համոնցէք, պատուական օրիորդ...:

Սրբուհի. (հագի զսպելով ուրախութեան պողպակ). Օ՛ր, այս գիշերը աննման հանդէսների ժամեր կըլինին մեզ համար, ձեզ հետ միասին օպերա լսել ու ձեզ հետ միասին գալ, այս խնջոք վայելի...:

(Այս անգամ Ստեփանն է ածում՝ „Слезы“ (Пыганский романс)).

Արեակ. (պնդացնելով ձեռքի վարդի փունջի կապը). Դա շատ քիչ կըլինէր, եթէ միայն այդ լինէր. դա սկիզբն է մեր մտերմական ուրախութիւնների:

Սրբուհի. Անկասկած, այս աստիճանի փոխադարձ համակրանք կը փոխուի սիրոյ, և սէրը... (Ամաչում է):

Արեակ. (ծիծաղում է) Սիրահարութեան... (Ամաչում է) Ուրեմն ընդունեցէք այս անուշահոտ վարդի փունջը, որ միայն ձեզ է հարկաւոր, որպէս նշան մեր առաջին բարեկամութեան (փունջը նրան է մեկնում):

Սրբուհի. (ստանալով) Սե րուք փոխադարձաբար (Գրպանից մի շիշ է հանում, բերանը բանում, նրա վրայ սրմկում և ապա դէպի նա ուղղում): ընդունեցէք այս անուշաբոյր դուխին՝ որպէս նշան այդ բարեկամութեան տեականութեան:

Արեակ. (խանդոտ երեսլծով) Դուխի՛ն... անա հոտոտում (հոտոտում է) և նորից ձեզ եմ վերադարձնում. դուխին, վարդն ու Սրբուհին միմեանց այնպէս են սաղում, ինչպէս մանիչակ, չուշան ու մեխակ. (մէկ ձեռնով դուխին է մատուցանում, եւ միւս ձեռով՝ բարձրացնելով դէպի գլուխ, շնորհակալութիւնն է յայտնում): խնդրեմ...:

Սրբուհի. (Դէպի նստ գնալով) Դուք ինձ վերաւորում էք... այդ չի կարելի, մի ուրիշ շիշ լինէր, կարելի էր:

Արեակ. (շիշը դնելով գրպան եւ դառնալով դէպի Ստեփանն) Յա իդո՛ւ. գասպադին... այդ փող ու բաժինքի խնդիրները դուք կարգադրեցէք մօրս հետ առանց իմ մասնակցութեան, դա ինձ համար կարևոր չէ, իսկ գործի այն մասը, որ կենդանութիւն պէտք է տայ սրտի և հոգու, մի՛ կատարէք առանց իմ մասնակցութեան. սպասեցէք ինձ:

Ստեփան. (վերկենալով տեղից) Շատ բարի, գասպադին՝ Արեակ, բայց ցանկալի էր որ երկուսին ևս մասնակցէիք, և այդ ձանձ-

բայի նիւթականի հաշիւներ, որ ինձ համար տասներորդական հարց է, միայն մեր վզով չձգէիք...:

Ալեխանդրա. (վերկեննալով եւ թռչելով եղջոր առաջ) Հաս ուղիղ է ասում Ստեփան, ինչ կը լինէր, Ա՛րչակ, եթէ այս մէկ երեկոյ մեզ համար իսկի էլ դուրս չգնայիր:

Արեակ. (գրարճախօսութեան ձեւով) Բայց ես հէնց այս, ձեր երկուսիդ, դործին համար եմ գնում... գնում եմ ձեր ամուսնութեան համար փող բերելու, դէ, եթէ դուք կրլինիք այնքան բարի, որ չէք պահանջի ինձանից փող, ես մեծ շնորհակալութեամբ կը կատարեմ ձեր հրամանը:

(Ժիծաղներ: Միջին դռնից գնում է Արչակ, Սրբուհին եւս անզգալի կերպով նետուում է նրան):

ՄՏԵՓԱՆ ԵՒ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱ

Ալեխանդրա, Այժմ անձ առանձին ենք, Ստեփան, սկսենք մեր խօսակցութիւնը որ կիսատ թողեցինք: Արդեօք առաջին անգամ ինձ տեսնելիս՝ ինչպէս թուեցայ ես քեզ, լաւ տպաւորութիւն թողեցի՞ քեզ վրայ...:

Մտեփան. Ո՛չ, նախ դու ասա, ես ապա կը պատասխանեմ:

Ալեխանդրա. Քեզ տեսնելիս՝ դու թուեցար ինձ ինչպէս մի շիկ մարդ, մի կնեաց, մի կատարեալ ցենտրմէն...: Ի՛նչ, դու ասա հիմա:

Մտեփան. (Դիտմամբ չափազանցելով) Ա՛յ ես քեզ հանդիպելիս՝ ինձ թուեցար ինչպէս մի հագուազիւտ, թիֆլիսի ամենափառաւոր օրորդ, և ինձ վրայ թողեցիր գեղափայլութեան և շնորհալուծութեան խոր տպաւորութիւն:

Ալեխանդրա. (Խաղալով նրա ժամացոյցի շղթայի նետ) Ա՛մենքն էլ ինձ համար այդպէս են ասում: Ա՛խ, ինչ պէտք է ասէիր, եթէ տեսնէիր և իմ գանազան լուսանկարներս:

Մտեփան. Ո՛վ գիտէ, կասէի գուցէ մի հատիկ է Կովիասում:

Ալեխանդրա. (արծակելով նրա թուլացած գալստուկը) Եթէ այդքան բարձր էիր ինձ գնահատում, էլ ինչո՞ւ էիր ընկել Սօֆիայի ետևից:

Մտեփան. (լուրջ կերպարանքով) Այդ բանում, պէտք է ասած, սկզբունքի հարց կար, ես նրա հետ քեզանից առաջ էի ծանօթացել և ամուսնութիւն առաջարկել, դրա համար ուզեցի յարգել այդ

սկզբունք, թէ չէ ես նրան սկզբում էլ քեզ վրայ չէի գերադասել. եթէ դէպի նա ունէի համակրանք, դէպի քեզ՝ ո՛չ, եթէ նրան յարգում էի, քեզ՝ պատուում, եթէ նրան հաւանում էի, քեզ վրայ՝ հիւանում... Բայց երբ նրա անցեալը դաւաճանեց մեր ուխտը, երբ նրա զգուելի ամենաբարոյականութիւնները երևան եկան... վերջապէս չբըբրենք անցածը:

Ալեխանդրա. (կապելով նրա զալստուկը) Կա՛ն, ես փակում եմ իմ աչքը այդ անցած գործերի վրայ, միայն պահանջում եմ որ սրանից յետոյ սիրոյ ամենափոքր նշոյլ անգամ չցոյց տաս ո՛չ նրան և ո՛չ ուրիշ որեէ կնոջ... (կարծես ըարկանալով) ես նախանձոտ եմ, նախանձոտ... ամուսնութիւնից առաջ ինչպէս ես դու ապրել, — ես այդ չեմ փնտրում, դու ապրած ես այնպէս, ինչպէս ամեն մի ամուսնի մարդ... բայց ամուսնութիւնից յետոյ ինձ համար անտանելի է... իմ սիրտը տարբեր է այն կանանց սրտից, որոնք հաշտ աչքով են նայում իրենց ամուսինների ցոյի կեանքի վրայ այս ազատ ժամանակում:

Սեպիան. Ես ոչինչ նկատողութիւն չունիմ քո խօսքերի դէմ, ո՛չ իմ ամուսնական բնական կեանքի մասին և ո՛չ իմ ապագայ ամուսնական կեանքի մասին, որ այնքան արդարացի կերպով պահանջներ առաջարկեցիր, սակայն յոյս ունեմ որ, եթէ (մի զաղտնիք պոկելու համար) քո անցած կեանքն ես չէ եղած բոլորովին անբիծ...:

Ալեխանդրա. (վիրաւորուելով) Եթէ իմ կեանքը չէ անցած անբիծ... (ծիծաղում է) խոստովանելու որ այդ խօսքը անզգուսնութեամբ արտասանեցիր. ինչպէս կարելի է ինձ նման մի օրիորդի... Բայց մեղադրելի չէ, աչքդ վախեցել է Սօֆիայից...: Բայց իմ անունը «Սօֆիա» չէ, իմ անձը, որ ազատ է մնացած այդպիսիների արատաւոր կեանքից, թէև պէտք չկար ասելու, քեզ կընծայուել մինչև մահ և իմ սրտի քուրան, որ դեռ չէ վառուած ուրիշ տղամարդու համար, քո սիրով պիտի հրդեհուի մինչև գերեզման:

Սեպիան. Ուրեմն այս անկեղծ արտայայտութիւնները բաւական են որ մինչև մեր կեանքի վերջ միմեանց հաւատանք:

Ալեխանդրա. (սիրով քաղցածի նրբոյթով) Ո՛չ, բաւական չեն, տղամարդիկ միշտ խաբում են իրենց կանանց, որքան էլ ապահովացնեն նրանց, մի գեղեցիկ կնոջ հանդիպելիս՝ մոռանում են իրենց կնոջ և նրան յարում, կամ միաժամանակ երկուսին էլ սիրում, այդ երկու դէպքն ևս անհանդուրժելի են ինձ...:

Սեպիան. (վստահացնող ծիծաղով) Եւ առիթ էլ, պահանջ էլ չենք ունենայ, կամ ինձ համար ասեմ, չեմ ունենայ... ես միտ չու-

նեմ ասխացու կեանք վարելու, որտեղ դնամ, քեզ ինձ հետ կրտա-
նեմ...:

Ալիքսանդրա. Ո՛չ, դա էլ բաւական չէ, ես հօ մինչև երեկոյ
քեզ հետ ման չեմ գայ...: Կրողւի՛ր Կուսանաց վանքով, Մուշուս եկե-
ղեցով, Բէթլէհէմի Աստուածածնով...:

Սեփան. Կուսանաց վածքով...: Ո՛չ, հերզուեմ դրանցից աւե-
լի զօրաւոր բանով:

Ալիքսանդրա. (մտածելով) Ի՛նչ բանով...:

Սեփան. (զիրկը քանալով) Քեզ այսպէս ուժգին համբուրե-
լով: [չստորոտում են, յետոյ բաժանում]:)

Ալիքսանդրա. (երբ հարբածի պէս իրար են նայում): Թող
այդ սուրբերը վկայ լինին մեր այս ժամուայ...: (սեղանատան կող-
մից մանում է Նունէն, բերելով իր հետ սօխարի, կարագ, պա-
նիր, մուրաբա եւ այլն. իսկ Լեան բերում է միքանի զաւաթ
թէյ եւ լիմոն: Այս բաները դնում են վերի աջ անկիւնի սեղանի
վրայ: Լեան իսկոյն վերադառնում է:)

3

ԸԼԷՔՍԱՆԴՐԱ, ՍՏԵՓԱՆ, ՆՈՒՆԷ, ՅԵՏՈՅ ՍՐԲՈՒՇԻ

Նունէ. (կատարեալ ցնծութեամբ) Դէ, գաւակներս, մի՛ ընդ-
հատէք ձեր զուարճութիւն, ինձ շատ ցանկալի է լսել եմ Ալէքսանդ-
րայիս երջանկութեան առաջին խօսքեր... Թող ամեն գործեր մի առ-
ժամակ տեղի տան երկու կոյսերի միացման այս սուրբ խորհուրդին...:

Սեփան. (բարձր աղաղակով) Կեցցէ մայրիկ, կեցցէ իմ զօքանչ,
որ այսքան սրտագին ողջունում է մեր այս խորհուրդը, որ այսքան
եռանդազէն գալիս, մտնում է մեր ամուսնութեան նախատօնակը:

Ալիքսանդրա. (նոյնպիսի աղաղակով) Կեցցէ մայրիկ, կեցցէ
իմ ծնողը, որ այսքան մեծ սէր է ցոյց տալիս դէպի իր աղջիկ եւ դէ-
պի իր փեսան:

Նունէ. Կեցցեն և իմ հոգու երկու հատորները, որոնց արեւոյն
ուրախանում եմ ես ահա, և ինչ կայ ինձ արդարեւ իմ կեանքում ա-
ւելի ուրախալի քան իմ աղջկայ բաղդաւորութիւն, և ինչ կայ նրա
համար այս այխարհում աւելի ցանկալի քան այն որ այսօր գտնում
է իր երազած փեսային... կեցցեն, և մինչև վերջին կաթիլ վայելին
միմեանց սէր:

Սքրուհի. (մտնելով և լսելով նրանց քարեմաղթութիւններ)

Անցցեն, այդ կեցցեն և իրենց կեանքում ուրիշ այլա և փորձանք չտեսնեն:

Նուևն. Անցցես և դու, Արքունի, կեցցես և արժանանաս զուսուս ևս քո թագն ու պսակին: (ծիծաղներ:)

Արքունի, Տիկին, ևս մի բաժանի թէ՛ պէտք է խան և քի ժամանակով դուրս գնամ... (մի զաւաթ է վերցնում և զաւաթը ձեռքից վար է ղնկնում:) Ձեռքերս էլ ուրախութիւնից մոռացել են այսօր իրենց գործերը... (ընդհանուր ծիծաղներ: Ալէքսանդրան մի ուրիշ զաւաթ է տալիս նրան:)

Տիկին, ուզում էք նեղացէք, ուզում էք ոչ, այս ծիծաղների վրայ ևս մի բէ՛ֆ էլ պիտի անեմ, հաւատացած եղէք, անկարող եմ տրամադրութեանս զիմադրելու: (զաւաթ ձեռքում խաղում է սենեակի մէջ, Ալէքսանդրան քայլ առ քայլ հետևում է նրան և նրա խամուժեան վրայ պատրիկ ծիծաղում: Տիկին և Ստեփանն էլ ծիծաղում են, յետոյ մի-մի զաւաթ վերցնում և իրենց գործի վրայ խօսում. խաղը շարունակում է մինչև տեսիլի վերջ:)

Սեպի սև. (Թէլ խմելով) Արկամենայիք, մայրիկ, որ նրանք այնտեղ թուշուտէին և իրենց սրտին բաւականութիւն տային, մենք էլ այստեղ մեր պայմանագիրը կազմէինք...:

Նուևն. Այո՛, Ստեփանն ջան, զիխաւորն այս է, եթէ աս չլինի, նա էլ չէ կարող լինել:

Սեւ/ուան. Ի՛է, ուրեմն շնորհ արէք նորից պատմել թէ ինչ պէտք է տաք Ալէքսանդրային, որովէպի նրա համեմատ...:

Նուևն. (խմելով) Մենք, նկատելով որ սակաւեւրաց յետոյ ձեր ծախսերը կը շարունան,

Սեւ/ուան. (ընդհատելով) Օրինակ, պէտք է այն ժամանակ աւելի սենեակներ վարձեմ, աւելի կահ-կարասիք պատրաստեմ, կեռօս հագուեցնեմ, զաւաղներ ունենալիս՝ պէտք է հետզհետեւ աւելի մեծ թուով սենեակներ բռնեմ, կարասիքներ գնեմ, նրանց սնուցանեմ, ուսման տամ, բարձր կրթութեան ուղարկեմ, ամուսնացնեմ, օժիտ պատրաստեմ...:

Նուևն. Բացի այդ ծախսերից, դուք կունենաք և ուրիշ մեծ ծախսեր. մեր ֆամիլ այս քաղաքում, Բէհրուդուիների, Արչակունիների, Չիթախտիների պէս, վաղ ժամանակուայ շէն տուն է... մենք ունինք հարուստ և արխատոկրատ բարեկամներ... աղջիկս ա՛հա այսպիսի տան և այսպիսի շրջանի մէջ է ապրած, դուք ստիպուած պէտք է թողնէք ձեր համեստ նիստ ու կաց, և աղջկանս, ժամանակի պահանջների համեմատ, այնպէս պահէք, որ...

Սեփան. (սօխարի ուտելով) Հասկանալի է, ձեր շրջանը կը փոխէ իմ ծախսի հասկացողութիւնը, ես պարտաւորուած կըլինեմ Ալէքսանդրայի պահանջներին, թէ կուզ շատ շուայ էլ լինեն, բաւականութիւն ապա:

Շուկե. Ահա այս մեծ կարիքները նկատի ունենալով՝ մենք Ալէքսանդրային մեծ օժիտ ենք յատկացնում, միայն թէ դուք ես փող աշխատելու մեծ ֆանքեր ցոյց տաք...

Սեփան. (Թէյ խմելով) Անկասկած, թէ չէ, այսքան արտասովոր ծախսեր, մի այսպիսի կուտուրական ժամանակում, երբ ամեն մի քայլափոխում փող է հարկաւոր լինում, ես ո՞ր տեղից պէտք է հոգամ... մինչև այժմ, հետեւելով ուսանողական հիւանդոտ գաղափարներին, հիւանդներին ձրի է դարմանում շատ անգամ, սակայն սրանից յետոյ...:

4

ԱՌՈՋԻՆՆԵՐԸ ԵՒ ՍՕՖԻԱ, ՅԵՏՈՅ ԵՒ ՍԻՄԷՅՈՆ, ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ

Սօֆիա. (զալով եւ Ստեփանի առաջ կենալով) Ա՛ր. դու այստեղ էիր և ես մի ժամից աւելի է որ քեզ էի փնտրում...:

Սեփան. (շփոթուելով եւ կակազելով) Հա՛, ես այստեղ էի... ինչո՞ւ էիք փնտրում...:

Սօֆիա. Վեր կաց, գնանք, յետոյ կիմանաս...: Մի բարեկամի այցելութիւն պէտք է տանք միասին: (Ստեփան ողհնչ չի կարողանում պատասխանել:) Անհրաժեշտ պէտք է այցելենք...:

Շուկե. (Սօֆիալի՛ն՝ խստութեամբ) Ի՛նչ այցելութիւն...: Նա ոչոքի ոչ մի այցելութեան չի գնայ:

Սօֆիա. (Ստեփանի առաջ թուղթ եւ թանաք տեսնելով) Մի գուցէ, մայրիկ, հիւանդութիւն ունիք և ձեզ համար դեղագիր է պատրաստում Առեփան:

Արեփանդր.ա. (մտնելով) Այո՛, դեղագիր է պատրաստում... (աչքը ցոյց տալով) այ, աչքս լիքն արիւնով... (Սրբուհին եւ Ալէքսանդրան ժամանակ չեն ունենում ծիծաղելու մտնում են Սիմէօն եւ Ալէքսանդր:)

Սիմեօն. } (զլուխ տալով) Բարե ներկայ եղողներին:
Արեփանդր. }

Չայկեր. Բարե: (Սիմէօն եւ Ալէքսանդր կարգով սեղմում են ամենքի ձեռք, յետոյ՝ նստում վարի աջ անկիւնի սեղանի մօտ, Ալէքսանդր թաշկինակով երես ու զլուխն է սրբում, իսկ Սի-

էօն երկար-երկար նայում է դէպի Ստեփաննի և տիկինն, երբ Ալէքսանդրան և Սրբուհին թեւանցուկ ճեմում են սենեակի մէջ, և երբ Սօֆիան հագիւ շարժում է դէպի ետ և սպաս անշարժ կենում, և մտաւտանջ տեսիլին նայում, իրողութիւնը ըմբռնելու ձեռով):

Մուկն. (ցածր ձայնով՝ Ստեփանին) Վերցրէք գրիչը, որպէս պի մեզ զբաղած տեսնեն, գնան: Ահա այդ հանգամանքները նկատի առնելով՝ մենք 7,500 բուրլի կրճարենք ձեզ պակագրութիւնից առաջ, և 7,500 բուրլի՝ պակագրութիւնից յետոյ. վերջին գումարը, իբրև Ալէքսանդրայի անձեռնմխելի սեփականութիւն, ուղղակի բանկին պէտք է յանձնուի...

Սիմեօն. (Մունէին) Արչակ տանը չէ, քէռեկին:

Մուկն. Ո՛չ, Սիմէօն, թէյ խմեց և շտապով գնաց. երևի, ուշ կրվերադառնայ, շատ անհրաժեշտ գործեր ունի այսօր:

Սիմեօն. Ես իբ հետ աւելի անհրաժեշտ գործեր ունէի: (Սիմէօն թղթապանակի միջից դուրս է հանում զանազան վիճակախաղի թղթեր և հարչում, ծալում է: Տիկինը գնում է նրա մօտ և, ոտի վրայ, թղթերին է նայում հետաքրքրութեամբ:)

Սօֆիա. (առանձին) Միթէ կարելի է հաւատալ... մի օր առաջ հաստատուն ուխտերով, սրտի զգացումներով կապել իր բախտ իմ բախտի հետ և այսօր կապել նոյն բախտը ուրիշի հետ... հաւատալ, սակայն ինչպէս մեկնել այս երևոյթը... Ինչ գործ կարող էր նրան և սրանց համախմբել այս սեղանի շուրջ... սակայն ինչպէս կարող էր մի կըրթուած մարդ, իրան ամենքին բարեկամ և ցաւակից ցուցնող մի զոկտոր, ստոր զրպարտութիւնների պատճառով, այսպիսի անազնիւ քայլ անել...: Ա՛հ, մի թուլութիւն, մի դալկացում եմ զգում... տաքանում և տփգունում է անա երեսս... ամփոփեմ ուժերս, դարձնեմ դէմքս իրանից, որպէսզի չխայտակուեմ... (դարձնում է դէմքը):

Ստեփանն. (առանձին, արտաքերելով իր մտածման հետեւեալ հատուածը)... Արդեօք չմեղանչեցի՞, երջանկութիւն արդեօք չփոխեցի՞ դժբաղդութեան հետ... այս ամենը նայուածք, այս հեզ և ազնիւ կերպարանք, այս վեհ և պարզ ընթացք, որոնք զրաւեցին ինձ, հմայեցին սիրտս, շղթայեցին մեր հոգիները իրար հետ, այս բոլորը չեն հերքում ծառայի և Առաքելի վկայութիւնները, մի ինչ որ նամակի խօսքերը, իմ հոգեբանական եզրակացութիւնները...:

Սիմեօն. (Մունէին) Սյս վիճակախաղի թղթերն անձ Արչակին պէտք է յանձնէի. ինչ անելու է հիմա:

Յ զգո՛ւտնէ՛ Տուեցէք ինձ և ես կրտամ իրան, և եթէ մի բան էլ
ասելու էիք, ասացէք ինձ և ես կասեմ իրան:

Սիմեօն. (ծաղրածակամ ղէմքով նայելով նրան և անու-
պարակ ատկերին) Քեռեկին, դուք կամենում էք շտապով ինձ ճա-
նապարհ գցել, մի գործ ունիք և իմ ներկայութիւնը արգելք է լի-
նում դրան, գոչքով (միմախմով խոսած դժաբ) . . .

Մուկե. Ո՛չ, ձեզ համար եմ ասում որ անարկուտում էք ձեր
ինչ անելիքի մասին, ապա թէ ոչ, եթէ ուրիշ գործ չունիք, սպասե-
ցէք մինչև որ գայ: . . .

Սիմեօն. (նայն կրտայթով) Ո՛չ, ոչ. ամեն ինչ ցոյց է գլ ապիւս
որ դուք թարուն-թարուն մի գործ էք. կասարում այն ընդէիս. . .
սակայն դարմանալին այն է որ դուք մինչև հիմա ոչինչ էէք թարցնում
ինձանից, ինչու պատր. . .

Մուկե. (բարկանով) Ե՛հ, Սիմեօն, դուք ձեք կատակներից
իսկի ետ չէք կենում. . .

Սիմեօն. Հօ պարզ երևում է. . . խնդրեմ, դուք նեղութիւն մի
կրէք ասելու, թողէք, ես կասեմ, թէ ինչն ինչումն է, մի պարա-
սիծոնկ էք կամենում ուտի առանց ինձ. (Ալէքսանդրան, Սրբու-
հին և Ալէքսանդր ծիծաղում են, Սօֆիան և Ստեփան յուզում
են տարրեր զգացումներով, Մուկեն բարկանում է:) Վախենում
էք որ ձեզ խող առաջարկեմ. . . Ո՛չ, ոչ այս, ոչ այն, մի նշանախօ-
սութիւն էք կատարում. . . հանցք, թէ՛ չէ. . .

Մուկե. (նարչատ ծիծաղելով) Ո՛ւմն ում հեռ պէտք է նշանեք:

Սիմեօն. (նայն իմաստով) Օրինակ, (Սրբունն ցոյց
տալով) այս օրիորդ ին՝ Սրչակն հեռ, Ալէքսանդրային՝ այս դոկ-
տորէ հեռ. . . (բացի Ստեփանից և Սօֆիայից՝ ծիծաղում են
ամենք:)

Մուկե. (այնպիսի ժպիտով որ հաստատում է) Այդպիսի մի միտք
չենք ունեցել, բայց եթէ լինէր դրանց մէկն ու մէկը, շատ ցանկա-
լի կըլինէն:

Սիմեօն. (ղէպի նունէն) Իրանց մէկն ու մէկը իրականանում
է անա. . . (ձեռ տալով Ալէքսանդրային) մի բա՛ ընարութիւն էք
կատարել, Ալէքսանդրան, նշանում էք մի անձնաւորութեան հեռ,
որ թէ մեծ արժանաւորութիւն ունի, թէ՛ բարձր արհեստ, որ ա-
հովացնում է ձեր կեանք. ցանկանում եմ սէք, սէք, միայն սէք, ու-
րիչ ոչինչ: (Ալէքսանդրան անօթխած ժպիտով շնորհակալու-
թիւն է ընծայում: Ապա Սիմեօն, Սրբունու ձեռն եւ սեղմելուց
հետոյ, ժօռննում է Ստեփանին) Եւ ձեզ, որ այս օտնի հերոսն էք,

բայց ինչու այդպէս անգուարթ խորհրդածում էք, գանձուհիով երկու կեանքի եզրում, գուցէ սարսում էք ամուրիութեան պարզ կեանքից մտնել մէկէն ամուսնութեան բարդ կեանք, հաւատացնում եմ որ դուր էք վախենում... ողորուեցէք, այդ դէմքը ուրիշ ժամանակուան պահեցէք... էլի սէր, սէր և խաղաղ կեանք...:

Սեփաւն. (շատ պաղ կերպով) Շնորհակալութիւն և ձեզ՝ մշտական բարօրութիւն...:

Սիւսիօն. (Սօֆիային) Իսկ դուք ինչու լուռ եւ մոռնջ կեցել էք, տխուր էք, թէ՛ մտածում էք... բարեմալթութիւններ եմ անում, «Բերանդ՝ տաճար» ասացէք, խնդակցութիւններ յայտնեցէք... գուցէ ձեր մարումն ասում էք. «Ալէքսանդրան դնում է անա մարդու, ևս երբ պէտք է գնում...», Աստուած ձեզ էլ չի մոռանալ... դուք էլ չուտով կրճամէք նոյն բախտին, այնպիսիներ թող հոգ անեն որ ոչինչ արժանիք չունեն, հայ օրիորդների մէջ քանի հատ ձեզ նմաններ կան, գուցէ ոչ մի հատ. (Ստեփան անելի է մուայլում:) Սթէ Ալէքսանդրան մի բժիշկի է կին լինում, դուք (նայելով դէպի միւսները, ձեռացնելով թէ մխիթարելու համար է ասում) մի բժշկապետի և նրանից աւելի մեծ մարդու կին լինելու արժանի էք. (Սօֆիան բռնկուելու վիճակին է հասում:) Իէ՛, ևս և դուք, ձեռք ձեռք տալով [ձեռն մօտեցնում է նրա ձեռին] մի ջերմ օրհուրթիւն կարդանք...:

Սօֆիա. (բռնկուելով) Օրհնութիւն... անէծք էլ չեմ կարող տալ այդ ուխտադրուծ, անազնիւ, անթափանցելի վատ փեսային և իր նենգաւոր ու անզգամ հարսին...:

Շուկե. Ինչո՞ւ ես այդ ցեխերը թափում նրանց վրայ, Սօֆիա: Ալեխանդրա. (մօր և Սօֆիայի մէջտեղ) Թող խօսի, մայրիկ, ինչո՞ւ ես վշտանում մի ցիգանի խօսքից:

Սօֆիա. (Շուկեին ցուցնելով մի մատանի) Ա՛յ, ա՛յ, ո՞վ է տուել ինձ այս մատանին...:

Շուկե. Մենք չգիտենք... ո՞վ է տուել, դու ինքդ ասա...:

Սօֆիա. (Ստեփանին մատնանիչ լինելով) Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, այս մարդն է տուել:

Շուկե. Լա՛ւ, ինչո՞ւ է տուել, ծախել է քեզ վրայ:

Սօֆիա. (Տեղւորէն) Այո՛, ծախել է ի՛նչ ձվրայ... (ըջօրէն) տուել է ինձ որպէս «նշան», նշան, նշան, նշան...:

Շուկե. Ուրեմն այժմ խոյս է տալիս էր որոշումից, թէ՛ դու ես հրաժարում իրանից... և այդ ինչից է առաջ եկել, գուարձալի է գիտնալ...:

Անեխան. (մեկուսի) Այս սխալ քայլը պիտի փչացնէ իմ կեանքը... (նրանց) Վերջացրէք, իսէր Աստուծոյ, բացի վատ հետեանքներէց, ոչինչ լաւ բան գուրս չի գայ այդ աղմուկներէց:

Սօֆիա. (ղէպի տիկինն եւ Ստեփանն, տիկնոջ երգիծանքներէրից սիրտը տալն ու վրայ լինելով) Անաստուած, անողի, անգո՛ւթ արարածներ... դուք ծաղրում էք ինձ, ինչպէս մի քօծի, մի գռնհիկ, մի տխմար էակի... դուք ամենայն հանգստութեամբ իմ գլխին խաղեր էք խաղում, ինչպէս մի թոյլ, տկար աղջկայ գլխին... (ընտունցըով սպառնալով) բայց այդ տկար, այդ թոյլ աղջիկը առիւծ է դառնում, երբ նրա պատուի իրաւունքին են դիպչում... (արտասոււպգին) սպասեցէք, սպասեցէք. տեսէք ինչ պատիւների կըհասցնեմ ձեզ... (ուղղում է ղէպի նախասենեակի դուռը):

Ալեխանդրա. (կամենալով կեցնել նրան) Մի անպատուէք մեզ... պատմեցէք յայտնապէս ձեր գանգատները, գուցէ լսողներս իրաւունք կըտանք ձեզ:

Սօֆիա. (թոյլ շտալով որ իրան ժօտենայ) Պարոն, պարոն, իրաւունք մի ունենաք ինձ արգելելու... (Տեսնում է):

Մերուհի. (ղէպի Ալեքսանդր) Թողէք թող գնայ, ինչ կարիք կայ զրուցել տալու...:

Մուկե. (Ալեքսանդրին, դառնալով ղէպի Ստեփանն) Այդ աղմկասէր աղջկնից ինչ պէտք է իմանաք, ինքն իսկ գիտէ, ինչ է ասում...:

Ալեխանդրա. Նեխած սիրտը նախանձից չնչին պատճառներ է փնտրում մեզ հետ կռուելու:

Ալեխանդր. (Միսէօնին իուլ ճայնով) Կռուի մէկ-երկու կէտեր ինձ մնացին անյայտ, արդեօք ձեզ յալտնի եղա՞ւ նա իր ամեն կողմերով:

Միսէօն. (կամաց) Գրեթէ, միայն կռուի առարկայի կորելլ մնաց անյայտ, սակայն նրա ճշմարիտ զայրոյթից տեսնում է որ մի անիրաւութիւն է կատարուած իր նկատմամբ. պէտք է կարեկցութիւն և պաշտպանութիւն ցոյց տալ ղէպի այդ անտէր-անտիրական օրիորդը: Ես գնալու եմ նրա մօտ: (գնում է նախասենեակի դռնով):

ՆՐԱՆՔ, ԱՌԱՆՑ ՍՕՑԻԱԼՑԻ ԵՒ ՄԻՄԻՔՅՈՒ

(Սունէն եւ Սրբուհին նստում են Ստեփանի դէմնովէմ՝ սիւննոյն սեղանի շուրջ: Ալէքսանդրան եւս գնում է նրանց տուն եւ յետոյ վերադառնում դէպի Ալէքսանդր: որ նայաւածքով ի ձեռքի նշանով նրան կանչում է:)

Սունե. (Ստեփանին) Սա էլ անձն անձ միամտութեան դիւեր... եթէ ողջ աշխարհում աղջկայ սով լինէր, էլի՛ չէր կարելու այս կեղտոտին առնելու զիջում անել... Ինչ բարիք կամենում էիր որ այս ծաղիկը ձեզ ընծայէր...:

Սրբուհի. Անուշահասութիւն...:

Սունե. (Սրբուհուն) Ասացէք «գարշահասութիւն», էլի շնորհակալ լինինք Աստուծոց, դնանք եկեղեցի մոմ վառենք, որ այսքան շուտ ազատեցիք իր ձեռքից ձեր փոզպատը... Դէ, սկսեցէք ձեր դործը, այդ օճը քիչ ժամանակ չկորցրեց մեզ...:

(Ստեփան շարժում է զրիչը, բայց մի ընդհանուր տենդի եւ սրտի ու մտքի փոթորիկների մէջ, չէ՛ իմանում թէ՛ ի՛նչ է անում...):

Ալեքսանդր. [Ալէքսանդրին, միջին դռան մօտ, երբ Ստեփան, Սրբուհին եւ Սունէն պայմանագրովն են զբաղած] ...Խնչո՛ւ ես անբաւական մնում, միթէ դու չես ցանկանում ինձ բողբուջութիւն:

Ալեքսանդր. Ցանկանում եմ իհարկէ, բայց միայն այն դէպքում, երբ նրանից ինձ անբաղդութիւն չի դայ:

Ալեքսանդր. (սրտնեղելով) Երեխայ ճօ չես, Ալէքսանդր, բառ ինչ անեմ, ջամուսնանամ... եթէ չես ուզում, արի՛ ես և դու ամուսնանանք...:

Ալեքսանդր. Արդէն ինչ եմ քեզանից խնայում... միայն ինչպէս միշտ ասել եմ, զնամ Ռուսաստան ուսումնաւարտեմ, յետո՛ւ (Ստեփան, զրիչը ձեռքին, նայում է դէս ու դէն)

Ալեքսանդր. Այդ ճօ սուտ է ու սուտ... էլ կոյ՛ օրիորդ, որքո՞նք պիտի ձրի խոստումներ չես չտայլած:

Ալեքսանդր. Բայց ես կարգելեմ ձեք ամուսնութիւնը, ես ի՛նչ չեմ տայ որ մի ուրիշ սիրէ քեզ, քեզ, որին ես (ձեռն տանում է դէպի նրա երեսը եւ Ստեփան տեսնում է:): Սիրելի եմ այսքան ժամանակ:

Ալեխանդրա. (նայելով սեղանի շուրջ գտնաւորներին) Նկատեցին, նկատեցին... անի, սրբան խենթ ես լինում դու երբեմն, այնպէս ես չարթուում, կարծես առանձին լինէինք... Մի անիւր ինձ այդ դէշութիւն... մեր բարեկամութիւնը կըշարունակենք և իմ ամուսնութիւնից յետոյ, (երեսը խաշակնքելով) երդում եմ, երդում... թո՛ղ վկայ լինի Աստուած Երկնքում...:

Ալեխանդր. Թո՛ղ չեմ տայ... չեմ փախցնի քեզ ձեռքիցս... անկարող եմ այդ անել...:

Ալեխանդրա. (սպասնական շեշտով) Եթէ այդ անես, էլ յաւելտեան ինձ չիս տեսնի... և երեսակայլը այն ժամանակ քո վիճակ, երբ այդքան թո՛ղ սիրա ունես...:

Ալեխանդր. (ծեղորով քաշելով նրան) Գնանք դուրս, այնտեղ սպասախաններք մեր սպասնալիքներին...: (Ստեփան տեսնում է: Նունէն դատարկ գաւաթները նաւարում, գնում է սեղանատուն...)

Ալեխանդրա. (չզնալով) Թո՛ղ ինձ... (նայելով նստողներին) տեսնենք, ինչ է գործուում այնտեղ... Խեղբս ու միտս այնտեղն է... (Ալէքսանդրան եւ Սրբունին, միջադէպի մասին զրուցելու համար, սենեակի մէջտեղում կարում են միմեանց նանտաար՛ի եւ ճշմնք են առնում...)

Ստեփան. (մեկուտի)... Հօ դիցարանական դարերում չենք, որ առէի «տեսիլ» էր... երկու աչքովս տեսայ... մի սիրականի նամարապու՛թեամբ, մի ամուսնու վտանգութեամբ, ձեռք բարձրացրեց ու դէպի այնտեղ տարաւ... բռնեց նրա ետակայից ու քաշ արաւ. ուրեմն Ալէքսանդրան էլ նոյն ախտով վարակուած է, նա էլ ունի իր Իվանիչը... Բաց՛ օչ, իր սրիկան, Իվանիչը դուրէ անմեղ է... այո, անմեղ է, անմեղ, անմեղ...: (Ստեփան, այլիս չկարողանալով խօսել, գլուխը խոնարհում է սեղանի վրայ եւ ստնամ երկու ձեռքի մէջ: Նունէն, մատուցարանի վրայ 4—5 գաւաթներ դրած, ներս է գալիս, գնում է Ալէքսանդրի մօտ եւ մի գաւաթ նրա համար, գնում է մօտակայ սեղանի վրայ, յետոյ Սրբունէն եւ Ալէքսանդրայի մօտ կենում եւ երկու խօսք փոխանակում, սպա նրանց նետ գալիս է դէպի Ստեփան...)

Նունէ. (Ստեփանին) Խո՛ն, ուզում էք քնել...: (Ստեփան գլուխը բարձրացնում է...)

Սրբունի. Տղա՛ր ես, Ստեփան...:

Ալեխանդրա. Յոգնեցիք գրեթե...:

Ստեփան. Վաս եմ գզում ինձ, սիրաս արբուում, խառնում է սաստիկ...:

Արբուհի. (սրտատրուհի) Վեր կաց, սենեակում մի փոքր ման-
արի, մինչև անցկենայ:

Ալեքսանդրա. Չէ, մի քիչ պարկեր, մինչև անց կենայ:

Նունե. Մի բաժակ, մի բաժակ խմիր, շուտով կանցկենայ:
(ոտքի է կանգնում Ս տեփան, եւ, զլուխը պտոյտ գալով, նըս-
տում է մօտակայ աթոռներից մինի վրայ... կանայք սրտա-
թունդ շրջապատում են նրան: Ելի ոտքի է կենում եւ դանդաղ
քայլերն ուղղում է դէպի նախասենեակի դուռը:)

Նունե. (բռնելով նրան) Քա սւր... ենջարանը գնանք, ես իս-
կոյն կառողջացնեմ ձեզ... (Ս տեփան դառնում է դէպի ննջարա-
նը, սակայն յանկարծ, մի երկու քայլստիտում, երբ սուջեից
գնում է Մունէն եւ ետեւից գալիս են Սրբուհին եւ Ալէքսանդ-
րան, զլուխը պտտում, երերում եւ, ձեռքով բռնելով մի ա-
թոռ, գետին է ընկնում աթոռի հետ: Կանայք նշալով նրա վրայ
են բնկնում:)

Արբուհի-

Ա'խ, Աստուած...

Ալեքսանդրա.

Ստեփան, Ստեփան.....

Նունե.

Ի՞նչ պատահեց....

(Ծջում են քաական. Մունէն ջուր է բերում շտապով եւ նրա ե-
րեսի վրայ սրկում. Սրբուհին նրա սրտի կոնակներն է արծա-
կում եւ թիւերը քաշքշում. Ալէքսանդրան մերթ նրա վրայ է
խոնարհում, մերթ սենեակի մէջ՝ վազվզում:)

Ալեքսանդրա. (գնալով նախասենեակի դուռը եւ դառնալով)
Թժիշկ... բժիշկ... (մօտենալով Ալէքսանդրին եւ հրելով նրան դէ-
պի դուռը) Ա'խ, Ալէքսանդր, մի բժիշկ, հոգնւդ մեռեիր...: (Ալէք-
սանդրն եւս մերկնայական շարժումներ է գործում: Դոկտորը
աչքերը քաց է անում, կանայք նստեցնում են նրան մի աթոռի
վրայ եւ անարեկած՝ երեսին են նայում սլշաւած:)

Նունե. (մի գտաւթ մօտեցնելով նրա բերնին) Խմեցէք, խմե-
ցէք, ջուրը լաւ է ուշաթափութեան... (Ստեփանը չի խմում:)

Արբուհի. Թողէք, տիկին, էլ վախ չկայ... ինքն հիմի կը դար-
մանէ իբան...:

Ալեքսանդրա. (ձեռն բժշկի նստարին դնելով) Հո՞, էլ ոչ մի
ցաւ չեմ գգում, թէ գեռ անհանդիստ եօ:

Ստեփան. (ամաչելով եւ մէջ ընդ մէջ առելով) Աչինչ, ոչինչ...
լաւ եմ գգում ինձ... նեարգերս ստանում են անա իրենց բարեխառն
դրութիւնը... մի երկատասարդի թաղման էի գնացել... նրա լարերքն
էր որ արտադրեց այս Օրիլսիէ-ն, այս... սակայն պարկերու ե հ հան-

գնտանալու պահանջ եմ գրում... եթէ կըներէիք, իմ սենեակ կուզէի գնալ...:

Նունե, (շտապով) Ի՛նչպէս կարելի է թողնել որ այդպէս հիւանդ-հիւանդ գնար... Ինչո՞ւ, մենք չունենք այտոեղ ձեզ համար մի մահճակալ...:

Ալեխանդրա, (ձեռքերը նրա ուսերի վրայ զցելով) Ո՛չ, չեմ թող ատյ որ գնա... մեր նեջարե՛նում հանգիստ արձ, ինչքան կամենում ես... գնա, նորից երերուես, քնկնիս...:

Սրբունի, (Ստեփանին) Ուղիղ են ասում... այտոեղ մեր սենեակից աւելի յարմարութիւններ կան...:

Ասեկիան, Լաւ էք ասում... սակայն (ջրղեղիս) լարուազքը լիովին հանդարտացնելու համար, կարիք եմ գրում դեղի... այնտեղ soude, kali և ուրիշ նիւթեր կան... գնալ՝ առողջութեանս համար, անհրաժեշտ է, անհրաժեշտ...:

(Բժիշկը ոտքի է կանգնում. Ալեքսանդրան, Սրբունին և Նունեն դուրս են տանում նրան, այս շփոթութեան մէջ դուրս է գնում և Ալեքսանդր. Նունեն և Ալեքսանդրան վերադառնում են իսկոյն):

6

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱ (ՈՐ ԼԱՅԷ ԼԻՆՈՒՄ), ՅԵՏՈՅ՝ ՆՈՒՆԷ

Նունե, (յուսահատ ժպիտով) Ինչո՞ւ ես լալիս, Ալեքսանդրա, հնգիս, Ստեփան, չէ, լաւացաւ, պրծաւ, իր ոտքով էլ քալեց. գնաց...:

Ալեխանդրա, [աւելի քարճրածալն լալով] Բայց ինչո՞ւ ուշաթափուեց, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ... այդ է ինձ լացացնող...:

Նունե, (ծիծաղելով, նրա լացը ծաղրելի ձեւացնելու համար) Ինչո՞ւ ուշաթափուեց... մի անգամ էլ ես կրկնեմ...:

Ալեխանդրա, (լացը շատունակելով) Ո՛չ, նա լաւեց մեզ... մեռելի թաղման յուզուելուց չէր, նա ուշաթափուեց, Սօֆիան էր նրան ուշաթափեցնող, Սօֆիան, Սօֆիայի սէրը, Սօֆիայի կսկիծը, Սօֆիայի յուզումը, Սօֆիայի բողբոջը...:

Նունե, (սրբելով նրա աչքերը Ձէ, գնակա, չէ, Աստուած դիտե՛նալ... քնդհակառակը՝ զգուանքով էր նա նրան նայում...:

Ալեխանդրա, Հօ խելաւ չեմ, որ ինձ համոզեա... հէնց սկզբից ես նկատեցի, երբ Սօֆիան ներս մտաւ, նա ապուռեց, ճնշուեց և վշտից բորբոջուեց... (Ալեքսանդրան նայում է ամոռի վրայ և լալիս է կամաց. Նունեն գնում է սեղանատուն եւ շուտ վերադառնում, քերեկով իր հետ մի շիշ կօնիակ, մի շիշ շամպայեիս

եւ մի անան կօնֆէտ, տպա նախաստեղծակից կանչում է ծառային, որ խտրյն ներս է գալիս:]

Նունե, (ծառային) Տար սրանք օր. Սրբուհուն և աստ, իրենց բաժինն է, շախիկն է սեղանիկ...» (սպասաւորը վերցնում, գնում է): Եթէ մայրդ այն գործում մի նոր դարձուած էլ չկարողանայ կատարել, հէնց այս տեսակ պատիւներով նա թոյլ չի տայ որ Ստեփանի սիրտը դէպի նա դառնայ մի բոլոր... [Վայփայտելով նրա դէմքը] դէ, աղանձակ, գնանք... քաղցած ես, (մտիկ չի անում): Բնթիթեր, էլի բաց եղիր...»

Ալեքսանդրա. (հետո բշելով նրան) Ձեռ ընթրում, հարկաւոր չէ ինձ քո ընթրիքը...»

Նունե. Լաւ, ես ինչ մեղ ունեմ... հօ ես չկանչեցի Սօֆիային, հօ ես չասեցի Ստեփանին «հիւանդ եղիր...»...

Ալեքսանդրա. (գրչելով) Ինչո՞ւ չհամաձայնեցիր վաղօրօք ինձ հետ... Ինչո՞ւ չհեռատեսեցիր հարցի այս ծառայը... Ինչո՞ւ չհոգայիր ինձ, երբ նրանց * արտերը գեռ չէին բռնկուած... այժմ ես ինձ յուսադրում...»

Նունե. Այնքան որ ես քո խօսքից չեմ կարող կենել, թէ չէ, հիմա էլ ես նրան աղջիկ չեմ տայ, ո՞վ է նա,—մի Ղարաբաղցի, տես սև փոքով կրթուել, մարդ է դառել... Ինչկիցէ, մենք էլ կաշխատենք, եթէ հնար չկալաւ... ես քիչ կրտամ այնպիսի մարդու, որ քո փող ու բաժինքի կրկնապատիկն էլ նա ունենայ, որ ողջ թիֆլիսում յայտնի լինի...»

Ալեքսանդրա. (բղաւելով) Ուրեմն կամենում ես որ հիմա գնամ բալթօնից ինձ քուչէն գցեմ... հա՞... այո, այդտեղ կը հասցնես հարցը...»

Նունե. (յանդիմանական ձեով) Ձեա ամաչում... այդ էր մնացել պակաս... չէ, ես էլ եմ աղջիկ եղել, ինչո՞ւ ինձ բալթօնից քուչէն չեմ ձգել...»

Ալեքսանդրա: (առանձին) Ինչ խեղճն ես եղել... հիմի էլ ինձանից առաջ կը գցէիր, եթէ սիրականիդ կորցնէիր: (նրան) ես չեմ պատկուի որեէ պատահական կօպիտի հետ... (սակի ուժգին) հասկանում ես...»

Նունե. «Կօպեան» ինչ է, Ալէքսանդրա, դու Սօֆիային ես հետևում... Եթէ սա չկալաւ, արի, փորձառու մօրդ մտիկ արս...»

* Սօֆիայի և Ստեփանի:

Աիեասանդրա. (զուտալով) Աւրեմն քիչ քիչ սլատրաստում ես
իմ միտ դէպի այդ վերջներ... այլեւ առանց տատանուելու պէտք է
գնամ, կը դցեմ ինձ քուս... (վազու մ է դէպի միջին դուռը. Մու-
նէն սարսափահար, նրա թերեւորից բռնում քաշում է...)

Մունէ. (քաշելով նրան) Ալէքսանդրա... խնայիր մօրդ... խնա-
յիր ձօրդ գերեզմանին... եւ կոյց այդ ոճիւրից... այդ արատ մի բե-
րիւր մեր տան վրայ...

Աիեասանդրա. (մօրն իր հետ քաշելով) Անդայման պէտք է
գնամ... ջուրն միայն կազատէ ինձ ամեն բանից եւ ձեզ՝ ինձանից...
(Այո նզնաժամը շատ չի տեսում, Ալէքսանդրան ուժի գերա-
զանցում թեամբ, մօրն, մի երեխայի պէս, մօտեցնում, իրեն է
կոցցնում եւ սուգա մեծ թափով զլորում. մայրն, զլուխը ամուր
դիպելով ստոյին, զետին է փռում մէջքի վրայ... Ալէքսանդրա-
յի քարկոթիւն կարեկցում թեան է փոխում յանկարծ, սլանում,
վեր է քարձրացնում մօրը եւ գրկում...)

Աիեասանդրա. [նոյն վիճակի մէջ] Ձեռս կտորուէք... դէպի,
մի անդ մնասուեց... գլուխդ վերաւորուեց... մէջքդ ցաւեց... ստրդ
ձեռուեց... մի բռն, մի խօսք՝ չար աղջկանդ...:

(Վարազդոյ)

ԵՐՐՈՐԴ ԱՐԱՐՈՒՄԷ

Սօֆիայի սենեակը երկու դուռ, մէջտեղին՝ դէպի պատշգամբէն ծախսակողմին՝ դէպի ննջարան, որտեղից անցք՝ դէպի փողոցը երկը պատուհան։ մին՝ մէջտեղի դուռն ժօտ եւ երկուսն՝ ծախս կողմում։ Կան-կարասիքն են՝ աջ կողմ դրուած մի ժահճակալ, զրքեր եւ կարի աւարկաններ կրող մի սեղան, վերի կողմում՝ գորգով ծածկուած մի զահաւորակ, զահաւորակի վրայ դրուած մի ինքնածայն երաժշտական արկը, սպիտակ սիւնոցով ծածկուած մի կանապէ, մի քանի աթոռներ, մի կաշեայ արկը, վարի կողմը՝ հազարաներով լիք՝ մի գուրդիրօք։

1

ՍՕՖԻԱ, ՍԻՄԷՅՈՆ

Միսեօն. (նստած Սօֆիայի մօտ) Անճոգ եղէք, այս հողին ձեզ համար է... ես ձեզ կըստակեմ իմ բարեկամ Թադէոսովի հետ, որ տաս այսպիսի բօխկներ արժէ... մի մարդու հետ՝ որ բանկում ամսական 200 բուր. ուսճիկ է ստանում եւ 30,000 բուր. փող ունի այնտեղ. (քանկով կամաց նրա ձեռքից) կարծեմ, դուք տեսաք նրան (Սօֆին քաշում է ձեռն) պարահանդեսում ինձ հետ խօսելիս... այն սիրուն-սիրուն երկար մարդուն, որ (էլի բռնում է) այնքան քնքշօրէն ձեզ ողջունեց...

Սօֆիա. (քաշելով ուժգին) Խօսացէք, էլի... էլ ինչո՞ւ էք ձեռքիցս բռնում...

Միսեօն. (ժպտալով այն ձեռով՝ որ իբր թէ նկատողութեան արժանի ոչինչ չէ արած) Զէք մտաբերում, որ մեզ յետոյ (նորից բռնելով) բուժէս հրաւիրեց... (իբր թէ զարմանում է, բայց իրապէս նրա ձեռն փափայել է ուզում) էլի՛ չէ՞ յիշում... զարմանալի է ձեր յիշողութիւն...

Սօֆիա. (ձեռն ետ քաշելով եւ հեռանալով) Ի՞նչ էք կատեւում, պարոն Միսեօնիչ, սասցէք, խնդրում եմ...

Սիմեօն. (զարմանալով նրա բարկութեան վրայ) Ոչինչ, չհարեցի Սօֆիա, ինչ պէտք է կամենայի, բացի ձեզ սիրելուց...:

Սօֆիա. (նստում հետու) Ի՞նչ է նշանակում «ինձ սիրել...», առօրէ չէ... դուք բարոյական չունիք...:

Սիմեօն. (ծիծաղելով) Բան չունեն, բարոյական... բարոյականը նախապաշարեալ մտողկանց ստեղծած պործն է...:

Սօֆիա. (սրտողելով) Առ այդ խօսքերը դուք այդ փաստով արտասանում էք ինձ, ձեր սպղականուհուն...:

Սիմեօն. Դա նրանից աւելի դատարկ... արգականութիւն... դա էլ, գիտէք, ինչու համար են ստեղծել, Սօֆիա, դա էլ օրէնսդիրներ վայելուչ սերունդ ունենալու համար են արգելել...:

Սօֆիա. Խորհեցէք, իսէր Աստուծոյ, դուք ուղղակի այդքան թեթեւ կերպով հրաւիրում էք ինձ դէպի մեղաագործութիւն... ըմբռնեցէք մի անգամ այդ ամեղցփեղ...:

Սիմեօն. (ըրբիջներով) Դա երկուսից էլ դատարկ... վախենում էք մեզ դժոխք ձգեն... (Սօֆիան քարկանում եւ միեւնոյն ժամանակ հարկի բռնում է ծիծաղը:) այդպիսի անդթութիւն չեն անի... Է՛հ, զրանք լուսամիտ մարդկանց ծիծաղն են շարժում... ցաւալի է որ դուք, կրթուած օբիորդ, դեռ չէք հասկացած ո՛չ բնութեան պահանջն ո՛ր ո՛չ կեանք վայելիլու արժէք: (Սօֆիան ծիծաղում է սկսւմայ)

Սօֆիա. Բաւական է, պ. Իվանիչ, թոյլ մի տաք ձեզ այլևս այդ ծայրաչեղութիւններ... եթէ նոյն իսկ նախապաշարումներ լինէին այդ արգելքներ, էլի եմ անձնական մաքրասիրութեան անհաճոյ կը լինէին ձեր ցանկութիւններ... մինչև այս րոպէիս ես ձեզ բարեկամ էի ինձ բնղունում, թէև ձեր անդադար երթեկեկութիւն արթնցնում էր մտքումս մի կասկած, սակայն չէի կարող էլի հաւատալ... մինչև որ վերջապէս պատժեցիք ինձ...:

Սիմեօն. (խոհուն ձեւով) Սօֆիա, մէկ կտրմ թողնելով դուրսնախօսական ձեեր, ես հարկաւոր իմ համարում խոստովանել որ իմ հերքումները շատ խախուտ էին ձեր փաստերի առաջ... (չըմնդանրի ձև ստանալով) սակայն... ո՛հ, Սօֆիա, սակայն ես... ես սիրահարուել սաստիկ, Սօֆիա, սիրահարուել ձեզ վրայ... սիրահարութիւն, ո՛հ, սիրահարութիւն այնպիսի կիրք է, այնպիսի զգացում է, որի առաջ ամեն նուիրական օրէնքներ և մարդկային ու սպղակցական ամեն քրաւացի ստանձանափակումներ... լուսմ են... ահա սե առացի, ինչ որ պէտք է ասելի... ուզում էք յանդիմանեցէք ինձ, ուզում էք արգահատեցէք...:

Սօֆիա. Սակայն ինչու էք սիրահարուել, ինչու պէտք է սիրահարուելիք... սիրահարուեցէք ուրիշի վրայ... ճօ ես մի աննման գիւղուհի ջեմ, որին առաջին անգամն էք տեսնում... ամուսնացէք, ամուսնացէք և սրբեցէք ձեր ամուսնուն, անա՛ ձեզ իմ խորհուրդը... անա դա մոռացնել կրտայ ինձ ձեզ... ճիմի ես իմ հագսերը թողնեմ, ձեզ վրայ մտածեմ, իմ պատիւը ձեր հաճոյքին առարկայ դարձնեմ... և արդէն առարկայ դարձրի էլ... գիտէք, ինչեր արեցիք դուք ինձ...:

Սիմեօն. (ինքն իրան իրը թէ ծաղրելով) Ամուսնանում... իմ այժմուայ ոռճիկով, եմ այս նիւթականով... և յետո՛յ այն ինչ ամուսին պէտք է լինի որ մոռացնել ապ ձեզ ինձ, մայա կրտասովիցա... (Սե տոգիական գօրնոյ արտայայտութեամբ Սօֆիայի վրայ է յարձակում, Սօֆիան, սարսափած, տեղն ի տեղ մնում է անշարժ. Սիմեօն երկու ձեռքերը օղակի ձեւով անցկացնում է նրա իրանի եւ թեւերի վրայ):

Սօֆիա. Հեռու ինձանից... դուք սիրահարուած էլ չէք. վատ կեանք էք սիրում... և ձեր վրտի կանանց մինն էլ ինձ անում... մի չարչարէք ինձ... չնչխոքոյ բաւում է անա... թէ չէ, կբբղուեմ, կբբղուեմ, թող դան տեսնեն որ ես վարխում եմ անա չարիքի աղբիւրից...:

Սիմեօն. (նոյն դրութեան մէջ) Սօֆիան, ես ձեզ սիրում եմ... մահ կամ այստեղից հեռացում միայն հնարաւոր կանեն ձեզ իրարից բաժանուել... Ա՛նն էք կանչում, որ չարիքի աղբիւրն էք ինձ անուանում...: (Մտնում է Ստեփան եւ նրանք շուտով հանգիստ գիրք են բռնում):

2

ՍՕՓԻԱ, ԱԻՄԷՅՈՆ, ԱՏԵՓԱՆ

Ատեփան. (յանկարծակի եկած եւ իր տեսածից վրդուրտած) Գուք այստեղ... պարոն Իվանիչ:

Սիմեօն. (սուղած) Եւ դուք այնտեղից՝ այստեղ... բարեբաղ-վաբար՝ թէ գժբաղգարար... որովհետե՛ այն օրիւրդները, որոնց վրայ դուք աչք ունիք, երկուսն էլ մեր ազգականուհիներն են...:

Ատեփան. (նստում է տկարութիւնից) Ես ինքս, պարոն, նախ եւ առաջ բժիշկ եմ... առանց այն խնդրին էլ, ինձ կարելի է այստեղ էլ գալ այնտեղ էլ գնալ...:

Սիւսեօն. Ես ինքս էլ, արդէն ասացի, աղգական եմ... և, իբրև աղգական, ինձ էլ կարելի է այստեղ էլ լինել, այնտեղ՝ էլ: (մատը դէպի Սօֆիան ուղղելով) Ա՛՛վ է սա.— մօրս արիւնակիցներէջ մին, միւնէոյն է ասել՝ մօրաքոյրս կամ քոյրս...:

Սեւփ սն. (շիշտելով) Նրանի, հազար երանի, եթէ նա չունենար ձեզ նման աղգական իրան... ձեզ նման բարեկամ, ոչ նրա համար և ոչ թշնամու համար, ես չեմ ցանկայ բնաւ:

Սիւսեօն. (զայրոյթ կեղծելով) Պարոն բժիշկ... յանդիմանում էք դուք ինձ... ինչացո՛ւ էք դուք որ համարձակում էք անպատուել ինձ...:

Սօֆիա. (երկուսի մէջտեղում) Ա՛հ, կուուեց ես վաթենում եմ... ես ձեզ իրաւունք չեմ տայ որ իմ պատճառով իրար հայհոյէք և ծեծէք զուցէ... ձեզանից և ոչ մինին ոչ քոյր եմ ես և ոչ ամուսին որ իրաւունք ունենայ իմ գործերին խառնուելու...:

Սեւփան. (զլուխը վերից վար շարժելով) Ես ձեզ անպատուեմ... (ուսը թոթուելով) քաւ երբէք, թէ ես ձեզ անպատուէի, ձեր մութ—մութ գործերն են ձեզ անպատուում...:

Սօֆիա. (ծնոքերով արգելելով Սիւսեօնին) Մի պատասխանէք... պահատում եմ... ձեր կողմից սե՛է հակաճառութիւն՝ ուղղակի մի անարգանք կըլինի ձեզ համար...: (բշում է նրան դէպի միջին դուռ):

Սիւսեօն. (կամենալով մօտենալ Ստեփանին) Միայն մի բուպէ... Սօֆիա, որսկնպի լուսարանութիւն խնդրեմ պարոն բժիշկից իր կողմիս յարձակման համար...:

Սօֆիա. Եւ ոչ մէկ երկվայրկեան... թէ չէ մի փոսցային անսարան կը սարքէք... մի կենաք... թող անցկենայ այս փորձանք...: (դուրս է հանում նրան)

Սիւսեօն. (դուրս հանուելիս) Նուստ և չարասիրտ հոգի... ևս զայիս եմ ձեզ մխիթարելու... նա օտար կասկածներ է յայտնում ինձ դէմ...:

ՍՍԵՓԱՆ, ՍՕՖԻԱ

Սեւփան. (երզիծական ատնով) Կէ, բացատրութիւն տուեցէք, ամենայարգելի օրիորդ, թէ ինչո՛ւ էր եկել այստեղ պարոնը, և ինչ էիք անում միասին:

Սօֆիա. (հոգեկան՝ անորոշ վիճակի մէջ) Բայց, նախ գիտնանք, ինչ իրաւունքով էք հարցնում... Իբրև ինչ...:

Սեփաւն. (իրաւակորոյս դատախազի կերպարանքով) Իբրև խարուած և պատուախնդիր նշանած...:

Սօֆիա. (դառն ծիծաղով) Բայց դուք այժմ իմ նշանածը չէք...:

Սեփաւն. Ձեր նշանածն իմ դեռ այս բոլորէիս... ես խզահարուեցի իմ արագ քայլի համար, ու դործն անկատար թողնելով՝ ձեզ մօտ եկայ, որպէսզի հաւատարիմ մնայի իմ խոստման և քաւէի իմ արտորանքի մեղքը... սակայն էլի այստեղ տեսայ միևնոյն կասկածելին...:

Սօֆիա. (նեղ դրութեան մէջ, լծոյլ կերպով) Նա այցելում է ինձ, այցելում է միշտ ինձ, ինչպէս բարեկամ... և ես չեմ արդելի և չեմ արդելի նրա այցելութիւնը... այս երեկոյ էլ եկած էր արդէն սպեղանի դնելու այն վերքերին վրայ, որ ինձ հասցրիք...:

Սեփաւն. (ճշմարտութեան լաւատեղեակ եղանակով) Ձեզ չի յաջողուի այլևս խարել ինձ... իրողութիւնը խոստովանեցէք, ինչո՞վ էիք զբաղուում այստեղ...:

Սօֆիա. (աղերսալի ձայնով) Ձ՛նք ես բորբոքում և ինձ շարչարում... Սեփաւն... երողութիւնն այս է ե ո՞չ այն նամակը և ո՞չ այն տեղեկութիւններ որ ծառայից ես ստացել և ո՞չ այն նշանները, որ ստեղծում է այժմ կասկածոտ սիրտդ... կը զզջաս յետոյ, բայց դուցէ ուշ լինի այլևս...:

Սեփաւն. (ընդունով եւ ձեռքով խօսելով) Փաստերի դէմ՝ փաստեր են հարկաւոր... դատարկ խօսքերով ես չեմ կերակրում... (Սօֆիան լալիս է) Լալիս էք... դա էլ չի վերահաստատի իմ վստահութիւնը...:

Սօֆիա. (լաց լինելով) Պարզ է, պարոն, ձեր գալու նպատակ... դուք, որ հէնց սկզբից էլ Ալէքսանդրային էիք յարած, որին ընծաներ էիք պարգևում, որին աւելի քան ինձ պատուում և բարևում էիք սիրալիր... սրտի մի վաղանցուկ համակրութեամբ առաւելում ինձ տուեցիք յանկարծ, յետոյ այդ համակրութիւնը չքանալով Ալէքսանդրայի սիրու առաջ, մի ինչ որ մեղադրանքով երես զարձրիք ինձանից... բայց, որպէս զի խոսամնագանց շղանուիք, եկաք այժմ մեղքը եմ շինքին փատատելու...:

Սեփաւն. Չբարտութեամբ այս անգամ պաշտպանում էք ձեզ...:

Սօֆիա. (կատաղելով) Սակայն նրա կեանքն ինչու չէք պրպրտում... չէ կարող լինել որ նա ևս ունենայ իր սիրահարն... որի կեան-

քը իմինիս պէս անմարտը լինի... որ նամակագրութիւններ ունենայ
զանազան երիտասարդների հետ, հէնց ռուսամարանից սկսած...:

Ասեփան. (առանց մտածելու) Չէ, չէ կարող լինել... Ալէքսան-
դը նրա սիրահարը չէ, նրա բարեկամն է... իսկ միւս...:

Սօֆիա. [յաղճական կերպով] Ալէքսանդր... անա մի Ալէք-
սանդը էլ դեռ աւելի... լաւ որ դա էլ դուք էք նկատել...:

Ասեփան. (առանձին) Ալէքսանդրի անունը ինչո՞ւ դուք
տուեցիք... բայց վատ չեղաւ, հասկցուեց թէ նա կեղտոտ չէ, թէ
չէ սա կը դիտենար...:

Սօֆիա. Վերջապէս ինչո՞ւ իմ և նրա ներկայի և ապագայի
ուսումնասիրութիւններ, իրենց հանգամանքներով, չէք անցկացնում
ձեր բանականութեան առեանից... ես, որ ներկայումս սրբալուծւում
եմ ինքնակրթութեամբ և ապագայում ևս բնականօրէն պարասուե-
լու եմ նոյնպիսի գերծերով, և նա, որ վասնում է այժմ իր ժամա-
նակ ուտելով, խմելով, հագուելով և զուարճանալով, և ապագայում
ևս պարասուելու է նոյն զեղխութիւններով, — երկուսիցս ո՞վ, ես,
թէ՞ նա ժամանակ և ախորժակ ունինք և ամուսնութիւնից յետոյ
ևս պէտք է ունենանք համակրողների փնտրելու...:

Ասեփան. (բարկութիւնից կանգնում է և ամբողջ էութեամբ
շարժում)՝ Մուռ ու մուռ միջոցներով ուղղակի խոյս էք տալիս իմ
հարցման պատասխանից... ես ինչո՞ւ իրականութիւնը թողնեմ բանա-
կանութեան հնթադրութիւնների ետևից ընկնեմ, դուք, իբրև մե-
զադրուող, իրաւունք չունիք նրան ձեզ ընկեր անելու... Ռվանիչն
ինչ էք անում ձեզ հետ այստեղ, նախքան իմ գալը... — անո՞ գրա
պատասխանով պէտք է փրկէք ձեզ...:

Սօֆիա. (առանձին, վախենալով) Ռ'սկ որ դարարացի...
անի, ինչ սաստիկ բղաւում է... ախար ինչ պատասխանեմ արան...:

Ասեփան. (այժմոն ձայնին խոհեղով) Վէ, ուրացէք... — նա
զուարճանում էր ձեզ հետ այստեղ... որին մասամբ և էս ակնա-
տես եղայ... նա վախած էր ձեզ իր ձեռքերի մէջ... (Սօֆիան կող-
ցնում է իր մտքի թելը...) դէ, ուրացէք, հերքեցէք, ձգեցէք ձեր
վրայից... եթէ կարող էք... Ահա թէ ինչպէս էք այլափոխւած,
կարմրելւած...:

Սօֆիա. (թույլ կերպով) Մուռ, սուռ, սուռ... ձեր տեսողու-
թիւն խարկ է ձեզ... ձեր երեակալութիւն այդպէս է ձեզ պատ
կերացրել...:

Ասեփան. Սուտն ու ճշմարիտը բարեբաղդարար լեզուն մի և
նոյն վատահուլիւթեամբ չի արտասանու...:

արդէն ինքնին խոստովանութիւն է . գիտցէք, գիտցէք որ շատ
գժուար է ճշմարտութիւն թաքցնել . ամենաճարտասան վարպետ-
ներն անգամ անգօր են գտնուում յաճախ ընտրեալ արդար ճշման
առաջ... :

Սօֆիա. (վիզիւզիով) Բաւական են այլևս անխղճութիւններ...
ոյժս սպառուեց իսպառ... :

Սեփական. (մեղմօրէն) Ձեզ խորհուրդ եմ տալիս, խոստովանե-
ցէք ուղղակի... Թերևս կրճաչուուիք նորից միմեանց հետ... :

Սօֆիա. Մի ճնշէք ինձ... ես չեմ խոստովանի մի մեղք, որ
չեմ գործել ե որ գոյութիւն չէ ունեցել ընտ : (Միջին դուռը բաց
է անում, Սրբունին եւ Ստեփանին այնտեղ կանչում, որոնց խօ-
սակցութիւնը լսում են հանդիսատեսները :)

Սրբունի. (դրսից) Ախ, տկար... տկար... էլի Սօֆիայի մօտ...
բայց ք՛ն բանն է դա... միայն պէտք է ստեմ, Արչակն եւ Ալէքսանդր-
րան քեզ տեսնելու են եկած... (անճար կերպով) գնամ ինչ ա-
սեմ, ինչ պատրուակ գտեմ... :

Սեփական. (տխրելով) Ո՛չինչ մի ասիր . ես կը փութամ անմի-
ջապէս նրանց մօտ... :

Սրբունի. Բայց չի ծածկուի... Իվանիչ գուրս էր գալիս տիկ
նոջ մօտից եւ խօսում էր մի ինչ որ ընդհարման մասին քեզ ձեռ... :

Սեփական. (ձեռքով) Գնա, նրանց սպասեցրո՛ւ, իբր թէ ես
գրտումն եմ... մինչև մի պատրուակ գտնեմ : (դուռը ծածկում է,
եւ Ստեփանն նոյն տեղում մտածում է :) պատրուակս՝ նշանս ետ
ուզելը թնոյ լինի... Այստեղ ինձ օգուտ չկայ... այնտեղն է էլի իմ
յոյս... Ալէքսանդրան սպիտակ է . սա է խաւար... Ալէքսանդրի
ձեռնձգութիւն գէպի Ալէքսանդրան՝ կամ ուշաթափութեանս նախն-
թաց առաջօք մի երեոյթ էր... կամ մի յանկարծական յազնու-
թիւն... ինչ էլ լինի, նրանք երեխաներ են եւ նրանց արաքն էլ
կարևորութիւնից գուրկ... այլն են Իվանիչի եւ սրա գործերը... սը
բանք, հասակաւոր, անբարոյականութեան փորձառու վարպետներ
են... սրանցից վախնալու է եւ վախնալու էի... : (Մատալիան եւ
Նրանուհին ներս են գալիս նոյն դռնով. Մատալիան դրան մօտ
բարևում է զոկտորին եւ ներս անցնում Նրանուհու հետ. բժիշ-
կը զլիտով «մնար բարով» է ասում եւ բրոջ նշան է անում ի-
րեն հետնելու, ու մեկնում է :)

ՍՕՖԻԱ, ՆԱՏԱԼԻԱ, ԵՐԱՆՈՒՂԻ

Նատալիա. (Սօֆիային՝ զուարթօրէն) Մհ... սաստիկ վշտացրել են իմ ընկերուհուհուն .. բայց ոչինչ... ամեն ձախորդ գործեր մարդու համար են... ի՞նչ որ լինելու է, կը լինի առանց մեր կամքին...:

Երանուհի. (դէպի Նատալիա) Բայց այսպիսի ստորութիւններ էլ հազիւ կը լինին... հազիւ գտնուեն արիւնակիցներ, որ զրպարտութեան ենթարկեն այսպիսի հրեշտակի...:

Սօֆիա. (Նատալիային) Կուք էլ էք, ան, իմացել այսքան շուտ եմ բարի համբաւ. եմ նախանձելի վիճակ...:

Նատալիա, Այո՛, բո՛ղբը... սակայն ինչո՞ւ արիւն, ինչո՞ւ սիրա մաշեցնել... անմեղին թէկուզ հազար մեղաւորներ էլ ստեն ամեղաւոր, նա էլի անմեղ է ու անմեղ...: Տոկուհ կղկր... սմթ չէ՛ քեզ... մի ընկճուիր կեանքի թեթե հարուածներից...:

Սօֆիա. Ո՛չ, պէտք է ընկճուել, կտորուէլ... վերքը շատ լուրուհկ է .. և ես իմ ձեռքովս եմ դա ինձ հասցրել... ևս, որ ամենքի վրայ վաստահութիւն ունէի, ամեն պատահողից ներշնչուած էի հաւատարմով... (վազելով, արկղ բաց անելով և մատանին բերելով) ստացէք, Երանուհի, ձեր նշանը, և թող այսօրուանից վերջանան իմ և ձեր յարաբերութիւններ մի անգամ ընդմիջա թող ևս անպատուեմ և թող ձեր եղբայրը պնայ, երջանիկ դաւնայ:

Երանուհի. (մերժելով) Սօֆիա, գիտակցում էք, թէ ինչպէս էք խորշում սիրաս... սէր մնացին, դեռ երկաւ օր առաջ, այն փայլուն յոյսեր, որ եղբօրս հետ, մի սիրտ, մը հոգի, սրբախ և խողով մի ընտանիք պիտի կազմէիք ձեզ... և ինձ էլ հասարական շնչաններ պիտի առաջնորդէիք և միասին ներկայացումներին պիտի մասնակցէիք... սէր մնաց հէնց այսօրուայ ժամագրութիւնը, որ նշանակեցինք այն կրգիչ և դէրտան պարունների հետ... միթէ թող կը տաք ձեզ հրաժարուէլ այս բոլորից մի անգամից...:

Սօֆիա. (մատանին ձգելով նրա գրպանը) Եւ սիրտս գուցէ ձեր սրտից աւելի են կոծեցնում այդ մտքերը, ինչ արած, հանգամանքներ, ո՛չ, զէպքեր, ո՛չ ցածողի անձեր այդպէս անօրինեցին... խնայեցէք... տարէք, ազատեցէք ինձ այս գրուելի, գարհուրիլի քաշքշու մներից և կոխներից...:

Երօտուհի. (գրպանից հանելով) Մի առժամանակ էլ պահեցէք... աղաչում եմ, դեռ անորոշ է գործի վախճանը... պէտք է իմանանք թէ այնտեղ ինչ է լինում... պէտք է գնամ նոր լուրեր բերեմ ձեզ. և ջանամ մի դեր խաղալ ձեր օգտին համար.: (յանձնում է, և Սօֆիան չի վերցնում) Ընչ, հօ ևս չեմ տուած ձեզ, որ ինձ էք յանձնում...:

Մասալիա. (մատանին առնելով Երանուհուց) Ինձ մօտ թող կենայ... ում որ հարկն է ես կը յանձնեմ յետոյ, կամ ինձ կը պահեմ, եթէ ոչ ոք չվերցնէ... հօ գործը մատանով չէ այլ պէտք է շիտկուի կամ աւրուի...: (Բացում է միջին դուռը և Սրբունին գրչիտով դուրս է կանչում Երանուհուն)

5

ՍՕՓԻԱ, ՆԱՏԱԼԻՆ

(Սօֆիան մտն է գալիս կսկծալի շարժումներով)

Մասալիա. (կատակելով) Զուարթ պահիր քեզ, քնքո, շատ վշտից մարդ կը խերպարունէ, առողջութիւն կը կորցնէ... չեմ իմանում, նրա ինչն է քեզ այդ չափ գրուել, նրա բարակ շիւնք, թէ երկար հասակը... (ծիծաղ) գուցէ նրա մուրճու, այն, մուրուսը դեղեցիկ է, բայց մէկ բուռ մազի համար արժէ նեղուել, գեանք պարկի-մախերի մօտ մի մանէթով նրանից փափուկն, նրանից մեծն առնեմ քեզ... (գնում է կողմնակի սենեակ և մի շիշ բերելով՝ դնում է սեղանի վրայ, ապա գնում է Սօֆիային գրկում): պէտք է խմացնեմ քեզ այս բենեդիկտինից, (Սօֆիան, առանց դիմադրելու, լիցը է տալիս որ նա իրան տանի, նստացնէ սեղանի մօտ): ասում են խմիչքը թուլացնում է միտք և թիթեացնում է ցաւերը... (մի բաժակ լեցնում, առաջարկում է): Վէ... ձեռք ցաւում է... (միւս ձեռն նրա բզի տակին նուզ է տալիս) ախ, խտուտ էլ չի գալիս այսօր... անիրան, անխիղճ բժիշկ...:

Սօֆիա. (չընդունելով բաժակը) Բժիշկն ո՞վ է... բժիշկի համար եմ ես հոգ անում... այն էլ այսքան անպատուութիւնից յետոյ... այդպէս էք կարծում... էհ... պատիւս, պատիւս, պատիւս եմ ողբում... զիտէք մարդու համար ինչ նշանակութիւն ունի պատիւը...

Մասալիա. (կրնձելով նոյն բաժակը) Պատիւը... դրա համար մտածելն անգամ աւելորդ է... ժողովուրդից ևս ամաչում, ժողովուրդը էլի նրան է սրտուում, սիրում, ում բամբասում է... եթէ իսկա-

կան պատիւ եւ փնտրում, եւ քեզ այնպիսի մի պաշտօն կը ցոյց տամ, ուր չորս կողմից պատիւ եւ փառք բնծայուին քեզ վայելելու... Մտեկուացի՝ Բարսեղ Բարդանիչ Գեղեանցի անունը դու էլ ի հարկէ լած պէտք է լինեն... այդ նշանաւոր միլիօնատէրը պատուիրեց ինձ մի լաւ դաս՝ խորակչուհի ճարել իրեն... եւ քեզ և օր. Աստղիկին նկատի ունեցայ, և քո մասին սասցի իրեն որ նա անաման դաստիարակչուհի կըլինի, եթէ ընդունէ, որովհետեւ նա ամուսնանալու է և դաստիարակչութեան չի էլ զիջանի...:

Սօֆիա. (Ներքին հառաչանքը զարթնեցնելով) Ինչո՞ւ չեթէս ու խօսացիր...: Քանի՞ երեխայ ունի Բաղդանիչը, Նատալիա:

Նատալիա. Իսկի, մենակ մի երեխայ, նա էլ իր անջկայ գաւառին է, որ վախճանուել է:

Սօֆիա. (հանգիստ շունչ քաշելով) Կը զիջանեմ, կընդունեմ, Նատալիա... այօր և եթ հազորդեցէք իրեն իմ համաձայնութիւնը... այո՛, այսօր և եթ...: Մեր և լաւ մարդ է, այնպէս չէ, կին էլ ունի՞:

Նատալիա. (քաժակ լցնելով և սեղանի վրայ դնելով) Մի ազնիւ ծեր մարդ է, և ոչ կին և ոչ գաւառի ունի, բացի այդ երեխայից, այնպէս որ նրա տանը դու, նա և իր երեխան կըլինէք, և Բաղդանիչը քեզ կընդունէ իսկապէս ոչ թէ դաստիարակ, այլ՝ որպէս գաւառի, և քեզանով պէտք է իր վախճանուած անջկայ կարօտն առնէ...: (քաժակը ստաշարկէլով) Դէ, այս դործի աջոգութեան համար խմիր այս բաժակը, որպէսզի քէֆդ գայ... մինչև չուրախացնեմ քեզ, չեմ դնայ այստեղից...:

Սօֆիա. (մինչեւ կէսը խմելով) Ռոճիկ էլ իհարկէ լաւ կը տայ, Նատալիա:

Նատալիա. Մի այսպիսի մարդ ուճիկ կը խնայէ քեզ... (մի փոքր յետոյ) սակայն ինչո՞ւ մտայլուում ես նորից... էլի՞ Ստեփան էլի՞ պատիւ...:

Սօֆիա. (վեր կենալով և ոգաւորի նման քայլափոխներ կատարելով) Ո՛չ, ոչ Ստեփան և ոչ պատիւ... ա՛հ, իդէալներս... իդէալներս .. ամուսնութիւն ինձ հնարաւորութիւն կը տար հասարակութեան ծառայելու... իսկ այժմ այդ հետաքրքրական գործի փո, խարխճ՝ վիճակուում է ինձ մի մարդու մեակերպ և՛ տաղտկալի սեփական գործին նուիրուել բոլորովին...:

Նատալիա. (զուգրնիժաց զնալով նրա հետ) Դա էլ ցաւալութան չէ, Սօֆիա... քո կեանքի մէջ ես իմ անցած կրանքն եմ տեսնում... ես էլ հասարակական տեսչանքներ ունէի. ձրի դասեր էի

աւանդում, ներկայացումներ՝ կազմում, երեկոյթներ՝ սարքում... սակայն չուտով զգացի երեխայամտութիւնս և թողեցի... դու էլ, ինձ պէս, քո բաղձանքներ պէտք է թողնես, բայց լաւ չէ, որ այժմեանից թողնես... (զնում, մի բաժակ լեցնում, բերում է:) կոնծիր այս բաժակն էլ և թեքիր միտդ դէպի այն պաշտօն որ քեզ է առաջարկուում... կոնծիր, ասացի, մինչև այս երեկոյ չծիծաղեցնեմ քեզ, չեմ մէկնի այստեղից... (Սօֆիան դատարկում է բաժակը եւ նստալիան մի նստ էլ լեցնում, բերում է եւ, Սօֆիային կեցնելով ու նրա աչքերի մէջ նայելով, մաղթում է:) ցանկանում եմ քեզ համար սրտի անդորրութիւն... Աստուած հանէ այս ցաւեր քո սրտից և դնէ քեզ ցաւացնողներին, այսինքն՝ Ալէքսանդրայի և Ստեփանի սրտում... Նրինաւոր թաղաւոր քեզ հարստացնէ և Արեգակի պէս փայլեցնէ, իսկ քո չարակամներին, այսինքն՝ Ստեփանի և Ալէքսանդրայի, տուն ու տեղը քարուքանդ անէ, բրիչակ դարձնէ և իրենց էլ՝ յանկարծամահ անէ... (ծնոները՝ դէպի Նրկիւնք) խիբ, սլ Տէբ, իմ աղօթքիս...: (Սօֆիային) Ահ, արտասոււմ ես... յիշելով նրանց՝ ինտրիզները՝ զգածուեցիր... սակայն աչքերդ այլ բան են առում... ինչ ապշեցուցիչ երևոյթ... իմ արդարացի անէծքները դիւր չեն գալիս քեզ... մի դուցէ ճշմարտութիւն չէր այն ամենը, ինչ որ դու ինձ մինչև այժմ յայտնեցիր... ինչո՞ւ անկեղծ չես լինում դէպի ինձ, որ իմ կեանքի դէպքերից ոչինչ չեմ թաքցրել քեզանից...:

Սօֆիա. (ծնոքերը կտրծքին խփելով եւ գլուխը շարժելով այս կողմ այն կողմ) Այս բոպէիս դուք իմ քոյրս և մայրս էք... Նստալիա... այն, պէտք է անկեղծօրէն պատմեմ ձեզ իմ սրտի իսկական ողբերգութիւն... սիրտս տրաքւում, փոթորկւում է... հոգիս ալեծփոււմ է կատաղի ծովի նման. կարծես, զօրեղ բազուկներ թոքերս մի անգամից դուրս են պոկում, հանում, կարծես, սուր դաշոյններ սիրտս կտրատելով՝ չունչս դուրս են քաշում. բերում... (կրքով արտասանելով եւ կրծքին խփելով) ես ևս կին եմ կին, որ կարիք է զգում մի նեցուկի, մի մշտական պաշտպանի, թէկուզ իշտողի... կին, զգայուն և քնքուշ սրտի տէր կին, որ սիրո, ծարաւ է զգում, լինի նա իր մօր գրկում, լինի նա մեծ փառքում... կին, որ, վերջապէս, դժբաղդ է զգում իրան առանց տղամարդու... մի անիծէք, մի, մի անիծէք այդ վայրենի մարդուն... ես դեռ սիրում եմ նրան...:

Նստալիա. (կարեկցաբար) Հէնց առաջուց ես ասացի որ այդտեղ էր քո սրտի մեծ վէրք... սակայն անուշիկ քուրիկ, դրանում ևս անփորձ ես դու... ես ևս քեզ նման նեցուկի և սիրոյ կրակով

վառուեցի և պսակուեցի իմ սիրած մարդու հետ... յետոյ... յետոյ երկուսս էլ զգացիք մեր յուսախարութիւն... և վիճեցինք, կռուեցինք ու բաժանուեցինք... այժմ նա էլ գոհ է իր վիճակից, ես էլ գոհ եմ իմ վիճակից... համոզուելը որ ձեր ամուսնութիւնն էլ ոչնչով չսխալի գանազանուէր մերինից, համոզուելը որ ամուսնութիւն քեզ համար կը լինէր մի անսխորթութիւն, աւելի քան իմս, որովհետև դու թէ փող ունես թէ՛ աշխատելու յարմարութիւն...:

Սօֆիա. (զուարով) Զգացում չունիք դուք, Նատալիա, որ չէք զգում դուք իմ սիրտը, որ կրկնապատիկ, քառապատիկ բարկ է գուցէ ձեր սրտից... որի առաջ ամեն կռիւ և վէճ կարող էին տեղի տալ փոխադարձ սիրոյ և երկրպագութեան միջև վերջին օր և աւելի հրկար քան վերջին օր... մեռած է ձեր խիղճը, որ չէք մտածում մի միջամտութիւն ցոյց տալ իմ օգտին...:

Նատալիա. (ամաչելով և ծիծաղելով) Ինչո՞ւ չէ՞... երբ խնդրեցիր իմ միջամտութիւն որ ես մերժեցի... ես այնպէս խօսում եմ... քանի որ այդքան ուժեղապէս տիրած է նա քո սրտի վրայ, նա է քո կեանքի միակ արև... իմ պարագ թող լինի աշխատել ամեն կարելի միջոցներով հաշտեցնել ձեզ իրար հետ...:

Սօֆիա. (մեղմ սրտով) Մակայն, խնդրում, մի կէտ կար որ ես չյայտնեցի նրան... վախնալով որ հաստատուէր նա իր կասկածների մէջ... դուք բացէք իրեն, թէ Խվանիչը, որ երևի վաղուց էր գրկի էր մտքում, այսօր միայն համարձակուեց ասել իր շար նպատակ... թէ ես խայտառակեցի և ամաչեցրի նրան սաստիկ... բացի այս յանդգնութիւնից, ոչինչ դէպք կամ բռնաբարութիւն տեղի չէ ունեցած... ձեր բոլոր շնորհներով, Նատալիա, վերացրէք նրա կասկածներ ինձանից, և մի անգամ էլ այստեղ բերեցէք այդ յամառ դարբաղցուն... թէ դուք և թէ ես շատ զիջողութեամբ խօսենք այս անգամ...:

Նատալիա. Սակայն այն պայմանով միայն կրկատարեմ... որ դու մինչև առաւօտ հեռացնես մտքիցդ այս խնդիրը... (մի գիրք քաց անելով և ղենելով սեղի վրայ) ահա քեզ գիրք... նրանով կարող ես միտքդ դադեցնել, (քաց է անում երաժշտական արկղ և լարում) ահա քեզ երաժշտութիւն... դրանով կարող ես սիրտդ հանգստացնել... ց'տեսութիւն, Սօֆիա ջան, մինչև առաւօտ, մինչև առաւօտ... (համբուրում է Սօֆիային և ակց է կենում ձախակողմի դռնով):

Սօֆիա. (սենեակի մէջ ուժգին և անհամբեր շարժումներով) Մինչև առաւօտ... մինչև առաւօտ... իսկ առաւօտ ինչ լուր

պէտք է բերէք... արդեօք այդ խտտախրտը կըլսէ՞ ձեզ... կափսոսոյ
ինձ, կը զղջոյ... կը հաւատոսոյ իմ շիտակութեան... կասէ՞ «նա իմ
«Սօֆիան» է... Ալէքսանդրան ինչ պէտք է ինձ, նա, եթէ նոյն իսկ
անբարոյական լինի, էլի Ալէքսանդրայից լաւ է, նա եթէ նոյնիսկ տղեղ
լինի, էլի մի ծաղիկ է որ հոտ ունի, Ալէքսանդայի պէս գեղեցիկ՝
բայց անհոտ չէ... հէնց միայն նրա ուսումը շատ Ալէքսանդ-
րաներ արժէ...», թէ, ինչպէս իմ ներկայութեան՝ նոյնպէս իմ բա-
ցակայութեան կարհամարէ ինձ... արիւնարբու ստոխ կը մնաց ինձ
միշտ... Ահ, գիշեր, անարկու հրէշ, սոսկալի ուրուական, գիշեր, ան-
վերջ գիշեր, երբ պէտք է լոյս ծագես... գոնէ բնութիւնը մի ծանր
քուն տար աչքերիս, որպէսզի մեռելութեան մէջ մի առժամ հանգիստ
գտնէր հոգիս... բայց քունն էլ կը զլանար գուցէ ինձ այդ բարեբը,
տխուր մտածումներս քնի մէջ գուցէ աւելի անուելի տեսիլներ ե-
րևան կըբերէին... Տանջուեմ... տապալիուեմ մինչև առաւօտ...: (կող-
մնակի սենեակից բերում է զինի) կըխմեմ ամբողջ, թէկուզ մեռ-
նեմ... կըխմեմ և անզգայութեան կըմատնեմ ինձ...: (խմում է մեծ
ուսպերով, եւ, անշունչ առարկայի պէս, ընկնում է մահնակալի
վրայ, կիսաաւշաթափ դէմքով):

(Վարագոյր)

ՉՈՐՐՈՐԳ ԱՐԱՐՈՒԸ

Վերի յարկում մի երկ-գիծ պատշգամբ, որի հիսիսից հարաւ ուղղած զիծն է հանդիսատեսներին տեսանելի: Այս գծի վրայ, ուր բացւում են Սօֆիայի եւ Ստեփանի ընակարանների դռներ, երեսում են անկարգ դրուած աթոռներ եւ պատշգամբի վանդակի վոյս զետեղուած ծաղկի թաղարներ. իսկ միս գիծը, որ դէպի աջ, Ստեփանի սենեակի մօտից, աշենլըից աշենմուտքն է ուղղուած՝ եւ ուր բացւում են Մունէի ընակարանի դռներ եւ սրտեղից անց ու դարձ են անում կենողներ,—այդ զիծը անտեսանելի է հանդիսատեսներին: Ծախանաշից յետոյ է ժամանակը:

1

ՍՕՓԻԱ, ՅԵՏՈՅ՝ ԼԵԻՇՆ

(Վարազդյր բացուելիս՝ Սօֆիան, ձեռքում ունենալով մի լրագիր, տխուր ձայնով երգում է հետեւեալ երգը, մինչեւ Լեւանի գալը:)

Սօֆիա. „Тореодоръ выходитъ, Тореодоръ, Тореодоръ, помни, что въ часъ борьбы твоей кровавой черный глазокъ блеститъ живѣй и ждетъ тебя любовь. Тореодоръ, тамъ ждетъ тебя любовь.“

(Լեւան գալիս է պատշգամբի անտեսանելի կողմից եւ իր հետ չեւրած գորգը պցում է պատշգամբի վանդակապատի վրայ, Ստեփանի դռան դէմուղէմ: Սօֆիան ընդհատում է երգը եւ զայրացկոտ նրան է նայում. յետոյ, երբ Լեւան գորգը բաց է անում եւ փողււմ, արտասանում է կամաց):

Սօֆիա. Ահա այն դժուծ, չնչին՝ բայց վնասակար ծառան... մօտենամ, մի ամուր ապրտակ խփեմ այդ գազիր, անարգ տղային... սակայն... զիջանեմ, խօսեմ դրա հետ, որ մի մեքենայ է, մի անխելք դերակատար, աւելի եւ աւելի չեմ քաջալերի այդ անմտին, ո՛չ, կամ իսկի պէհտքէ խօսեմ, կամ մեղմ կերպով խօսեմ.:

Լեւան. (առանձին, ամօթից դէմը շոտ տալով) Անպատճառ կը գայ, կըթքնէ, կըխփէ ինձ... Թոյ խփէ, նրա բռունցքը ինձ չի ցաւացնի, թող խփէ, միայն նրա փափուկ ձեռ դիպի ինձ, արհամարուած սպասւորիս:

Սօֆիա. (զնալով և նրա առաջ կենալով) Այսօր կուենենաս ազատ ժամանակ, կուզէի մի տեղ ուզարկել քեզ...:

Լեւան. (սիրտ առնելով) դուցէ կուենենամ, բարիչնեա, ո՞ր տեղ կըկամենայիք ուզարկել:

Սօֆիա. Միխայիլովսկեա ուլիցէն, № 40, Սերգևիչի տուն. այնտեղից իմ անունով 2 հատոր ուսուերէն գիրք պէտք է ուզես. ահա, մի բուրլի էլ վարձ, քո աշխատութեան համար:

Լեւան. (փողն ուրախութեամբ առնելուց յետոյ, կամաց) Փող տա՛լ, փոխանակ պատժելու... (օրհորդին) Ժամի 4-ին ես արդէն զնալու եմ վարանցով... այնտեղից իսկոյն կըվերցնեմ, կըբերեմ ձեր գրքերը, անպատճառ, անպատճառ, բարիչնեա... Եթէ ունէիք ուրիշ գործեր, կարող էի կատարել. ճաշից յետոյ ժամանակ շատ ունեմ... Եթէ ուշանամ է՛լ ոչինչ... ձեզ համար...:

Սօֆիա. (քաղցրութեամբ) Այո, այսօր էլ ունեմ, էգուց էլ կայ... միշտ էլ կուենենամ, ամեն մի շաբաթ դու ինձանից կստանաս մի-մի բուրլի քո աշխատութեան համար:

Լեւան. (առանձին) Ամիս չորս բուրլի...: (նրան) Ա՛խ, ինչքան լաւն էք դուք, բարիչնեա, որ խղճում էք ինձ վերայ...:

Սօֆիա. Իհարկէ պէտքէ խղճամ, էլ ո՛ւմ վերայ պէտքէ խղճամ, բացի քեզանից, որ մինչև երեկոյ շան պէս շարչարւում, ծեծւում, թքնւում և վատ ես վարձատրւում... (սպասատրք յուզում է լայու աստիճան): Կոնց, ես քեզ մի այնպիսի լաւ տուն մտցմեմ որ համ աշխատութիւն թեթե լինի համ վարձք՝ շատ... (Յունէի քնակարանի կողմից առաջ են գալիս Ս տեփան և նատալիան խօսակցելով): յետոյ արի, արի իմ սենեակ, ես քեզ կասեմ, թէ ո՛ւմ տան պէտքէ ծառայես... (Լեւան գորգ պարզում, գնում է. Սօֆիան հեռանում է մինչև իր դուռ):

ՍՏԵՓԸՆ, ՆԱՏԱԼԻԱ, ՍՕՖԻԱ

Նատալիա... Ազնուութիւն, վեհանձնութիւն... պարոն բժիշկ... խնայեցէք, խնայեցէք... նա գերծ է այդ աղտերից, նա ազատ է

այդ մեղքերից... նա պահած է իրան ինչպէս մի վանական կոյս... նա սիրում է ձեզ, լալիս է ձեզ համոր, հոգի է տալէս ձեզ համար... կարեկցութիւն դէպի իր վիճակ...:

Ստափան. (ազատուելու համար նրանից) Տիկին, ես մի լուրջ, մի, ը՛հ, ինչպէս են ասում հայերէն, հա՛, մի զրական մարդ եմ... այնտեղ, ուր լողիկա է հարկաւոր, ես դժութեան ականջ չեմ դնի... նրա մեղաւորութիւնը հաստատուած, վերահաստատուած բան է ... էլ նորից չէ կարող մի հարց լինել դա...: (կամենում է մտնել իր սենեակ:)

Մօֆիա. (ցատկելով նրա մօտ) Մի բնայ, մի բոպէ... պարոն, իմ դրութիւն, իմ ծանր դրութիւն, պարոն, պարտաւորեցնում, խոնարհեցնում է ինձ ձեր մեծահոգութեան դիմել... ձեզանից է կախուած այս բոպէիս իմ պատիւ կամ խայտառակութիւն ...:

Ստեփան. (զարմանքով եւ զզուանքով) Ձեզ ոչինչ չի լինի, դուք կը պսակուէք մի ուրիշ երիտասարդի հետ:

Մօֆիա. (մտաբար կանխ ձեռով) Անգղայ մի լինիք, դոկտոր... արատաւորելուց յետոյ՝ եթէ բաց թողնէք ինձ, ինչ կը լինի այնուհետեւ իմ վիճակ հասարակութեան մէջ... խորհրդածած էք այս մասին երբևիցէ... մեր նշանադրութեան սրտարուխ սիրու համար... չարժեցէք ձեր սիրտ, կարեկցեցէք ինձ, եթէ նոյն իսկ մեղաւոր լինեմ... մի դատապարտէք ձեր սիրտ խղճահարութեան...:

Ստեփան. (ծեւներդ բանալով) Հօ ես չեմ գնայ, հասարակութեան ասի, հօ ես մեղաւոր չեմ, որ խղճահարուեմ...:

Նասալիա. (ծեւները դէպի Մօֆիան ուղղելով) Էլ կարելի է, պարոն դոկտոր, քարասիրտ կենալ դէպի այս ազաւնակ, որ ինքն իրան մեղաւոր է անուանում, որպէսզի մի ասպետական ներում կորզէ ձեր բերանից... մի՞թէ այդքան թանկ է ձեզ մօտ ներում... էլ ինչո՞ւ են «ներում» բառ ստեղծել... մի՞ թէ դուք ձեր կեանքում այսպիսի մեղք չէք գործած... ասացէք «չէ» ասացէք «չէ» և ցոյց տուեցէք թէ դուք բարձր էք և նա՛ ստորաբարչ...:

Ստեփան. (ծաղրածական դէմքով) Տիկին, կան ներելի և ան-ներելի խնդիրներ... ես նախապաշարեալ, ֆանատիկոս կը լինէի եթէ չներէի, եթէ սա բարոյականի մի պատահական խախտում լինէր... որովհետեւ եթէ գանէի իսկ ուրիշին դէպի իմ սեփական մատչելուց, էլի, իբրև բժիշկ, կը միամտէի նրանով որ յարափոփոխ անատոմիան կը մաքրագործէր, ը՛հ որբապղծութիւնը... բայց չեմ կարող ներողամիտ լինել դէպի բարոյականի կամաւոր խախտումը, որպիսին է այժմեանը, որ սիկոպն է հարկաւ խառնակեցութեան... ու-

րովհետեւ դա ապականութիւն կը գցէ սերունդի մէջ, .. և դրա համար էլ արդարացի է այն նմանութիւն, թէ կնոջ անհաւատարմութիւն «գրամա» է և տղամարդուն՝ «կօմեդիա»։ կարծեմ, հասկանալի եղաւ ձեզ.:

Սօֆիա. Ա՛խ, Աստուած իմ, ինչեր են լսում ականջներս...
 Ստեփան. (դէպի Սօֆիան) Ահա մի պայման, փոխանակ աղերսելու՝ ֆիզիքապէս հաստատեցէք ձեր անապականութիւն, պապանձեցրէք ձեր բանասրկուներին և բարոյապէս բռնադատեցէք ինձ դէպի իմ պարտաւորութիւն: (Ստեփան իր դուռ բաց է անում, քայց ներս չէ մտնում. տեսնելով Ալէքսանդրային, Մունէին եւ Արշակին, որոնք իրենց բնակարանի կողմից առաջնն գալիս միեւնոյն ժամանակ եւ Սրբունին պատշգամբ է գալիս իրենց սենեակից. Սօֆիան Մատալիայի հետ հեռանում է իր սենեակի առաջ. միաները բարեւում են իրար. Ստեփան մօտենում է Ալէքսանդրային, որ մի քանի քայլ աւելի առաջ է իր մօրից եւ եղբօրից, Սրբունին էլ մօտենում է Արշակին եւ Մունէին)

3

ԱՌԱՋԻՆՆԵՐՆ, ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՆ, ՆՈՒՆԷ, ԱՐՁԱԿ, ՍՐԲՈՒՆԻ

Ստեփան. Ո՛ւր էիր, Ալէքսանդրա, այսօր շատ ուշ ես դուրս գալիս:

Ալեքսանդրա. (գրնատում է նախորդ երեւոյթից) Նո՛ր ես հարցնում... որչ զիչեր ոչ քուն ունեցայ ոչ հանգստութիւն քրտկարութեան պատճառով... (ձեռն մեկնելով) այ, մէկ տնադիր, տես ինչքան տաք է.:

Ստեփան. (ընկելով դատտակ) Ինձ համար... իմ միակ երջանկութիւնս... բաւական ծանր տենդ ես ունեցել, բարեբաղդաբար շուտով անհետանում է անա, շնորհակալութիւն, մի օր էլ ես պիտի տկարանամ քեզ համար.։ (գլխով ցուցնելով) Սա ինչ պիտի է ձեռքումդ:

Ալեքսանդրա. (երեւոյթական ուրախութեամբ) Իմ պրօն է, Ստեփան, բերել եմ քեզ ցոյց տալու... իմ բոլոր պատկերներս դրանում կան. հետաքրքրական է, իմ ո՛ր պատկերին պէտք է շատ հաւանես.:

(Ստեփան հիացմամբ դիտում է Ալքոսի պատկերներ. Ալէքսանդրան, Սօֆիայի ջիգրու, իր կծած վարունհի շերտը դնում

է Մտեփանի քերան, երբ Սօֆիան եւ Նատալիան, լրագրի վրա նայելով, իրենց քայլափոխների շրջան անելի են ընդարձակում, մի քան իմանալու համար: Մտեփան, ալքածի մասին դեռ իր կարծիք չչայտնած, արդէն իր մօտն է տեսնում Արշակին, Մունէին եւ Սրբուհուն. եռանդազին սեղմում են միմիանց ձեռքեր):

Մունէ. (Մտեփանին) Էլի ինչ էին գուլադ ցաւացնում բօշաները...

Մտեփան. Էլ գողէս տարան, դէգի... Էլի միկնոյն երգն էին երգում...

Մունէ. Ախար ինչո՞ւ էք խօսեցնում... Ինչո՞ւ չէք վաճառում...

Մտեփան. Ես ասացի, գուցէ բարութիւն ունեցել են իմ մատանին ես տալու... գիտէք, բրիլիանտ է, 70 բուրլի արժէ...

Մունէ. (արուեստական ծիծաղով) Ախար այդպէս բան չի կարելի... կինարմատ զօրով տղամարդու շինքից կախուի...:

Ալեքսանդրա. Ինչո՞ւ, ես ա ում է Սմերիկայում կանայք են առաջարկում տղամարդկանց...: (ծիծաղում են... Սօֆիան տարանում է հեռուից):

Մունէ. Ախար ձեզանից ինչ պէտք է հասկանայ... իրան փողոցային մի մալդ է հարկաւոր, որ իր փողոցային ցանկութիւններին բաւականութիւն տայ...:

Ալեքսանդրա. (յանկարծաբար) Ինչո՞ւ, Ստեփանին էլ փողոցային կանէ...: (ծիծաղում են, եւ Ալեքսանդրան՝ անընդհատ ալիքներով)

Արեակ. Ե՛հ, հերիք է... ես չեմ ազորժոււմ լսել, մի լաւ բան գիտէք, խօսացէք... (Մտեփանին) դուք վերջացրէք մեր պայմանագրութիւնը...:

Մտեփան. Ո՛չ, և ինչո՞ւ պէտք է գրենք, ես ձեզանից չեմ խընդրի սե է պայմանագրութիւն, (իբրեւ կատակ) պայմանագրութիւն անխտանութեան նշան է...:

Սրբուհի. Եւ անվստահութիւնն էլ ամօթ է մի Ստեփանի և մի Արչակի համար...:

Արեակ. Եւ շատ իրաւացի... մեզ համար անվայել է... պայմանագրութիւնն էլ ահա այս է. (պօրումօնէից հանում է 20 հատ հարիրանոց եւ նրան տալիս) ստացէք այս կանխավճարն. պատուական փնայ, մնացածն էլ հաճեցէք յետոյ ստանալ... (Մտեփան փողն ստնելուց յետոյ՝ նշան է անում Սրբուհուն, եւ նա մի աղամանդեայ գինտ է դուրս հանո մ):

Սրբուհի. (զինտն ընծայելով Ալէքսանդրային) Այս էլ մեր նուէր, մեր աննման հարս, կախ արէք ձեր ականջից... (համբուրում է նրան) կախ արէք... մեծ բաւականութիւն կըտաք մեր աչքերին...

Ստեփան. Ուրախութեան վերածնութիւն... ո՛հ, վերածնութիւն... երեկուայ դիպուածի հակադրութիւն... (Սօֆիան մի փոթորիկ յարուցանելու տրամադրութիւնն է ցոյց տալիս) աւելի ուժով, աւելի յորդ և առատ... ձեր բազզից, բարեհոգի աներօրդի...:

Արեւիկ. եւ ձեր շնորհիւ, փեհայ... (նրան եւ ըրոջ) Դէ, թե թեի տաւէք... սկսենք հանդէս... ծափահարենք օրիորդ Սրբուհի... (Ստեփան եւ Ալէքսանդրան թեւ թեւի են տալիս. Սրբուհին եւ Արշակ ծափահարում են, նունէն բաւականութեան ժպիտով նայում է ամենքին):

Նսն. Գնանք գալ... անյարմար է այստեղ...:

Սեփան. Ո՛չինչ անյարմարութիւն չկայ... հանդէսի կէսն՝ այստեղ, կէսն՝ այնտեղ... որպէս զի գունձաւոր լինի...:

Արեւիկ. (ծափահարելով) Այո՛, այո՛. գանազանութիւն իմ ճաշակին էլ գալիս է...:

(Պատշգամբի անտեսանելի գծով զալիս է Բարսեղ Բաղդանիչ. ծափահարութիւն ըոպէսպէս դադարում է. Բաղդանիչ գլուխ տալով՝ մտննում է խմբին, մի բան հարցնելու երևոյթով, բայց դեռ չհարցրած՝ նշմարում է Նատալիային եւ Սօֆիային եւ գնում՝ դէպի նրանք. Նատալիան սիրալիք ընդունելութեամբ մի ակնո՛ւ է մատուցանում, եւ Սօֆիան ներսից աւելի նոր ակնո՛ւ է բերում եւ, հակառակորդներին ճայթեցնելու ձեւով, հրատիրում է պարոնին նրա վրայ նստել. Բաղդանիչ վերկենալով եւ ազնտօրէն գլուխ եւ իրան շարժելով՝ նստում է նորի վրայ եւ գլխարկ դնում՝ միւսի վրայ. Սօֆիան եւ Նատալիան Բաղդանիչին իրենց մէջտեղն են առնում. խումբը, երևոյթը դիտելուց յետոյ, դէմքը ծուռելով գնում է հարսանիքի թափորի պէս):

ՍՕՓԻԱ, ԲԱՂԳԱՆԻՉ, ՆՏԱԼԻԱ

Նատալիա. Խնդրեմ... ծանօթանաք միմեանց հետ...:

աղղանիչ. (վեր բարձրանալով եւ ձեռն տալով) Բարսեղ-Բաղդանիչ-Գիլեանց...:

Սօֆիա. Սօֆիա-Սիմօնովնա-Իսաիդովա.:

Բաղդանիչ. (առանձին) Հրաշալի՛ արարած... (Սօֆիային) Տի-
պին Նատալիան խօսանձ է ձեզ մեր մի ինչ որ գործի մասին, օրիորդ
Սօֆիա. (վշտալի տրամադրութեամբ) Այո՛, պարոն.

Բաղդանիչ. (առանձին, զննելով) Աւելի գեղեցիկ՝ քան
Fräulein-Julie, աւելի փափուկ քան Мадамъ-Катарина-Адамовна. :
(Սօֆիային) ածել էլ իմանում էք, օրիորդ:

Սօֆիա. Այո՛, թէ բոյալի վրայ, թէ պիանօի վրայ, երկու տարի
դասեր հմ վերցրած մեր տանը առանձին ուսուցչից.

Նասալիա. Ոչինչ պակաս չէ թողած, ինչ որ հարկաւոր է ժա-
մանակակից օրիորդի համար:

Բաղդանիչ. (առանձին) Ուղղակի կերիտասարդացնի ինձ...
(Սօֆիային) Եւ խկապէս դուք այն դաստիարակն էք որին ես սրտանց
ցանկանում էի իմ գաւակիս կրթութեան համար ունենալ... իսկ
դուք ընդունանձ էք մեր հրակէրը.:

Սօֆիա. Իե՛ս չեմ ընդունած, պարոն, մի-երկու օր ժամանակ
տուեցէք ինձ.:

Բաղդանիչ. (առանձին) Ի՛նչ գնով էլ լինի, պէտքէ՛ առնեմ,
տանեմ հետս: (Արան) Ինչո՛ւ դեռ չէք ընդունած, օրիորդ, և ինչո՛ւ
երկու օր ժամանակ էք ուզում.:

Սօֆիա. Պատճառներ ունեմ, պարոն, անձնական, ներքին պատ-
ճառներ. .:

Բաղդանիչ. Ի՛նչ, տիկին, օրիորդին չէք տեղեկացրած գոր-
ծի օգտակարութիւն, դիւրութիւն, հանգստութիւն.:

Նասալիա. Տեղեկացրած եմ... սակայն ժամանակ ուղելը՝ սե-
փական գործերի համար է... թող երկու օր յետոյ լինի.:

Բաղդանիչ. Միւնոյն է... բայց իմ գործերն չեն ներում... երէկ
չորս-հինգ վարժուհիներ եկան ինձ մօտ, ես յետաձգեցի մի օրով և
ոչ մէկու հետ չպայմանաւորուեցի, այս օրիորդի ազնիւ յատկութիւն-
ները ձեզանից լսած լինելուս համար. : Նս այս պատշգամբում կը
վեր կենամ, կըճեմեմ... դուք խորհուրդ արէք ահա... ես դիտեմ,
խորհուրդ անէք էլ, չանէք էլ, «այո» պիտի ասէք... (հեռանում է):

Նասալիա. (Սօֆիային) Չարմանք, ես կարծեցի ժամանակն
էր այլևս թքնելու այն գործի վրայ և այս մարդուն «այո» ասելու.:

Սօֆիա. (սովորմով) Այո՛, ժամանակն էր... սակայն այս մարդ,
ան, այս մարդ, կարելի է դուք ևս նկատեցիք, ան, մի սոսկալի,
սովորական նայուածքով տնտղում էր ինձ ոտքից մինչև գլուխ... այդ
երեոյթն էր ահա որ չթոյլ տուեց ինձ նրան հայտատական պատաս-
խան ասլ... մէկ կողմից, Նատալիա, անյագ տենչանք հմ զգում

զնայ հեռաւոր Մոսկուա, որպէսզի, գոնէ առժամարակ, հեռու դա-
նուեմ ծանօթ դէմքերը... որպէսզի անուանարկութիւնս անձամբ
չգնամ մերայնոց պատմեմ... միւս կողմից այս մարդու տարփանք
արդելում է ինձ... այս երկու հակառակ ճանապարհներին զորն ընտ-
րելու է Նառալիա.: (Բաղդանիչ հեռուից, քաղցած սղուէսի
պէս, ուշադրութիւնը լարուած է պարում դէպի Սօֆիան եւ Նա-
տալիան)

Նատալիա. Ես այդպիսի հակառակ ճանապարհներ չեմ տես-
նում քո առաջ, Սօֆիա, քո նիւթականի օգտին համար ես ասում
եմ «զնա...», տարփանքն ինչ է, որ տղամարդ տարփանքով չի նա-
յում կնոջ... քեզ ինչ նրա տարփանք... քո առաջ նրա տանը բաց-
ւում է երկու դուռ... կամենաս, օրինակ, նրա բարքին կըծառայես,
կամենաս, չես ծառայի... միթէ տէր չես դու քո կամքին, միթէ
կասկածում ես քո կամքի ուժի վրայ...:

Սօֆիա. Այդպէս չէ... այդպէս չէ... նրա վաւաչոտ կերպարանք
բոլորովին զանազանում է ուրիշ մաւրկանց կերպարանքից... նրա
տան մէջ, նրա շունչի ներքեւ, նրա ազդեցութեան տակ, ես կոր-
ցնելու եմ իմ ինքուրոյնութիւն...: Նո կարող եմ և յարձակման
ենթարկուել: Վանչեք նրան, պայմանների մասին խօսենք... դուք
ուշադրութեամբ, աչքի տակով, մտիկ տուէք նրա ձայնին, նրա ու-
րախութեան, նրա խօսքերին, նրա աչքերին...:

Նատալիա. (բարձր ձայնով) Պարոն Գիլեանց... այստեղ
չնորը բերէք...:

Բաղդանիչ. (արագաբայլ մօտենալով) Ի՞նչ վախճանի յան-
գեցաւ խորհրդակցութիւնը... օրիորդը պատիւ կանէ, չէ, ինձ հետ
զալու...:

Նատալիա. Շատ կարելի է... պարոն Գիլեանց, միայն բարե-
հաճեցէք ասել, օրիորդը երեսայի հետ պարագուելուց յետոյ՝ իր
ազատ ժամեր սրտեղ, ինչպէս պէտք է անցկացնէ, դուք հարկաւոր
խնամք կրցոյց ամբ նրան, որպէսզի չնեղուի պանդխտութեան մէջ..

Բաղդանիչ. (ժպտալով) Գարիք կայ ասպնօվացնելու... ոնց
որ իմ աչքի լոյս, ոնց որ իմ գաւակ... նա իմ տանը դատարակ-
չուհի չպէտք է լինի. այլ ուղղակի՝ տիկին... (Բաղդանիչի աչքերը
ժպտում են, խօսելիս՝ մերթ վեր է բարձրանում, մերթ նստում,
արտասանութիւնը ցնծութեան թրթիռներով է զուրս տալիս.
Սօֆիան մէջ ընդ մէջ Նատալիայի ականջին է մօտեցնում բե-
րանը:) Ես իր ազատ ժամերը կանցկացնէ զանազան սենեակներում,
կուրում, միլիօնէր բարեկամներիս սալօններում... թէ ես և թէ

իմ բարեկամներս ու բարեկամուհիներս կըթոյլ տանք որ նա մի վայրկեան նեղուի...:

Նասալիա. Ռոճիկ որքան պէտքէ ասք, այդ էլ կարելի է հարցնել:

Բաղդանիչ. (ըմծիծաղով) Հն,հն, հն... դուք հօ ճանաչում էք Բարոնդ Բաղդանիչին... Բաղդանիչը, որ այնքան ուսանողներին կըթուփեան է ուղարկել, որք և չքաւոր օրիորդներին ամուսնացրել... օրիորդ Սօֆիային միայն ռոճիկ տալով պէտքէ իր պարսք կատարէ, նրան իր ահագին հարստութիւնից մի մեծ բաժին չպէտքէ որոշէ, որպէսզի նա ամուսնանայ և մի օր գնայ նրա գերեզմանին մի պըտուղ խուկնի ծխէ...:

Նասալիա. Ի՛է ուրեմն, եթէ ձեզ չենք ձանձրացնի... թոյլտուէք որ մի անգամ էլ խորհրդակցենք...:

Բաղդանիչ. (վախնալով) Կարող էք... ես իսկի էլ չեմ ձանձրանայ...: (առանձին, հեռանալով) Այս խորհրդակցութիւնն ինչ պիտի վճռէ...:

Նասալիա. Սօֆիա... (ծիծաղից չի կարողանում շարունակել, Սօֆիան նրան զգուշացնում է, թէ Բաղդանիչ լսում է. :) Ի՛սկ որ այս * պառաւը ամուր բռնուել է քո սիրտին... դէ, Սօֆիա, գուցէ ուրիշ անգամ չպատահի քեզ այսպիսի իւղալի պատառ... փոզ է եղել, հոգէ եղել, միևնոյն է իր աչքում... մի խրանիբ իրանից... այսպիսի մարդու մարդ հոգի էլ չի խնայի... բռնիբ ամուր իր թոյլ կողմից և ծծիբ, որքան կամենում ես... ո՞վ կը հետաքրքրուի քո կեանքով, քո բարոյականով... լաւ հագուելիբ, լաւ երկացիբ, լաւ էլ ընդունելութիւն կըտեսնես, ընդհակառակը... Փոզ, գուարձութիւն, ֆանտազիա... անն թէ ինչ են փնտրում կանանց ինտուն տոկոսիք. հիմի ամենից արդար դ՞ու պէտքէ լինիս, ժամանակի կին եղիբ որ աշխարհ վայելեո...: (Երևում բալքօնի անկիւնում Ալէքսանդր):

Սօֆիա. (ջղային սարսուռով) Համակարծիք եմ... և սրդէն բնականօրէն հանգամանքները այդ ուղու մէջ են ինձ դնում... պէտք է գնամ, որպէսզի իբրև անբարոյական քիչ զգամ ես ցաւ... (Երանուհին առաջ է գալիս գուժկանի պէս Դաւիթեանց բնակարանի կողմից, քայց ղեռ չմտեցած Սասալիային և Սօֆիային Ալէքսանդր նրան մի ինչ որ բան է պատուիրում եւ նա նորի :

* Ծեր:

նա է դատնում:) Պէտք է գնամ, որպէսզի այդ բժիշկը գիտեճայ թէ ինքն է պատճառը... (կրկնում է քարկացայտ) կարո՞ղ է ասել. «նա արդէն ընկած էր...» (Սատալիան զսպում է իր ծիծաղն նրա վրիժառուժեան համար: Թարոյականը պատուաւորների համար արժէք ունի, ինձ համար գրօջ չարժէ այլևս... բայց ինչո՞ւ եմ ինքնասիրութիւնս նուրբ աստուանքներով օրօրում, ինչո՞ւ եմ վերացական բաւականութիւններով միտս սնուցանում, .. և արդէն ի՞նչ է բարոյականը:

Սասալիա. Ոչինչ, անփորձների, անխելքների քէֆերից, հաճոյքներից կամաւօր զրկանք և հրաժարիմք...

Սօֆիա. (Թօթափելով իրանից իր ձախորդ դրուժիւնը) Ֆնւ... բացառիկների բնութեան սանձահարում, սրտի բնական ցանկութիւնների արգելք... մի արգելք որի վրայով մարդկութեան մեծ մասը, մին գաղտնի, միւսն յայտնի կոխելով է անցնում... և անմոլար է իհարկէ այն շաւիղ, որից չատեր են անցկենում... ես՝ բացառութիւններից, այսինքն՝ զարմանալի անձերից, այսինքն՝ տկարամիտներից * չեմ ուզում լինել... ինչո՞ւ էի մաշուում մի Ստեփանի համար, մի տիրապետողի սրտի առարկան լինելու փոխարէն՝ ինչո՞ւ չլինեմ բազմաթիւ չիք քծնողների սիրու առարկան... ինչո՞ւ էի այնքան մեծ ցանկութեամբ զաւակներ խնդրում... որոնք խնդացնելուց աւելի՝ պիտի ցաւ և տանջանք պատճառէին ինձ... ի՞նչու դրանց փոխարէն՝ անսպառ փողով մի ճոխ և փարթամ կեանք չստեղծեմ ինձ համար... (երկար շիշտով) շնորհակալութիւն այս դէպքերին որ ազատեցին ինձ ընտանեկան գերութիւնից... խոստովանում եմ, Նա տալիա; որ ձեր խրատներ հազար բարոյախօսութիւններ արժեն ինձ համար... (Սե իսկոյն կըքի զինովութեամբ արծուի պէս սլանում է դէպի Բաղդանիշ, երբ միաժամանակ Ստեփան կարծրած երեսներով պատշգամբի անկիւնում Ալէքսանդրին է դէմ ու դէմ երեսում:)

Սօֆիա. Պարոն, մենք արդէն սպասում ենք ձեզ... ձեր առաջարկն ընդունուեց... այժմ պէտք կարգադրէք թէ երբ պէտքէ կատարենք ձեր ցանկութիւնը... (Բաղդանիշը ուրախութիւնից վեր

* Հարկաւոր է ասել որ, գոնէ իմ հայեացքով, արուեստից հասկացողները՝ այսպիսի դատողութիւններ, որոնք զանազան տիպերի դադափարներ և հոգեբանական որոշ գրութիւնների որոշ վճիռներ են,—չպէտք է ամբողջովին իրաւացի ընդունեն կամ նկատեն ըկիր տենդենցիական քարոզներ գրողի կողմից:

վեր է թռչում, եւ զմայլած նրա բարեսրտութիւն վրայ՝ նրա հետ դէպի Մատալիան է ընթանում: Ստեփանն եւ Ալէքսանդր եւս մօտիկ սկսում են զրուցել:

Բաղդանիչ. (Սօֆիային, Մատալիայի մօտ) Չափազանց գոհ եմ, գոհ, դաւակն, այս սրտալի վերաբերմունքի համար... սրանով մի աստիճան եւս պարտական էք անում ինձ դէպի ձեզ... ինչ կը վերաբերի մեր մեկնելուն՝ դա կախում ունի գործից. մի կանտօրից ևս փող պէտք է վերցնեմ... բայց բուլխալտերը Բատում է դնացել... յամենայն դէպս ոչ ուշ քան մի շաբաթ, Բագուայ ճանապարհով ուղղակի Մոսկուա: Օրիորդին, տիկին Նատալիա, ծանօթացրէք մեր հիւրանոցի հետ. ես կենում եմ Լօծդօն գաստինիցայում, № 51. հարկաւոր մեծարանք կը մատուցուի ձեզ...:

Մատալիա. Դա ձեր պարքն արգէն, պ. Գլիկանց... այսքան յոգնեցանք ձեզ համար...: Բայց ժամի քանիսին:

Բաղդանիչ. 6-ին, 7-ին, 8-ին, 9-ին... եւ դուրս չեմ գնայ, մինչև չընդունեմ ձեզ: Յտեսութիւն... այս ըոպէն շատ թանկ արժէ ինձ համար: (պօրտմօնէն ըանալով) Վերցրէք այս հարիւրանոց ձեր մանր ծախսերի համար, մինչև ձեզ մի գումար վճարեմ... (Սօֆիան փողն զրպանն է դնում: Բաղդանիչ զլիսով հրածեշտ տալոն՝ մեկնում է. օրիորդն եւ Մատալիան նրան ճանապարհ են դրնում. յետոյ Սօֆիան, թքելով զետին, տիկնոջ հետ իր սենեակն է դադնում):

4

ՍՏԵՓԱՆ, ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ, ՅԵՏՈՅ՝ ԱՐՉԱԿ, ՆՈՒՆԷ, ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱ, ԵՐԱՆՈՒՀԻ

Ստեփան. (տաննօրին)... Տօ այս ինչ վատ ճակատագիր ենք ունեցել... ալս պատուհասներից իսկի՞ ազատուելիք չունինք...: (նրան բարձրացնելով ձայն, նկատելով որ մենակ են) Դուք կամ հոգեկան հիւանդ էք, կամ ամենալիբբ ամենաանպիտան մի տղայ... այլապէս այդ «ուրիշներ»...:

Ալեքսանդր. (կրքի գալով) Դրանց մին ես եմ ահա, որի հետ կիրակի երեկոյ Վերա գնացի... ես եմ, որից (ծոցից մի թուղթ դուրս հանելով) ատացել եմ այս սիրոյ նամակը...: (Ստեփան հագիւ աչքը նամակի վրայ է դարձնում, գալիս են ահա միւսները շրտապով աղմուկի ձայն լսելով)

Արեակ. Այս դձեռք էք... ես ասացի, տես, ովքեր են կուռում... (Ալէքսանդրին) այստեղ ինչն էիք սպասում... դոկտորին տեսնել էիք ցանկանում, ներսումն էլ կարող էիք... (զինու ազդեցութեան տակ, ոգեւորուած հիւրասիրութեամբ բռնելով Ալէքսանդրի պեղծակից, երբ նա կամենում է հեռանալ) համմեցէք... մեր ուրախութեան խնջոյք դուք էլ վայելեցէք...:

Նունե. Մեր Ալէքսանդր... բարով քո գալը...:

Ալեքսանդր. (մի անորոշ երկիւղ սգալով) Բարբ տեսութիւն, մնց էք, լու էք, Ալէքսանդր...:

Սեւիան. (դէպի Արշակ հրացայտ) Տօ այս սման էք հրաւիրում, այս սրիկային, որ եկել է ձեր քրոջ պատիւ շօշափելու...:

Արեակ. (ապշելով) Լճւրջ էք խօսում...: (տեսլի ուժով բռնելով Ալէքսանդրին, որ աշխատում է գնալ) Ո՛ւր ես թողնում, դնում... քեզ բերդն ենք ուղարկելու, բերդ, բերդ...: Այնտեղ այնքան պարկես, մինչև փթիս...:

Ալեքսանդր. (աշխատելով ազատել իրան) Թողէք... ոչինչ գործ չունէք ինձ հետ... թէ չէ...:

Արեակ. (արգելելով նրան) Ի՞նչ կերպով էք շօշափում պատիւը...:

Սեւիան. Ինձ, իբր թէ, ցանկութիւն էր յայտնում չամուսնանալ նրա հետ... իբր թէ նա շատերի չգիտեմ ինչի առարկան է... իբր թէ շատերից մին ինքն է, որի հետ Վերա է գնացել իբր թէ նրանից այս սիրատոմսն է ստացել...:

Նունե. (երկու ձեռով զարկելով թոյլ կերպով նրա դէմքին) Վայ, հողեմ գլուխդ, կինտօշկա...:

Արեակ. (երբ Ալէքսանդր նողոպրելու մօտ է) Այդպէս հանգիստ... վատաբանելուց յետոյ... բացատրութիւն... կըջարդեմ քեզ հիմա...:

Ալեքսանդր. (ձեռ բարձրացնելով) Ա՛յ, կըխիեմ հիմա... ես բացատրութիւն տուեցի պրծայ...:

Արեակ. (տեսլի բռնկուելով, Սօֆիային եւ Նատալիային տեսարանի մէջ տեսնելով) Գիտենամ Սիպիր կուղարկեն ինձ, պիտի սպանեմ այս բողբոջնիկին...: (ժեծում են իրար...: արագին խստնաշփոթ աղմուկ, թէ ծեծուողներից թէ վանդակապատից գետին ընկած ծաղկի թաղարներից եւ թէ, բացի Սօֆիայից եւ Նատալիայից, միջամտողներից...: Ժխորը գնում, աներեւութաւ նում է արեւելքից արեւմուտ ուղղած զծի մէջ. Սօֆիան եւ Նատալիան կենում են իրենց տեղում):

ՍՕՔԻԱ, ՆԱՏԱԼԻԱ

Սօֆիա. (չարախնդաց կերպարանքով) Ա՛յ, այ՛... այդպէս մարդավարի, օրինաւոր միմեանց զզգոցեցէք, թակեցէք որ ես ծափահարեմ... հէնց դրան էի ես ամենից շատ պահանջ զգում... առայցէք, Նատալիան, սրանք իրար շատ էին սիրում, ինչո՞ւ են այժմ միմեանց միմն ուտում...:

Մատալիա. (ուշքը դէպի կողողները) Ի՞նչ ես հարցնում... դու պէտքէ գիտենայիր...:

Սօֆիա. Ա՛խ, ումնից իմանանք... սիրտս հովացաւ, հովացաւ... (ձեռները Նատալիայի ուսերի վրայ լսիկով) այ՛, ինչպէս են բռնուտն քով խփում... բայց բանը այսչափով չի վերջանայ, աւելի՛ կը մեծանայ... գիտե՛ս, ինչ անաստուածն է Ալէքսանդրի հայրը... նա որ լսէ սրանց քիթն ու պռուկը կըջարգէ...: (Ստեփանն վերադառնում է ջղասարսուռ վիճակի մէջ. Նատալիան և Սօֆիան ծածկում են իրանց՝ իրենց ընակարանի դռան միջում):

Ստեփան. (մեկուսի, յուսահատուած)... Ո՛ւղղակի՛ սուղղակի խենթացնում են ինձ այս դէպքերը... անա այսպէս Ալէքսանդրան ես, Սօֆիայի պէս, ընկնում է անբարոյականութեան ամենածանր կասկածների աակ... անա այսպէս բացոււմ է առաջա կանանց ներքինի անմեկնելի դործեր... երգւում եմ, ո՛չ մի գիտութիւն այնքան դժուար չէ, որքան կանանց ճանաչելու գիտութիւն... այո՛, դա էլ գիտութիւն է, մի մեծ գիտութիւն... ինձ համար աւելի՛ դիւրին է գտնել և մատնանիչ անել ֆիզիքական ցաւերի տեղեր քան՝ հողերանական ախտավայրեր... անիծուին կանանց անգատագրողներն էլ, ֆէմինիստներն էլ... ինչ հոսոսն էի որ համակրում էի նրանց գաղափարներին... եթէ չտրուէր կանանց սանձարձակ արատութիւն, դո՞նէ քիչ առիթ կուներնային տղամարդկանց հետ շփուելու և գայթակղութիւններ առաջացնելու... էլ ս՛ւմ հետ, ինչպէս ամուսնանանք, մի՞թէ կարելի է սիրտ միամտեցնել մէկի վրայ... Աստուած վկայ, մի՛ հատ, մի՛ հատ մաքուր կին չկայ, ս՛ւմ լուցկի տաս, իսկոյն կը վառուի, և առանց լուցկու էլ արդէն իր ֆօսֆօրով կը վառուի...էտ է, կամ բնաւ չպէտքէ պսակուինք կամ պէտք է հաշտուինք այս մտքերի հետ...: Բայց ինչո՞ւ եմ մի՛ ուսուցի երկիւղածութեամբ նայում բարոյականի վրայ... ինչ է բարոյականը. բարոյականը մի կայուն օրէնք չէ, բարքեր միշտ փոխւում

են և բարոյականի վարդապետութիւնն էլ, փիլիսոփայութիւնն էլ փոխուում են նրանց հետ... մօրալը, նայած բարքերի նահապետական աստիճանից մինչև ամենաբարձր աստիճանի վրայ, միևնոյն դժ չունի ամեն տեղ, նրա էությունն զուրկ չունի անտարբեր գիտութիւնը. այն կանոնը, ինչ որ նա հաստատում է այսօր, գուցէ վաղը կը ժխտէ, և այն՝ ինչ որ այսօր ժխտում է, գուցէ վաղը կը սրբագործէ... Կս ինչ եմ կորցնելու, եթէ ընկերս հետևի իր զգացման շարժման և իր սրտից բաժին տայ ուրիշի, կամ գաւակս իմ պատկերից տարբեր ձև ներկայացնէ, ինչ եմ կորցնելու, եթէ ես ևս հետևեմ նրա օրինակին... պատիւ... բայց պատիւն էլ բարոյականի միևնոյն յեղաշրջման է ենթակայ... այդ փառքը, այդ անձնական յարգանքը, ինչո՞ւ չփնտրեմ բժշկական հմտութեանս և ճարտարութեանս մէջ, կամ այլ նկատումների մէջ... սակայն հարցը դեռ չէ հասած իր վերջին քայլափոխին... համեմատենք մի անգամ էլ, թէ երկուսից ո՞րն է քիչ անբարոյակտն, այսինքն՝ ո՞րն է մեզ աւելի ձուլում... յետոյ, եթէ հարկաւոր է, հզորաբանեք խնդրի վախճան...: (Յունէն, Ալէքսանդրան և Արշակ գալիս են դէպի Ստեփան, Ստեփանն ևս յառաջանում է դէպի նրանք)

6

ՍՏԵՓԱՆ, ԱՐՉԱԿ, ԱԼԷՔՍԱՆԴՐՍ, ՆՈՒՆԷ, ԱՊԱ ԼԵՒԱՆ

Նունէ. (անուղղակի Ստեփանին) Եւ չէր էլ կարելի չսպասել այդ կինտօութիւն դրանից... սև ուրդին է դա... դրա պայքը խոսպան էր այս քաղաքում...:

Ալեքսանդրա. (արտասուելու մօտ) Բառ քո՞յրն, քոյրն իրենց գործակատարի սիմպատիչնական էր, որի հետ փախաւ և մի ամիս թաք կեցաւ մի անյայտ տեղում...:

Ստեփան. (ստանձին, հեզնօրէն) Այդպիսի մարդու թողը, այդպիսի աղջկայ հզորաբան բնականաբար սուտ էր խօսում:

Նունէ. Զիգրու, որ աղջիկս մերժեց իրան, ինքն էլ այս կերպով ուզեց վրէժ առնել: (Նրնում է ծառան)

Արշակ. Մեզ ի վանիչին է, որ նրան այստեղ սովորեցրեց... թէ չէ ես նրան...:

Նունէ. Իսկ ի վանիչին ով էր այստեղ քարչում, բերում, էլի Սօֆիան չէր...:

Արեակ. Ուրեմն այս չարիքի իսկական պատճառն էլի՛ այս փչացածն է... այժմ էլ դուան միջուկ կեցած՝ թամաչա է անոււմ... (սպասաւորի՛ն) կը գնաս, կասես դու նրան որ այսօր և եթ դուրս գնայ մեր տանից... այստեղ անառականոց չէ, որտեղ ծանօթ և անծանօթ մարդիկ դան ու գնան... այստեղ ընտանիքի բնակարանն է... թող գնայ առանց ձայն-ձուների... (զոչելով) մի Սօֆիայի համար ես չեմ ընդունում որ այս տան փառաւոր անուան վրայ արատ գայ... թէ չէ... կըգնամ, կը խեղդեմ տեղն ի տեղ... կը բռնեմ մազերից այնքան կըխփեմ որ շունչ չմնայ իր մէջ...:

Աւուան. Իմ ինչ բանն է... ես ինչ կարող եմ...:

Արեակ. Օհ, պատասխան է տալիս... սրտեղից այս համար-ձակուլթիւնը... (սպասուհում է) կը վռնտուես անմիջապէս, եթէ չկատարես հրամանս...: (Սպասաւորը լալիս եւ փախչում է... Արշակ կամենում բռնել եւ ծեծել էլի... բայց յանկարծ լսում է քրոջ ձայնը):

Ալեքսանդրա. Ահա մի դորոշօվօյ, օիօլօտօչնիյ և Ալէքսանդր... [Բողոքն էլ վազում են քալքօնի այն մասը որ հանդիսատեսին անտեսանելի է:]

ՍՕՓԻԱ, ՆԱՏԱԼԻԱ

Սօֆիա. (դողւում) Իմ անունն արտասանեցին... իմ անունն, իմ անունն... թէ ինձ պէտք է խեղդեն... բայց ինչ կապ իմ և այս կռուողների մէջ... դրանց կռիւների պատճառով ինձ ինչո՞ւ պէտք է սպառնան... այս ինչ զարմանալի և անլուծելի դէպքեր և պատահարներ են յաջորդում միմեանց... էլի որոգայթ է լարւում ինձ համար... էլի զրպարտութիւն է պատրաստուում ինձ դէմ...:

Մասալիա. Բայց ո՞վ է քո անուն արտասանել. ով որ մի բան խօսում է, դու վախից քո անունն ես իմանում... նրանք իրենց հաշիւներ քեզ հետ վերջացրին պրծան, էլ ինչո՞ւ պէտք է քեզ խեղդեն...:

Սօֆիա. Ես իստակ և որոշ լսեցի... Արշակն էր ասողը, Արշակ...:

Մասալիա. Շատ էլ թող խօսի, նա կըհամարձակի՛ քեզ վրայ ձեռք բարձրացնել... (Մատալիան կատաց կամաց գնում է:)

Սօֆիա. Ո՛հ, դուք նրան չէք ճանաչում. նա որ խմում և դայ-
րանում է, էլ ոչոքի չի խնայում.. կացէք, պաշտպանեցէք ինձ, Նա-
տալիա..:

Նատալիա. Լա՛ւ... միայն տեսնեմ, երեխաս ուսումնարան
դնացե՞լ է..: (զննում է)

Սօֆիա. (դողալով) Նատալիա, Նատալիա...: Գնաց առանց
հաւատարու մօտահաս վտանգին..: Վախչե՞մ տանից... վա՛րի կենդ-
ների՞ն կանչեմ... (զլուխը կախ է անում ըպլքօնից վարը) ոչ ոք
էլ չկայ բակում..: անձ, անձ ճիւղայն... ինչ եմ արել, Աստուած,
որ այսպէս ես անում..: Ա՛ստուած, դու արդար ես և արդարութիւն
պէտք է մեզ ցոյց տաս..: Եկա՛ւ, եկա՛ւ Արչակ... եկա՛ւ ալք զժողա-
ջին դէմքով... արիւնաթաթախ, կիսախեղդ պիտի անէ ինձ..: (Դող
ի դող ապաստանում է իր ընակարան եւ դուռը ամուր ճայ-
նով փակում է:)

(Վարսագոյր)

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԱՐԱՐՈՒՄ

Երրորդ արարուածի սննեակը: Փառանակը նաշից յետոյ է:

1

ՍՕՖԻԱ, ՆԱՏԱԼԻԱ, ՍՏԵՓԱՆ

(Սօֆիան պարկած է մահճակալում, եւ քնի մէջ, մերթ ընդ մերթ վեր է թռչում, ձեռները շարժում, հատաչում, գտնանում, եւ ստանձին, հատ հատ բաւեր եւ կիսկտուր իօսքեր է արտաբերում: Նատալիան, նրա մահճակալի մօտ կեցած, զարմացմամբ եւ հետաքրքրութեամբ մտիկ է տալիս. ապա ներս է գալիս Ստեփան. Նատալիան ձեռքի նշանով զգուշացնում է նրան որ ծայրն չհանէ, մտիկ տայ:)

Սօֆիա. (քնի մէջ) Սիրո, սիրո... ծն'կ... ծն'կներս... (ծիծաղում է) հի, հի, հի, հի... լաւ թակեցին... աչտեղ, պարոն բրփիչ... (ձեռները վեր է քարձրացնում) չեմ փոխում... Ստեփան, Ստեփան... սկ կըհաւատայ... ես մեղ չունիմ... զրպարտութիւն է... (վեր է թռչում, փղծկում եւ լալիս) հո՛ւ, հո՛ւ, հո՛ւ, հո՛ւ... հի, հի, հի, հի... Բաղդանիշի տուն... մի խփիր, ախ, մի խփիր, Արչակ... (նորից լալիս է) հ'ը, հ'ը, հ'ը, հ'ը... զլուխ ծածկեմ ու գնամ... (Դրսից լսում են խօսակցութիւններ եւ աղմուկներ... Լեան միջին դռնից ուզում է ներս մտնել, Նունէն ետ է քաշում նրան. Նատալիան ուշիկ ցատկում է դէպի դուռն եւ սպասարդին դուրս է քշում, բայց չի կարողանում:)

2

Նրանք, Նունէ եւ Լեան (որ թեւի տակ ունի մի ծրար հագուստ)

Լեան. (Երբ նրան աշխատում ին դուրս հանել:) Ո՛ւմն էք արդեւում... կասեմ նրան...:

Նասալիա. (Նունէին) Օրիորդը հիւանդ է, տիկին... դժուրս տարէք ձեր ծառային, սււմ հետ պէտք է խօսի, ինչ պէտքէ ասէ. այս ինչ կոպտութիւն է:

Լեւան. (խենթի կերպարանով, աշխատելով մօտենալ մահճակալին) Կասեմ օրիորդին, կասեմ, կասեմ...:

Նունէ. (Ծատալիային, ձեռքից չբաց թողնելով ծառային) Ես ինչ անեմ... չես տեսնու՞մ, դժուել է, դժուել... սրանք ցեղով խենթ են... ես ուզեցի դուրս հանել տանից որ չխփէ, մի բան չըկտորէ. յանկարծ այստեղ մտաւ... (Սօֆիան արթնանալու շարժումներ է անում):

Լեւան. (կատարեալ խենթ, զանազան քացազանչութիւններով) Հէ, հէ... հոււ, հոււ... (մօտենալով մահճակալին եւ ցոյց տալով տիկնոջ) սրանք էին ինձ ոտեր սովորեցնու՞մ, սրանք...:

Նասալիա. Սուս, մի գոռար... ես քո կողմից կը խօսեմ նրան... (Լեւան երկու տիկինների հետ կռիւ մղելով գոռում է քացազանչութիւններ...):

Սօֆիա. (աչքերը կիսաքաց՝ տեղից վար է ձգում իրան եւ փախչում ներկայ զանուղներից) Հայրիկ... մայրիկ... մի խփէք, ախ, մի խփէք... (Ահագին աղմուկներ. Լեւան քղաւում է. Սօֆիան նոյն դրութեան մէջ է լինում... Ծատալիան եւ Նունէն քաջքշում են սպասաւորին, որ դիպում է պատուհանի ապակիներիս եւ փշրում. սպասաւորը վախցած՝ դուրս է փախչում խւկոյն):

Նունէ. (վազելով նրա ետեւից) Գնաց տան բաներ կտորտելու...:

3

ՍՕՔԻԱ, ՆԱՏԱԼԻԱ, ՍՏԵՓԱՆ

Նասալիա. (Բերելով Սօֆիային եւ նստեցնելով կամաց իր մահճի վրայ) Ախ, իմ քուրբիկը դեռ իր երպուզմն է... Սթափիր, սթափիր քուռդ եւ ճանաչիր, մենք ենք, մենք, մենք...:

Սօֆիա. (աչքերը սրբելով) Ո՞ր տեղ եմ ես. ուլքեր են սրանք. ինչ դալմադալ * էր. ո՞վ կտարեց այս ապակիները:

Նասալիա. (քերկրութեամբ Յնայ... յնայ... այժմ դեռ քրնաթաթախ ես: (Սօֆիան քիչ քիչ ճանաչում է իրականութիւնը)

* Կոլ մէդալ:

Սօֆիա. Նատալիա, ես քնել էի, լաւ, բայց այս տեսարանն ինչ էր.:

Նասալիս. (խնդուծեամբ) Տեսարանը մի գեղեցիկ երևոյթ էր քո օգտին. սպասաւորը եկաւ յայտնեց թէ իր խօզէյիներէ խորհրդով չարախօսել էր քո մասին... ապակիները նա կոտրեց, երբ ես և տիկինը նրան դուրս էինք քշում... ես ցանկանում էի որ դու շուտ չարթնանայիր... ան, այդ գիժը ինչպէս իմ ցանկութիւնը ոչնչացրեց... (Սօֆիան հետզհետէ գեղեցկանում է, աչքերը լայն է քայ անում, ականջները սրում, դէմքը պատկերացնում է ցնծութիւն, զարմանք, հետաքրքրութիւն, ուշադրութիւն:) այդ գիժն ինչպէս քո քուռը խանգարեց... կարեւորն նրա խոստովանանքը չէր, կարեւորն քննն էր.:

Սեփաան. (խնդակցութեամբ եւ քնքշութեամբ) Կարեւորն, իհարկէ, քուռն էր մեզ համար... սպասաւորի խօսքերին սկզբումն էլ ես նշանակութիւն չտուեցի.:

Սօֆիա. (Նատալիային) Ա՛խ, ինչո՞ւ մէկէն չէք պատմում բոլորը, ինչո՞ւ էիք ցանկանում որ ես շատ քնէի.:

Նասալիա. Քնի մէջ խօսում էիրև, խօսում բացանում սրտիդ վէրքերը... քնախօսութեան վերջին մասին պարոն բժիշկն էլ ունկնդիր եղաւ.:

Սեփաան. (Սօֆիային) Ինձ յայտնի չէ, թէ ինչ էր լսել տիկինը ինձանից առաջ, միայն այն էլ բաւական էր, ինչ որ լսեցի քո հրեշտակային բերնից քո հոգու խտակութեան մասին... ան, ինչո՞ւ ես աւելի շուտ չձանաչեցի քո հոգին... ներիւր ինձ, Սօֆիա, ներիւր.:

Սօֆիա. (ուրախութիւնից մահճակալից ցած իջնելով եւ ձեռները, ծափահարելու պէս, իրար զարկելով) Ասացէք, ուղղակի հրանքներ էին կատարւում, այո՛, հրանքներ, հրանքներ... երազումս էլ ես չէի երեակայում տեսնել որ այն ծանր մեղադրանքները ջախջախուէին յանկարծ այսպիսի փաստերի առաջ... Աստուած պաշտպանեց ինձ.։ (Ստեփանին՝ խորիստ կերպով) Բայց ձե՞զ ինչպէս եմ ինձ մօտ ընդունելու պատիւն ունենում... այն ամօթալի պայմանի առիթով.:

Սեփաան. (քաղցր ծիծաղով) Առանց այն պայմանի էլ, ես արդէն պէտքէ գայի հանգամանօրէն իմ հարսնացուիս մօտ, անգեղ մօյի խրանխտել, մի՞թէ մեր լարուած յարաբերութիւնները տեսական պէտք է մնային.:

Սօֆիա. (ըորըրած) Դէ՛, կեղծաւորութիւ թողէք, այդ պայմանի համար էք եկած դուք ինձ մօտ:

Մտեփան. Թող այդ պայմանի համար լինի. փառք Աստուծու,
այլևս կարիք չմնաց նրան...:

Սօֆիա. (անկի յուզուելով) Իսկ եթէ խնդիրն այսպէս չկեր-
պարանափոխուէր, և ես նորից չընդունէի ձեր պայմանը, դուք ի-
հարկէ վերջնականապէս մէկ կողմ կը շարտէիք ինձ, այսինքն՝ ան-
բուժելի հարուած կը տայիք իմ սրտին և կը ձգէիք, կը գնայիք, չէ...:

Մտեփան. (ընկճուելով) Կէ, այլ կերպ էլ չէի կարող անել...
խնդրեմ, եթէ դու լինէիր իմ տեղ, կարճ էր անտարբեր կենալ
դէպի այսպիսի նուրբ և փափուկ հարց... մի՞թէ մարգարէ էի որ
գիտենայի թէ հարցը շարասիրտների շինծու մէկ գործն էր... յետոյ,
կարճ էի քո խարակտերին վստահել, որովհետև կեանքն և լօգիկան
ցոյց են տալիս որ նա, որ հոգի և մարմին ունի, թէկուզ մարմնա-
ցած խելք և բարոյական լինի, կարող է գայթակղել և մոլորուել. :

Սօֆիա. (ձանձրոյթ ցոյց տալով) Ինչիցէ... երկար դիա-
լօգներ հարկաւոր չեն... եթէ իմ կամքն էք հարցնում, ես չեմ ա-
մուսնանայ ձեզ նման վատի հետ:

Մտեփան. (ստրուկի կերպարանքով) Վատ... Սօֆիա, ինձ
վատ ես ասում, վատն այն է, որի գէշութիւններ լաւութիւններից
աւելի շատ են... ես մի գիւրահաւան մարդ եմ, որ հազիւ մի թե-
թեկ պակասութիւն համարուի:

Սօֆիա. (շարունակելով) Ես չեմ ամուսնայ մի մարդու հետ,
որի աչքում ամեն մի անձ ընդունակ է հեշտասիրութեան, որի լօգի-
կայով ամենագորաւոր կամքն չի իսկ դիմանում հեշտասիրութեան... եթէ
ամուսնանամ և երկրորդ, երրորդ... անգամ այսպիսի կասկածներ
ինձ վրայ հրաւիրեմ և արդարացման մէջ տկարանամ. այն ժամա-
նակը... ո՛չ, չեմ ամուսնանայ...:

Մտեփան. Միւս անգամ անձամբ մեղսագործութեան մէջ քեզ
բռնեմ իսկ, չեմ հաւատայ...:

Սօֆիա. (վշտահար սրտով) Այլ վերջապէս պէտք է վրէժխն-
դիր լինեմ դէպի ձեզ, պէտք է ամօթազարտ անեմ իմ թշնամիներին,
պէտք է մերժեմ ձեզ այնպէս, ինչպէս դուք մերժեցիք ինձ...:

Մտեփան. Իրաւունք ունի այսպէս ասելու, տիկին...:

Նասալիա. Իհարկէ ունի, ինչո՞ւ այնքան աղաչեցինք, պաղա-
տեցինք, ոչ մի կարելիութիւն չցոյց տուեցիք:

Մտեփան. Քս կանայի, ամենափափուկ, ամենաքնքուշ սիրտը,
Սօֆիա, չպէտքէ վրէժխնդիր լինի . . թող այդ կիրքը, լոկ կըքի հա-
մար թանկ է գոհել մեր ապագայ սիրոյ և զազափարի վրայ հիմնուե-
լիք կեանքը... կիրքը կը մարի, բայց վնասը անգարմանելի կը մնայ...:

Սօֆիա. (Կտրուկ եւ շտապով) Ո՛չ, իմ սիրտը աւելի խիստ է
և իմ կիրքը, հրաբուխի պէս, մարել չգիտէ... կարծում եմ, այս
խօսքից յետոյ, էլ չէք ստորացնի ձեզ.:

Սեփաան. Բայց գոնէ քո սրտի զգացման լսիր... քնի մէջ, մէջ-
ընդմէջ, իմ անուեսն էիր արտաբերում, ո՛հ, այդ ժամանակ հոգին
չգիտէ կեղծել, քնի մէջ խոստովանանք՝ հոգու հայելին է... ահա
Նաապիան...:

Սօֆիա. (Յաղթահարում, քայց էլի՝ ճանապարհ գտնում
ըռպէսըսք) Իրա՛ւ է. Նաապիա... (Մատալիան չի պատասխա-
նում) եթէ ճշմարիտ էլ լինի, պարոն, ձեզ անմխիթար թողնելը,
ցաւով ձեր կեանքը մաշեցնելը ինձ աւելի քաղցր են քան այդ սէրը
յագեցնելը...: (Միջին դռնից մտնում է Բաղդանիչը, որ քնքուշ եւ
կենսուրախ կերպով բարեւում է ամենքին, յետոյ զգալի տար-
փանքով սեղմում է օրիորդի ձեռքը, յետոյ՝ Մատալիայի եւ
Ստեփանի ձեռք:)

Սօֆիա. (Ստեփանին) Ահա այսպէս... մեծապատիւ պարոնը
ինձ է սպասում...:

Սեփաան. (սուսձին) Էլի միենոյն Բաղդանիչը... ախար ո՛վ է
այս ծերը...: (Մատալիային՝ կիսալուր ձայնով եւ ձեռքի նշանով)
Սիւզա, պաժալույտէ: (գնում են նոյն դռնով):

4

ՍՕՖԻԱ, ԲԱՂԴԱՆԻՉ

Բաղդանիչ. Պատրաստուեցէք շուտով, Սօֆիա, այս երեկուայ
գնացքով մեկնելու ենք Թիֆլիսից, իսկ այստեղից ճիշտ հիմա, որով-
հետև վակզալում ապրանքներ պէտք է յանձնեմ երկաթուղուն...:

Սօֆիա. (դժուար կացութեան մէջ զգալով իրան) Պարոն,
չէիք կարող արդեօք մի օրով յետաձգել... ես անպատրաստ եմ
դեռ... մէկուն մի բան կը պատուիրէի, բարեկամներին «մնաք բա-
րով» կասէի... միւսից փողս ետ կը վերցնէի...:

Բաղդանիչ. Մի դործ որ աջողուում է, շատ վատ է յետաձգել...
Մոսկուայից նամակով այդ բաներ կը կարգադրէք և բարեկամներից
ներողութիւն կը խնդրէք... չնչին բաներ են դրանք. ձեր փողն էլ,
բարեկամն էլ... ես եմ այսուհետև... շտապէ՛ք, զսուակս և մեր ճա-
նապարհից ետ չկենանք: Ահա, թէ ձեզ ինչ դարդեր եմ բերել...
(Թաշկինակի ծայրի կապը արձակում է:)

Սօֆիա. Մատանի և դինա... իսկ որ ձեր խօսք և ձեր գործ համապատասխան են միմեանց... իմ բաղդը, նշանակում է, այս անգամ ինձ չէ խաբած որ ինձ ձեր խնամքին, բարեսրտութեան յանձնեց... մատանին՝ լաւ, բայց դինա չեմ գնում...:

Բաղդանիչ. Գինտն էլ պէտք է դնէք, ձեր հագուստներն էլ պէտք է փոխենք... որպէսզի Մոսկուայում առանձին չըլլ երևաք և հաճելի ու ակնածելի տպաւորութիւն թողնէք... դուք այնտեղ, մեր շրջանում կը ներկայանաք որպէս մեր մտաւոր ազգականուհիներէց մին... (մատանին սկսում է դնել Սօֆիայի մատը) այդպէս եմ ես արժան դատում...:

Սօֆիա. (ուզելով մատանին նրանից առնել) Բայց... ամաչեցնում էք դուք ինձ... հօ ես կարող եմ անցկացնել...:

Բաղդանիչ. (մատանին անցկացնելով) Ես արդէն բաւականութիւն եմ գրում այսպիսի յարգանքներ իգական սեռին մատուցանելուց... ես դէլիկատնի, պրիլիչնի մի մարդ եմ... ես եղել եմ Պարիժում, Վէննայում... այսպէս է ներկայ լուսաւոր ժամանակի սովորութիւն... (Բաղդանիչը մատանուց յետոյ՝ զինտն է մտցնում):

Սօֆիա. (ժպտալով եւ ձախ այտը կծկեցնելով) Ա՛խ ականջս, ականջս ցաւացնում էք...:

Բաղդանիչ. (մերթ ընդ մերթ, էբր թէ պատահմամբ, ձեռքը դիպցնելով նրա այտին) Ահ, ահ, շատ զնաց, քիչ մնաց... (զինտը մտցնում է): Ա՛յ, Պարիժի սալօնի պրէնտէս գառաք, այժմ կարող են ձեզ վրայ հիանալ կոմսեր, մարկիզներ... (զմայլմամբ դիտելուց յետոյ. ձխ, Բաղդանիչը երկու ձեռքով բռնում է նրա զլուխը եւ համբուրում է ամուր. Սօֆիան այս անակրնկալի վրա զարմանում եւ ետ է քաշում): Ա՛խ, ներողութիւն, չկարողացայ բռնել սրտիս եռանդը...: (Մտաւրիային, որ դուռը բաց է անում եւ ներս մտնում): Տիկին, օրիորդի բաղդից բուլուգարտեր եկաւ, փողերս տոյեց, և ահա ճանապարհ ենք ընկնում:

Նասալիա. Աստուած բարի ճանապարհ տայ ձեզ, պարոն:

Բաղդանիչ. Իէ, օգնեցէք օրիորդին... մինչև որ ես մի կառք կանչեմ:

Սօֆիա. Ես միայն մի սնտուկ կը բերեմ հետս, մնացած իրեղէնները Նատալիային կը յանձնեմ... (սեղանի վրայից հաւաքում է զանազան բաները) հագուստեղէններս բերեցէք միւս սենեակից, Նատալիա...:

Նասալիա. շատ բան չկայ անելու, գոյքերը ես յետոյ կը տանեմ...:

Բաղդանիչ. (Նրճուելով որ նրանք գործի են սկսում.) Ահա այդպէս գործ կատարելով կը վերջանայ. (Բաղդանիչ գնում է կտորքերընրու):

Սօֆիա (վազելով նրա ետեւից մինչեւ դուռը.) Պարոն, պարոն, կառքը փողոցի այս կողմի դռան առաջ բերել տուեցե՞ք...:

5

ՍՕՖԻԱ, ՆԱՏԱԼԻԱ

(Սօֆիան սնտուկը բաց է անում եւ սեղանի վրայի առարկաներից մի քանի բաներ նրա մէջ դնում. Յատակիան եւս միւս սենեակից հագուստներ բերելով՝ թափ է տալիս եւ ծալում. Սօֆիան հետզհետէ դանդաղեցնում է իր շարժումները:)

Նատակիա. (սրագօրէն իր գործ կատարելով) Քա ինչո՞ւ ես թոյլ չարժոււմ... տեսնում ես ահա, երկու րոպէ ունիս միայն...:

Սօֆիա. (սարսելով) Եւ իսկապէս ինչո՞ւ եմ ես գնում այս մարդու հետ, այժմ, երբ նստառոււոր եմ... ինչ նպատակի համար... ախ, ինչո՞ւ ես նրան մերժողական պատասխան չտուեցի... ասեմք ես իմ դատողութիւն կորցրել եմ, իսկ դժբ. ինչո՞ւ չէք զգուշացնում ինձ այդ ծերուկ սարդից, այդ մարդագայլից... այժմ, երբ դեռ մեր տանն ենք, ինձ ուզում է ուտել, իր տանը լինի՞մ ինչ պէտք է անէ...:

Նատակիա. (կանգ առնելով) Էհէ՛... մի ժամում հազար կերպ փոփոխում ես... ես պատճառ չեմ լինում, լաւ որ դու առաջ եր. ահա մէկ կողմից Ստեփանն է սող համբուրում, միւս կողմից Բաղդանիչն է ձեռք պագնում, կամենում ես, զնա Ստեփանի ետեւից, նա՛ քո այս յաղթական արդարացումից յետոյ՝ քո ստրուկ կը դառնայ այլևս... նա դիմեց մինչև անգամ իմ օգնութեան... կամենում ես, զնա Բաղդանիչի յետեւից, ահա՛ վճռական րոպէն է... ինձանից այլես խորհուրդ մի հարցնիր... թէ եւ իմ կարծիքը ինպատա Բաղդանիչին է...:

Սօֆիա. Այ, ո՛չ այն ուղուէսի ետեւից կը գնամ, որին, ինչպէս ասացի, յաւխտեան պիտի առեմ... ոչ էլ Բաղդանիչին ինձ կը ծախեմ, որ դէպի անկման խորխորասն ինձ առաջնորդէ... ես չըմտածեցի, շատածեցի նրա խոստացած զեղիս և շուայտ կեանքի հակառակ կողմի մասին. այն կեանքը որի մէջ նա ինձ պիտի դնէ, զուարճալի հաճելի և ճոխ կը լինի ինձ համար, քանի երիտասարդ եմ... բայց երբ հետզհետէ կը կորցնեմ երիտասարդութիւնս, կայտառութիւնս, հետզհետէ ինձ զգուողներ պիտի փոփոխուեն և իջնեն մինչև

ստորին դասակարգեր, մինչև ստորին բարձր տէր մարդիկ... ու եթէ մի օր այն ողորմելի, ստորաքարչ էակներէից մինի պէս էլ չլինեմ, անպատճառ, մենակ պիտի տեսնեմ ինձ... և իմ անցած անառակութիւնները յիշելով՝ հոգեկան խաղաղութիւնից պիտի զրկեմ ինձ... ոչ, ոչ, մինչև այսօր վարած կեանքիցս դուրս չեմ գայ, այս կեանքն նախընտրելի, այս կեանքն է անզղջալի և բարեխառն իր ամբողջ տևականութեան մէջ... վերջին վճիռս է անհա, և ոչինչ փոփոխամտութիւն չեմ ունենայ թէ մէկի և թէ միւսի մասին այլևս. օգնեցէք ինձ խնդրեմ, այս առարկաները նորից իրենց տեղերը դնելու.

(Սկսում առարկաները եռանդով սնտուկից հանել և նորից սեղանի վրայ դարսել: Նատալիան շուարածի պէս՝ անզորժ կենում է: Մտնում է Ստեփան երկչոտն դէմքով:)

Սօֆիա. (կամաց Նատալիային) Հեռացրէք զբռն և պատուելեցէք որ միւս անգամ չգայ այստեղ: (Սօֆիան գնում է կողմնակի սենեակը. Նատալիան սիրտ շանելով Սօֆիայի պատրուէրը բժշկին հաղորդելու՝ ինքն ես գնում է Սօֆիայի ժօտ. Ստեփան, խորապէս խոցուած, սենեակի մէջտեղում սպասում է. Ալէքսանդրան դիտում է նրան մէջտեղի դռնից և ապա ներս է յառաջանում:)

6

ԱԼԷԲՍԱՆԴՐԱ, ՍՏԵՓԱՆ

Ալեքսանդրա. (փշրած ապակիները տեսնելով) Սա էլ վերնատուն դատարկի գործ... (Ստեփանին ցաւոտ և ցասկոտ) Ինչ տխուր տեսիլ բացուած է առպշս... լաւ էր ինձ միտնել քան խարուած տեսել... այս ինչ չնորհ է, որ ցոյց ես տալիս, Ստեփան:

Ստեփան. (ցամախից) Յյս ինչ կառակերպութիւն էր, Ալէքսանդրա... չէ՛ որ ես Սօֆիային անպակեշտ, անհաւատարիմ, ցոփացած ճանաչելով՝ ձգեցի և նշանուեցի ձեզ հետ, ձեզ պարկեշտ և առաքինի կարծելով, ինչո՞ւ այժմ ձեր կեանքի վաբազոյրները հակառակ տեսարաններ են իտես բերում: (Հանդիսատեսը տեսնում է Սօֆիայի գլուխը կողմնակի սենեակի դռան միջում, որ ականջ է դնում:)

Ալեքսանդրա. (գիջելով քիչ) Ինչ վարագոյր... ամօթ չէ՛ քո վիհանձնութեան որ մի Ալէքսանդրի և մի խննթի խօսքով ինձ ան-

պարկեշտ ես անուանում... էլի անպարկեշտ նա է, և պարկեշտը՝
էս, ես...:

Ստեփան. Ուրեմն դուք Վերա չէք դնացած... Սօֆիային, իմ
աչքից գցելու համար, ճեր ծառայի միջոցով չէք արատաւորած, և,
որպէս թէ մի անծանօթ անձի կողմից, նրա դէմ ինձ նամակ չէք
ուղարկած, (մի նամակ նրա աչքին մօտեցնելով) և այս սիրա-
տոման էլ դուք չէք գրած... (կրքոտ) այն, սա ձեր գիրը չէ, ձեր
գիրը չէ... ու եթէ սա ձեր գիրն է, համեմատենք ձեր այն գրերի
հետ որ ինձ մօտ են, եթէ ձեր գիրն է, նշանակում է մնացած բա-
ները ճիշտ են... և գեռ շատ բաներ...:

Ալեքսանդրա. (տարակուսում եւ կամաց լաց է լինում)
Պէտքէ խոստովանեմ, խոստովանութիւն միայն կը քառէ յանցանք...
այն, իմն է այդ գիրը, և իմ հասակակիցներից ո՛վ չէ արած այդպի-
սի երեխայամտութիւն... միւս նամակն էլ իմ ձեռքով էր ուղար-
կուած, դա էլ քո սիրու համար եմ արած, ան, սէրը կուրացնում է
մարդու... Աստուած, Նրկինք, Աւետարան, եղածն այս է, մնացած
բաները չինծու են... ես Ալեքսանդրի հետ քաղաքի մօտաւոր տեղերն
եմ ման եկած, օր ցերեկով. հեռու տեղ երեկոյ կամ գիշեր ոչ
մի ժամարակ...:

7

ՆՐԱՆՅ ԵՒ ՆՈՒՆԷ

Նունե. Ինչո՞ւ ես լաց լինում, Ալեքսանդրա, ո՞վ է քեզ լացացը-
րել, գոկտօ՛րը... տես, դսկտոր, ամենու՛րեք չէ կարելի մէկ տեսակ
վարուել. դուք մէկու հետ նշանուեցիք և բաց թողեցիք, այժմ իմ
աղջկան էլ ուզում էք այնպէս անել... հազար սուղիա, կօնսիստո-
րիա կըքաշեմ, տանեմ ձեզ. պաշտչուել, նշանուել և ապա խար-
դախ թղթերի և վայրահաջութիւնների պատճառով թողնել, հեռա-
նալ՝ թանկ կը նստի ձեզ... պէտք է իմանաք թէ՛ Նունէն ի՛նչ ծա-
ղիկն է...:

Ստեփան. Ամօթէ, և ձեր դաւակի պատուին համար անվայել՝
մէջտեղ բերել այդ կարգի ներքին խնդիրներ...:

Նունե. (աւելի բողալաւուելով) Բաս մուֆտա * է... ձեր
հաճոյքի առարկան է (մատով ցուցնելով աղջկան) սա... նրա
մայրը ձեզ լաւ կը խելօքացնի:

* Միւֆթ.

Սեփան. (խրտելով) Կուք հին հայեացքով էք այդ հարցին նայում և ոչ կուլտուրական սովորութեամբ:

Նունե. (երեսը ծամածուելով) Կուլտուրական, կուլտուրական... տիկինը ձեզ մի լու «կուլտուրական» կը սովորացնի:

Ալեխանդրա. (մօրը) Այն ամօթ է, ամօթ, դոկտորը էլի քո փեսան է. նրա անորոշ վարմունքը դեռ չի նշանակում թէ նա հրաժարուել է ինձանից. (Սուննէն, սրտում յոյսի մի սին զգալով, ապակիներն կտորներն է հաւաքում: Ալէքսանդրան դէպի Սեփանն է դառնում?) միթէ կարող ես ուրանայ այն ջերմ գրոշմներ, դաւաճանել այն խոստումներ, թէ սիրագ, բացի ինձանից, չպիտի բնթախէր սերիչ կանացի էալի...)

Սեփան. (խնքն իրան) Արդէն բարախում է:

Ալեխանդրա. Կարո՞ղ ես մի այգալխի էակի արտաքսել քո սրտից, առանց գթալու, թէ նրան կեանքի դժոխքին կը մատնես ուղղակի, սիրակակի՞ծ ամուսիններն ամենաարգասառելին կը դարձնես...

Սեփան. (առանձին) Կրանից յուզիչ ցուերից եմ սիրաը չէ գլածուած:

Ալեխանդրա. Սակայն ինչ պարզամտութիւն... կը գայ այժմ նա, Սօֆիան, և դու ինձ «դնա բարով» կասես անպատճառ... ինձ մի ճանապարհ կը մնայ միայն. դիմել անպատկառ միջոցներին.

Սեփան. (ինքն իրեն) Կարծես, շարժում է սիրաս, թէ անմեղադրելի է և բնութեան այս գաւակը...:

Ալեխանդրա. Կախուել քո վզով և չթոյլ տալ որ նա տիրանայ քեզ, իմ փեսացուիս, որի գրկում միայն կը լինեմ ես... (կախում է նրա վզով. Սուննէն նայում է դրամատիզմին սրտայոյզ երևոյթով:)

Սեփան. (ընկելով նրա ձեռքից և հանգստացնելով) Այն, ես ձերն կը լինեմ և դուք իմ գրկում կը լինէք...:

Ալեխանդրա. (նոյն դրութեան մէջ) Կամ՞ դիմել ծայրայեղ միջոցներին... և իմ անձն էլ արդէն ծայրայեղ դրութեան մէջէ...:

Սեփան. (նոյն դրութեան մէջ դողալով) Այն, այն, իմա՞ կը լինէք... տեղիք չեմ տայ ծայրայեղութեան յուսահատ փորձերին...:

Ալեխանդրա. Ի՛նչ, եթէ ուղիղ է, թեանցուկ դուրս առաջնորդիր ինձ և առաջն ան թէ չէ, կը թունաւորեմ ինձ, կը պատուեմ սիրաս գաշոյնով... մատանին նրան բնծայիր, եթէ... մի խորտակիր սիրաս, մի մորթիր ինձ... (Վրայ է հասնում Բաղդասիրը:)

Բաղդասիր. (հեզաբարոյ դէմքով) Պատրաստի կառք չկար. ստիպուեցայ մինչև Երևանեան հրապարակ գնալ: (Դողմնակի սեն-

եակից երևում է Սօֆիան, Ստեփան Ալէքսանդրայի եւ Մունէի ուղեկցութեամբ դուրս է գնում։)

8

ՍՕՖԻԱ, ԲԱՂԴԱՆԻՉ

Բաղդանիչ. (շտապով) Այս անրկոն է որ մեզ հետ պէտք է տանենք... (վերցնում է տանելու) օ՛հ, ինչ ծանր է, որ կողմից պէտք է անցնենք...:

Սօֆիա. Մի տանիք... ես Բաքու եմ գնալու, հայրս հիւանդ է... տելեգրամ ստացայ...: (Բաղդանիչի ձեռ թուլանալով՝ արկղը գետին է ընկնում ամուր):)

Բաղդանիչ. Բաս իմ գործը... ես առանց դաստիարակչուհու՞ գնամ... ո՛չ օրէնք, ո՛չ ազնիւ խօսք չեն ների ձեզ այսպիսի զանցառութիւն... ինչո՞ւ պայմանաւորուեցիք, եթէ գիտէիք...:

Սօֆիա. Ես որ տեղից գիտէի...:

Բաղդանիչ. Ես չեմ կարող թոյլ տալ այդ... ձեր սեփականի հետ իմ անձնականն էլ հաշուի բերեցէք, և արգարութեամբ դատեցէք, դուցէ նա աւելի է կարեւոր...:

Սօֆիա. Բայց ձեզ ինչ վնաս կըլինի... ինչո՞ւ էք անպատճառ ինձ կամենում. ես հօ դաստիարակչուհի չեմ... գնացէք խմբագիրներին, իսկոյն կը տան ձեզ մի հասցէ... հօ գօրով ինձ տանելու չէք...: (Չեղբը տանում է ականջ, զինտն հանելու):)

Բաղդանիչ. Վնասն այնչափ կըլինի որ ես մի ժամ չեմ կարող ուշանալ և առաջին հանդիպողին հետս տունել, տանել... եթէ դուք յանձնառու չլինէիք, ես մի ուրիշ գործին յարմար անձնաւորութիւն կը վարձէի... ահա այսպիսի նեղ վիճակի մէջ էք գնում ինձ... Թողէք, ձեր Աստուած սիրէք այդ Բաքու գնալու միտք, մենք միասին կաղօթենք ձեր հօր համար... Թողէք, ձեր հոգին սիրէք...:

Սօֆիա. (Հիշխրեցնում է կողմնակի սենեակի դուռնի Նատալիան գալիս է:) Այս պարտնի փողը, Նատալիա, սրանց հետ (յանձնում է մատանին եւ զինտ) իրան վերադարձէք և խնդրեցէք որ ոչինչ վէճ չսկսէ մեզ հետ... (Սօֆիան կամաց փախչում է միս սենեակը եւ դուռը ծածկում):)

ՆԱՏԱԼԻԱ, ԲԱՂԴԱՆԻՉ

Բաղդանիչ. (*ցաւում է եւ գլուխը շարժում*) Անհասկանալի անտանելի բան է ինձ նման մի մարդու համար որ իմ խօսքերին հաւատարիմ է եղած, որ իր փողը, մինչև անգամ իր կեանքը վրտանդի մէջ է դրած ու իր թքածը չէ լված... մի ուամիկ անձի էլ մարդը...:

Նասալիա. *Ոչինչ, նա ջահէլ է, նա ինչ է իմանում խօսքի յարգը, (Պօրտմօնէն դուրս է հանում զրգանից) հաւատացէք, իմ սիրտը ձեզանից աւելի կոտորուեց... ամօթից չէի ուզում ձեզ ներկայանալ...:*

Բաղդանիչ. (*ամուր*) Եւ հարկաւոր է որ այդպէս էլ լինիք, դուք ինքներդ երաշխաւորեցիք համարեա, և երաշխաւորը իրաւունք ունի ճնշում բանեցնելու նրա վրա, ում երաշխաւորել է. զնացէք, պարտաւորեցրէք իրան իր յանձն առած պաշտօնին, ես ձեզանից եմ պահանջում նրան, դա իմ իրաւունքն է, և ես իմ իրաւունքը չեմ կորցնի...:

Նասալիա. (*աչքը քիչ ծոկելով*) Է՛հ, պարոն, ես երբ եմ երաշխաւորել, ես ձեզ մի գործ ուզեցի տեսնել, գլուխ չեկաւ... ես ինչ ճնշում կարող եմ բանեցնել...:

Բաղդանիչ. (*ցած ձայնով եւ ողորմալի ձեւերով*) Լաւ, եթէ ոչ իբրև պարտք, դոնէ իբրև բարիք, փափկացրէք նրա սիրտ, փափկացրէք փոխեցէք իր դիտաւորութիւնը...:

Նասալիա, (*պատրաստուելով փողն եւ իրերը վերադարձնել*) Բարիք... բայց չի համոզուի... (*կատակելով*) ուզում էք, ինձ տարէք, ես նրանից սիրուն եմ... այ, այդ կըլինի ահա... (*փողն եւ իրերը մօտեցնում նրան*):

Բաղդանիչ. (*ձեռքով նրա առաջ բռնելով*) Պահեցէք... ես իմ տուած բան ետ չեմ վերցնի... ես նրա տարեկան ոռճիկը կանխիկ կը տամ... այդ փողը ձեզ համար գործածեցէք. մի դարեացու, կամ մի լաւ բան առէք ձեզ... (*Սատալիան երկմտած եւ թոյլ կերպով փողն եւ իրերը դէպի նա է քշում. Բաղդանիչը նկատում է նրա կամքի թուլացում*): միայն ինձ, իմ գաւակի դաստիարակութեան համար, մի ազնուութիւն արէք. ձեր հօր ու մօր

հողու համար, խրատեցէք նրան... նդովուած լինիմ ես, եթէ ձեր
երախտիք մոռանամ:

Նասալիա. (վշտանալով) Ի՛է նրան էլ հերն անիծած, ձեր գոր-
ծին էլ, մեռելներին ինչու էք խառնում այս կեղտոտ խնդրի մէջ...
ձեր դիրքին վայելուչ լեզուով ինչու էք խօսում...:

Բաղդանիչ. Թողեցիք որ, սգորմած հոգի, ես վայելուչ լեզու
բանեցնէի... իմ օրում այսպիսի գործ ես տեսել էի... վճռում ենք
հարցը, գնում եմ, գործերս տեսնում եմ, դալիս եմ այստեղ, ինձ
ուղարկում էք կառքի, յետոյ ասում էք «չեղաւ...», կարծես մի
գուարճալի ֆարս էք խաղում Բաղդանիչի նետ... այդչափ բան էլ
չեն անի... (Ստեփան պատշգամում կեցած՝ դուռը կիսաբաց է
անում եւ ներս նայում. նրա գլուխը տեսնում է Նատալիան եւ
ցատկում է ծածկելու. Ստեփան, դուռը չծածկած, արդէն
ներս է լինում, Նատալիան, առանց սպասելու, ննջարանն է
ծլկում, ետեւիցն էլ Բաղդանիչ:)

10

ՍՏԵՓԱՆ, ՅԵՏՈՅ՝ ՍՕՖԻԱ

Ստեփան. Վնասակար մի գործողութիւն է կատարւում այս-
տեղ, բայց չգիտեմ ինչ է... Թուչունը, երեի, կը փախցնենք չուտով,
եթէ վերջին զիջում և նուաստութիւն չցոյց տանք նրան... (սպառ-
նական երեւոյթով հանդէս եկող Սօֆիան քնքշանում է, հան-
դիպելով սիրոյ բոցերի մէջ՝ այրուող Ստեփանին. այս
վիճակը տեսում է 2-3 բուպէ. սպա Ստեփան համարձակում է
խօսել:) Այս անգամ, իմ միակ թաղուհի, խօսելու չեմ եկած քեզ
մօտ, այլ պարզապէս իմ մեղայականը տալու... դու գիտես...:

Սօֆիա. (վհօրէն) Ես ոչինչ մեղայական չունիմ ընդունելու,
ընդունելով ձեր մեղայականը՝ միթէ ձեր բնաւորութիւնը պէտք է
դուք փոխէք:

Ստեփան. Դու, դու պէտք է փոխես և ո՛չ ես... քո խարակ-
տերը կը բարձրացնէ, կազնուացնէ ինձ, քո անձնաւորութիւն կը
լինի իմ կեանքի փարոսը, իմ կեանքի ղեկավարը. այո՛, այո՛...:

Սօֆիա. Բնաւորութիւնը չի փոփոխի, եթէ բնաւորութիւն փո-
խուելու ընդունակ լինէր, ամուսինների մէջ անհամաձայնութիւն-
ներ չէին լինի...:

Ստեփան. (սիրտ առնելով) Այդ հօ իմ գիտցած բանն է, Սօ-
ֆիա, մենք բժիշկներս միաժամանակ հոգեբան ենք... ո՛չ միայն ան-

հասաների՝ այլ հոյն իսկ ազդերի բնաւորութիւններ ազդում են մի-
մեանց դրայ, այն ամուսիններ, սրտնք անհաշտ են ապրում, թէ
կրթութեամբ և թէ ամեն կողմից հեռու են լինում իրարից, նրանք
մեզ չափ մօտ չեն իրար, թէև նրանց բնաւորութիւններն էլ մա-
սամբ ներգործում են իրար վրայ... երբ լաւ և վատ բնաւորութիւն-
ներ համադօր են լինում, հակազդում են փոխադարձաբար, երբ
մին պօրեղ և միւսն թոյլ է լինում, թոյլն միշտ ենթարկւում է պօրե-
ղին, ինչպէս այժմ իմն քո բնաւորութեան է ենթարկւում:

Սօֆիա. Կրանք քարոզներ են, զրանք փաստեր չեն, և այդ
քարոզներ ձեզ հօրհաւոր են այժմ, և աւելի նրա համար՝ որ դէպի
Ալէքսանդրան ևս լքուած էք...:

Մեկտան. (մի հարուած ստանալով.) Այն, նրանից էլ ես
լքուած եմ, կամ նա է ինձանից լքուած, արդէն պէտք է խմանայիր
և սնա իմացած ես... և սակայն ես փաստերով եմ խօսում. ես սի-
րում եմ քեզ, հաւանում եմ քեզ, ես աշխատում եմ ուրեմն քեզ
պէս լինել... ես ընկճւում եմ այս վայրկենիս ոչ թէ քո գեղեցկու-
թիւնից, այլ աւելի՝ քո բնաւորութիւնից...

Սօֆիա. Այժմ կորցրել էք դուք ձեզ... այժմեան հաւաստիա-
ցումները չեն սազում աղաղայ արամազրութիւններին... հոգեկան
մի խողտոյ ժամանակ եկէք ինձ հաւատք ներչնչելու...:

Մեկտան. Սօֆիա, իմ խօսքը այս է այժմ էլ, յետոյ՝ էլ... մի
տանջիր ինձ... ծնկաչոք երկրպագում եմ... (մի ոտով շորում է)
իմ սիրտը, իմ սիրոյ կաթսան պայթելու մօտ է... մի «այս» ասան,
մի կաթիլ ջուր ձգիր իմ սրտի կրակի վրայ և փրկիր ինձ...:

Սօֆիա. (համակ վսեմութիւն հոգի դառնալով) Ա՛խ, այդ
աստիճանի է հասել քո սէրը, այդ չափ սիրում ես դու ինձ, այդ
չափ պապակում, այրւում ես դու ինձ դէմ...:

(Երկուստեք զգացման ցնցումով մղում, կպչում, զրրկա-
խանում և ընկնում են մահճակալի վրայ. երեսում է Ալէք-
սանդրան՝ կանացի ամենաբարձր կատաղութեան ասած, և
յառում է աչքը նրանց թմրած վիճակի վրայ:)

ՆՐԱՆՔ ԵՒ ԱԼԷՔՍԱՆԳՐԱ

Ալեքսանդրա. Այս կերպով վերջացրիք հարցը. ձեզ համար՝
արև, ինձ համար՝ խաւսնք, ձեզ համար՝ պատիւ, ինձ համար՝ ամօթ...:

(Սօֆիան և Ստեփանն վեր են կենում, բայց մէկ-մէկուց չեն հեռանում):

Սօֆիա. Հարցը վերջացած էր արդէն, բայց դուք կամեցաք փչացնել մեր վարդազոյն իդէալն և հասցնել ինձ այն վառքին, որին անա դուք արժանացաք...:

Ստեփան. (դէպի Սօֆիան) Համամիտ չեմ, քեզ, նա իր տեմպերիմենտով գործում էր իր անձի համար այն, ինչ որ ամենք իրենց տեմպերիմենտներով անում են իրենց համար... աւելի խնայողութիւն այն կրլինի որ թշնամութիւնը չանուցանենք մեր սրտի մէջ, և այդ վայրենի ու վնասաբեր զգացումը՝ փոխարինենք խաղաղասիրութեան մարդավայել զգացումով... (հրկուսին) համբուրեցէք ուրեմն, և ծիծաղեցէք այս անցած-դարձածների վրայ, որպէս մարդկային բնական ակարութիւնների վրայ... ձեզանից մին ինձ կի՞ն պէտք է լինէր, և այդպէս էլ հղաւ անա...:

Ալեքսանդրա. (ոճրագործի երեսոյթով) Ձեք իմաստուն խրատները, հագուազիւտ պարոն, չեն կարի սրտիցս կաթկթոյ արւեններ... մի այլ դեղ է նրան հարկաւոր. վրէժ, վրէժ... Թող այս անցքը մի այն ինձ համար չիլնի դրամա...: (Ալեքսանդրան, մի ձեռնածուի արագութեամբ, ձեռն ծոցն է տանում, մի շիշ դուրս բերում և թափում Սօֆիայի դէմքի վրայ, որից մի երկու կաթիլ ևս ընկնում է Ստեփաննի երեսի վրայ. Սօֆիան աղիողորմ աղաղակ է արձակում. Ալեքսանդրան հալում է ստուերի աէս. Ստեփանն մէկ կողմից իր երեսն է գննում, միւս կողմից Սօֆիային իր գիրկն է առնում, ցաւագին բացականութիւններով... Մատալիան և Բաղդանիչը ննջարանից, Մունէն, Սրբունին և Նրանունին պատշգամբից ներս են խուժում սրտապատառ. նախ ընդհանուր խառնաշփոթութիւններ և գոռում գոչումներ... Մունէն յետոյ կարում է ծայր... իսկ մնացածները սկսում են լալ, մղկտալ և շօշափել վիրաւորուածների վերքերը, Սրբունին՝ իր եղբոր վերքերը, Նրանունին՝ իր եղբոր և Սօֆիայի վերքերը, Մատալիան և Բաղդանիչ՝ Սօֆիայի վերքերը...)

Ստեփան. (նուաղած) Այբիչ հեղուկ, հեղուկ... իւր, իւր, իւր հասցրէք...: (Եջանունին սրտմաշ իրենց ընակարանն է վազում. Մատալիան ննջարանն է մտնում շփոթուած. Բաղդանիչ, մի ինչ որ անորոշ յիշոցներով, մերթ սենեակի մէջ իւր է փնտրում մերթ շուարած կանգ է առնում, մերթ դէպի Սօֆիան է դառնում գորովայի տեսքով):

(Վարագոյր)

Վ Ե Ր Ջ Ա Բ Ա Ն

Գրքիս յառաջաբանի մէջ ես յոյս էի յայտնել ազատել իմ երկերը... սնտոի յոյս, այս գրամօնն ևս ձեռք բերեցին. ոչ մի խօսք, ոչ մի միջոց չի գապում այն գրական որսորդներին, այս գրական կօշկակարներին, ինձ նկատմամբ անփոփոխ գործադրում են այն ծրագիրը որ կազմել են 6—7 տարի առաջ. այն է՝ տեսնել անպատճառ իմ հեղինակութիւններ տպագրութիւնից առաջ, արտագրել, ընդմիջտ օգտուելու համար, կամ՝ այնպէս կարգալ, վերցնել նրանից բոլոր նորութիւններ, թարմութիւններ, օրիգինալ մտքեր, գաղափարներ, լեզուական և գեղարուեստական գեղեցկկութիւններ... և, օգտուելով իրենց դիւրութիւններից, հրատարակել այդ բոլորը ինձանից առաջ և կարելին անել, որպէսզի ես չկարողանամ հրատարակել իմ աշխատութիւնները:

Ովքեր են այս սոսկալի արարք կատարողներ.— ժողովրդեան մոլեգին բարեկամները, ամենաթեթև յանցանքներից վրդովուողները, հասարակութեան կրթութեան աշխատողները և ուրիշ շատ շատեր:

Բողոքում եմ իրօր ընդհանրութեան այս բարբարոսական գործերի դէմ: *)

Ձեռնդրելով այստեղ այս վերջաբանը՝ ես դիտաւորութիւն չունիմ ոչոքի անձնականը շօշափել յայտնապէս,

*) Այս վերջաբանը, 8 նոյեմ. 1903 թուակիր շրջաբերականով, հապորդեցի Թիֆլիսի, Եւրոպայի և Պօլսի խմբագրութիւններին, և խնդրեցի չհրատարակել:

ես դրան ոչ ախորժակ և ոչ ժամանակ ունիմ, սրանով
ես ստիպուած եմ առաջն առնել գրական այս գգուելի
գեղծումին և հաւանական խիստ ու վնասակար ծայրայն-
գութիւններին, եթէ երբէք մի ուրիշ անգամ ես դժբաղ-
բաղութիւն կունենամ իմ կարինէտից դուրս հանել որեւէ
գրուած:

Ժամանակ է որ այդ պարոնները գիտնան թէ՛
եթէ, իբրև գրողներ, քննադատներ, խմբագիրներ, օգետ-
ուելու, ախորժակ գրգռելու, կարևոր կէտերը սեփակա-
նացնելու, նիւթերի գանազան ազդիւրներ, ուղղութիւն-
ներ նշմարելու... ամբողջովին վերցնելու համար, ան-
հրաժեշտ են համարու:մ հաւաքուել մի տան մէջ և կարգալ
ուրիշների անտիպ գործեր,*) ապա և պարտաւոր են
հասկանալ որ դրանք նրանց երկունքների ծնունդն
են, որոնց համար հագարների կորուստից աւելի
թանկ արժեն գուցէ սաղմնային վիճակի մէջ յափշտա-
կութիւններ...: Եթէ գրելու ընդունակ են գգում իրենց և
անբաւական են համարում իրենց գրական, գեղարուես-
տական ծանօթութիւններ, ու աչք ունին մէկու գրուած-
ների վրայ, թող սպասեն մինչև որ տպագրուեն նրանք
կամ թող կարգան ուրիշ տպագրուածներ, եթէ թեմաի
կարիք ունին, թող կեանքը պրպտեն որ անսպառ նիւ-
թեր կարող է ընծայել իրենց, կեանքը ինքնին նիւթ է
ամբողջովին, և մարդը կարող է տաս ըոպէում բազմաթիւ
լանդիրներ և գործեր վերցնել նրանից, օրինակ, «Հա-
րուստների իդէալ», «Հրգեհ ձգողը», «Հայրենիք», «Պարտք»
«Ինտրիգանտ», «Վամք և իդէալ» «Թափառական օրիորդ»,
«Համբերների դատաստան», Հողային վէճ», «Հարուստի
լանջոյք», «Աղբատ հիւանդ», «Հիւանդի բարոյական դեղ»,

*) Այս բանագողութիւնների, կողողումների մի մասն, ինչ որ ես գրացած
եմ, ինչ որ ափաշկարայ տեսած եմ, իմ յուշատետրի մէջ արձանագրած եմ
սկզբից մինչև վերջ:

«Սաղմի սպանութիւն», «Չգուած երեխան», «Կուսակցական հերոսը», «Վաշխառուի բողոք», «Որդեծնութեան թշնամին» «Արդար դատաւոր» «Օրինականց դատաւոր» «Գործարանի աղմկարարը», «Լըջամիտ պարոնը», «Հոսոսն և հէնցէնցը», «Մրցողներ», «Տանջուող կիներ», «Գրական խենթը», «Հագարներ զետերի մէջ»՝ «Ոճրագործութեան արհաւիրք», «Մեր քաղաքագէտ խմբագիր»...: Այո՛, մարդը, եթէ ինքնուրոյն միտք ունի, կարող է քիչ ժամանակում այսպիսի շատ նիւթեր գտնել, ձևակերպել և մի իմաստ ներշնչել նրանց:

Այս մերկացումներից յետոյ սա ևս նորից ասեմ այդ ճարպիկ intrigant-ներին և առհասարակ ընթերթողներին որ իմ աշխատանքները չեն կատարում յատկապէս այս կամ այն հասարակութեան համար, այլ՝ ամբողջ ազգի համար, կամ ինձ համար:

Այստեղ այդ աշխատանքների պատրաստութեան առթիւ յիշատակելու պարտաւոր եմ շուտացի Mr. Larson-ի անունը, որի հետ հայերէնից պարապում էի, մանաւանդ Prag-ցի décorateur Florian Kúrka-ի անունը, որի հետ ֆրանսերէնից պարապում էի, առանց որի ազնութեան ես անկարող կը լինէի այս գիրք գրել. նա կամենում էր որ ես վերջացնէի:

ԻՄ ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՅ ՏՊԱԳՐՈՒԱԾ ԵՆ՝

1. «Փառանձեմ» կօմեդիա 4 արարուածով եւ 6 պատկերով, սպառած (ձրի ոչնչացրած) 1 րուբ.

Մամուլի սակ է «Բանաստեղծական մօղէլներ» № 1 20 կ.

3. 1900, Գեկ. 11-ին զրաքննիչից դուրս է եկած և դեռ չէ տպագրուած «Փանոսի դատը», դատարանական մեծ պատկերը, գեղարուեստա-գիտական, օրէնսգիտա-իրաւագիտական երկ, նոր իր տեսակին մէջ մեզանում, թերես և եւրոպայում, մի գիրք՝ որ ոչ միայն բազմադիմի օգուտներ կարող է ընծայել զանազան դասակարգի անձանց, այլև կարող է մի փոքր ձեռնարկ լինել ընդհ. օրէնս-գիտութիւններ ուսուցանողներին ձեռքում. (սա այն գիրքն է, որի վրայ երեք բարեկամ խմբագրութիւնները կատարեցին միասին այն նշանաւոր շահատակութիւնը:)

Սօփիայի գինն է	}	1 ¹ / ₂ ր.
		4 Ֆր.
		1 արծ.

ԳԻՆՆ Է Ք Ր. 50 Կ.

1787-1792

2-41

2013

